

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHATLARI VE YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASI

Hacer KALAYCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
AĞUSTOS 2023**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ ST İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

II. MAHMUT DÖNEMİ İSLAHATLARI VE YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASI

DANIŞMAN: Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Hacer KALAYCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
AĞUSTOS 2023**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHATLARI VE
YENİÇERİ OCAĞININ KALDIRILMASI**

Hacer KALAYCI

Danışman : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Yıl : 2023, Sayfa: X+125

Jüri : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (Başkan)
: Doç. Dr. Mustafa ÇABUK (Üye)
: Doç. Dr. İsa KALAYCI (Üye)

XIX. Yüzyılda batılılaşmanın devletin her alanda hissedilmesinin ve uygulanmasının temelinde, batının ulaşmış olduğı seviyeye gelebilme ve batı gibi düşünebilme düşüncesi hâkimdi. Bu sebeple devletin çeşitli kurumlarında olduğı gibi askeri ve sosyal teşkilatında da yenilikler yapıldı. Bu yeniliklerden biri de II. Mahmut tarafından kaldırılan Yeniçeri Ocağı yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'nin kurulmasıydı. Araştırma da bu dönemde yapılan yenilikler hakkında bilgiler verildi. Yeniliklerin sadece askeri ve sosyal alanda meydana gelen bir değişim olmadığı, aynı zamanda idari ve eğitim alanında da meydana geldiği anlatıldı.

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut dönemi, çağdaş bürokratik yapıya göre şekillenip geleneksel kuruluşları dışlayarak, merkezi otorite modelini geliştirme yaklaşımıyla oldukça önemli bir dönemi ifade etmekteydi. II. Mahmut Osmanlı tarihinde klasik dönemi kapatıp çağdaş bir dönem başlattı. Bu bakımdan II. Mahmut merkez teşkilatında yapılan değişikliklere ek olarak siyasi ve sosyal amaçlı yurt gezileri yaptı. Devlet kurumlarının ve saraylıların Avrupalılaşması, müzik tarzının yenileşmesi, toplum hayatına yeni kılık kıyafet ve modanın girmesi, Türk ordusunun çekirdeğı olan Asakiri Mansure-i Muhammediyye'nin kurulması sağlandı. Mızıka-i Hümayun ve Harbiye okullarının açılması ayrıca öğrencilerin Rüştiyelere gönderilmesi, posta teşkilatının kurulması, karantina uygulamasının geliştirilmesi, ilk nüfus sayımının gerçekleştirilmesi ve donanmada modernleşme adımları atıldı. Tercüme odalarının açılması, otoritenin ayanlarla paylaşıldığı Senedi ittifak, arazilerin kayıt altına alınması, tebaalar arasında eşitlik sağlanması, Takvimi Vekayi'nin çıkartılması, valilerin merkeze bağlanarak maaşlı memur haline getirilmesi sağlandı. 1838 Balta Limanı Anlaşması, Cihadiye adı verilen sikkelerin çıkarılması ve benzeri birçok alanda yenileşmeler yapıldı. Sultan II. Mahmut dönemi ıslahatları, kurum ve kuruluşları batılı temellere dayandırılarak daha esaslı bir sistem haline getirildi.

II. Mahmut dönemde yapılan ıslahatlar sonraki dönemlerde yapılacak olan yenileşmelere örnek oldu. Yeni düzenlemelerin nelere mal olduğu ve bunun sonucunda meydana gelen uygulamalardaki zorluklar anlatıldı. Birçok alanda özellikle ordu ve adliyede yenilik yapması halkın olumsuz tutumuna neden oldu.

Anahtar Kelimeler: II. Mahmut, Batılılaşma, Islahat, Yeniçeri Ocağı, Takvim-i Vekayi.

**DEPARTMENT OF HISTORY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY**

ABSTRACT

MA THESIS

**REFORMS OF THE SULTAN MAHMUT THE SECOND
AND THE ABOLITION OF THE JANISSARY CORPS**

Hacer KALAYCI

Supervisor : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Year : 2023, Pages: X+125

Jury : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (Chairperson)
: Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÇABUK (Member)
: Assoc. Prof. Dr. İsa KALAYCI (Member)

In the 19th century, the idea of being able to reach the level reached by the west and to think like the west was dominant on the basis of the feeling and application of westernization in every field of the state. For this reason, innovations were made in the military and social organization as well as in various institutions of the state. One of these innovations is II. It was the establishment of Asakir-i Mansure-i Muhammediyye instead of the Janissary Corps, which was abolished by Mahmut. In the research, information was given about the innovations made in this period. It was explained that innovations are not only a change in the military and social field, but also occur in the field of administration and education.

In the Ottoman State, II. Mahmut period was a very important period with the approach of developing the central authority model by excluding traditional institutions by shaping according to the contemporary bureaucratic structure. II. Mahmut closed the classical period in Ottoman history and started a modern period. In this regard, In addition to the changes made in the central organization, II. Mahmut made country tours for political and social purposes. The Europeanization of state institutions and courtiers, the renewal of the musical style, the introduction of new clothing and fashion into social life, and the establishment of Asakiri Mansure-i Muhammediyye, the core of the Turkish army, were ensured. Steps were taken to open Mızıka-i Hümayun and Harbiye schools, send students to secondary schools, establish the postal organization, improve the quarantine practice, carry out the first census, and modernize the navy. It was ensured that translation rooms were opened, the Sanedi alliance in which the authority was shared with the notables, the lands were registered, equality among the subjects was ensured, the Calendar Vekayi was issued, and the governors were connected to the center and made salaried civil servants. The 1838 Balta Liman Agreement, the issue of coins called Cihadiye, and many similar innovations were made. Sultan II. Mahmut

period reforms, institutions and organizations were based on western foundations and turned into a more fundamental system.

II. The reforms made during the Mahmut period set an example for the innovations to be made in the following periods. The costs of the new regulations and the resulting difficulties in implementation were explained. The fact that he made innovations in many areas, especially in the army and the courthouse, caused a negative attitude of the public.

Keywords: II. Mahmut, Westernization, Reform, Janissary Corps, Takvim-i Vekayi.

ÖN SÖZ

II. Mahmut döneminde yapılan ıslahatların hangi alanlar da ve ne sebeplerle yapıldığı ayrıntılı bir şekilde araştırıldı. Yeniçeri Ocağının kaldırılmasının nedenleri bilimsel bir şekilde açıklandı. Osmanlı Devleti'nde askeri, idari ve sosyal alanda değişiklikler yapıldı. Siyasi ve askeri alanlarda görülen olumsuz sonuçlar sebebiyle yönetimde de aksaklıklar oldu. Devletin yaşadığı olumsuzluklar karşısında yönetime gelen her padişah, ülkeyi içine düştüğü problemlerden kurtarmak için bir takım yenileşme girişimlerinde bulundu.

III. Selim'in reform çabaları 19. yüzyılda başarısızlığa uğramıştı fakat II. Mahmut selefinin yenilik çabalarını sürdürdü. Yapılan yenilikleri toplumun bütün alanlarına yaymak istiyordu. Bu nedenle II. Mahmut yenilikleri, idari, askeri, sosyal, eğitim ve ekonomi alanlarında yaptı. Çalışmada da II. Mahmut dönemi ıslahatlarının incelenmesi beş bölümden oluştu. Birinci ve ikinci bölümlerde idari ve sosyal alanlarda yapılan ıslahatlar anlatıldı. Divan teşkilatı kaldırıldı ve yerine ihtiyaç olan bakanlıklar kuruldu. Sadrazam Başvekil unvanı aldı, devlet memurları dâhiliye ve hariciye olmak üzere iki kısma ayrıldı, memurlara resmi tek tip kıyafet zorunluluğu getirildi, memurların adli yargılama işlerine bakmak üzere Dar-üş Şura-yı Bab-ı Âli kuruldu, müsadere uygulaması kaldırılarak memurlara mülkiyet hakkı tanındı, ayrıca orantısız rekabet yaratan ayanlıklar kaldırıldı. II. Mahmut resmini devlet dairelerine astırdı. Posta ve karantina teşkilatları kuruldu. Askeri amaçlı nüfus sayımı yapıldı. Ülke içinde gezi ve teftişler yapılarak yönetimi iyileştirme çalışmaları anlatıldı. Üçüncü bölümde ise ekonomi alanında yapılan ıslahatlardan bahsedildi. Devlet memurlarına ve askerlere kıyafet dikilmesi için yerli kumaş kullanımı şart koşuldu. Çuha fabrikası kuruldu. Tüccarlara ve esnafa, Avrupa mallarıyla rekabete girebilmesi için gümrük kolaylıkları sağlandı. İngiltere ile yapılan Balta Limanı ticaret anlaşması ve bu anlaşmanın Osmanlı Devleti'ne etkileri araştırıldı. Dördüncü bölümde eğitim alanında yapılan ıslahatlara değinildi. II. Mahmut zamanında eğitimin durumu ve kurduğu okulların işleyişi anlatıldı. İlköğretim İstanbul'da zorunlu hale getirildi. Rüştîye ve Mektep-i Ulum-u Edebiye adlı yükseköğretime öğrenci yetiştiren okullar açıldı ve ilk kez Avrupa'ya öğrenci gönderildi. Devlet memuru yetiştirmek için Mektep-i Maarif-i Adliye kuruldu. Mektep-i Harbiye, Mektep-i Tıbbiye, Mızıkeyi Hümayun gibi farklı alanlar da yüksekokullar açıldı. Özellikle bu bölüm de Takvim-i Vekayi adlı ilk resmî gazetenin çıkartılması gibi konular incelendi. Beşinci bölümde askeri alanda yapılan ıslahatlar anlatıldı. Sekban-ı Cedit ocağı kuruldu. Yeniçeri ocağının isyanı neticesinde bu ocak kaldırılarak yerine Eşkinici ocağı ismiyle yeni bir askeri ocak kuruldu. Daha sonra Asakiri-i Mansure-i Muhammedîye adıyla çağdaş ve eğitilmiş askeri bir ocak kuruldu. Sonuç bölümünde ise, saltanatı boyunca devletin yenilenerek ayakta kalması için mücadele eden ve son on üç yıllık dönemini içte ve dışta meydana gelen olaylarla

sürdüren II. Mahmut'un hizmetleri değerlendirildi. Böylece II. Mahmut döneminin baştan aşağı değişim ve ilerleme yılları olduğu ve yaptığı birçok değişimin kalıcı olarak tasarlandığı ortaya kondu.

Çalışmalarında yardımlarını ve desteğini esirgemeyen, tezimin her aşamasında katkıda bulunan, metinlere müdahale ederek yanlışlıklarımı düzelten değerli hocam Prof. Dr. Ahmet EYİCİL'e teşekkür ederim.

Hacer KALAYCI
KAHRAMANMARAŞ-AĞUSTOS-2023

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	III
ÖN SÖZ	V
İÇİNDEKİLER	VII
EKLER LİSTESİ	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X
1. GİRİŞ	1
2. İDARİ ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR	3
2.1. Divan Örgütünün Kaldırılarak Bakanlıkların Kurulması	3
2.2. II. Mahmut Döneminde Kurulan Meclisler	5
2.2.1. Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye	5
2.2.2. Dar-ı Şûra-yı Babıali	6
2.2.3. Dar-ı Şûra-yı Askeri	7
2.2.4. Meclis-i Vükela	7
2.3. İdari Alanda Yapılan Diğer Islahatlar	8
3. SOSYAL ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR	11
3.1. Kıyafet Kanunu	11
3.2. Nüfus Sayımı ve Mülk Yazımı	12
3.3. Posta Teşkilatının Kurulması	14
3.4. İlk Osmanlı Pasaportu	15
3.5. Müsadere Usulünün Kaldırılması	16
3.6. Ayanlarla Mücadele	18
3.7. Eyalet Yönetiminde Düzenlemeler	21
3.8. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar	22
4. EKONOMİ ALANINDA YAPILAN ISLAHATLAR	24
4.1. Balta Limanı Ticaret Anlaşması	24
4.2. II. Mahmut Dönemi Para Politikaları	28
4.3. Çuha Fabrikası Kurulması	29
5. EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ISLAHATLAR	31
5.1. II. Mahmut Döneminde Eğitim	31
5.2. Sıbyan Okulları	33
5.3. Rüştîye Okulları	36
5.4. Mekteb-i Tıbbîye	38
5.5. Mekteb-i Harbiye	41
5.6. Mızıka-i Hümayun (Müzik Okulu)	43
5.7. Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi	44
5.8. Takvim-i Vekâyi	45
5.9. Tercüme Odası	46
6. ASKERİ ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR	47
6.1. II. Mahmut Dönemi Öncesinde Islahat Çalışmaları	47
6.2. II. Mahmut'un Islahat Hakkındaki Düşünceleri ve Sened-i İttifak	50
6.3. Mevcut Askeri Ocakların Durumu	54
6.3.1. Sekban-ı Cedid Ocağı	56
6.3.2. Eşkinici Ocağı	61
6.4. Mebde-i Kanun-i Yeniçeri Ocağı Tarihi	66
6.4.1. Acemi Ocağı	66

6.4.2. Acemilerin Türk Ailelere Verilmesi ve Devşirilmesi	68
6.4.3. Ocağa Usulsüz İlk Katılımlar	79
6.4.4. Acemi Oğlanların Görev Yerleri	80
6.5. Yeniçeri Ocağı	85
6.5.1. Yeniçeriliğin Ortaya Çıkışı	85
6.5.2. Yeniçerilerin Kuruluş Yapısı	87
6.5.2.1. Bölük ve Ortaların Unvanları ve Görevleri	88
6.5.2.2. Cemaatler	88
6.5.2.3. Sekbanlar	89
6.5.2.4. Ağa Bölükleri	89
6.5.2.5. Yeniçeri Başlıkları	90
6.5.3. Yeniçeri Odaları ve Görevleri	91
6.5.3.1. Odabaşılar ve Yeniçerilerin Evlenmesi	91
6.5.3.2. Vekilharç	92
6.5.3.3. Yeniçeriliğe Geçen Acemilerin Ulufeleri	92
6.5.3.4. Karakullukçu ve Aşçı	92
6.5.3.5. Kışlalar	93
6.5.3.6. Ağalar (Generaller ve Üst Subaylar)	95
6.5.3.7. Orta ve Bölük Subayları	96
6.5.4. Suçlular ve Cezalandırma	97
6.5.5. Ödenekler	98
6.5.5.1. Düzen Akçesi	98
6.5.5.2. Seyishane	98
6.5.5.3. Kumanya	98
6.5.5.4. Cülüs Bahşişi	100
6.5.5.5. Terakki ve Mahlûller	100
6.5.5.6. Çuha ve Yağmurluk Tahsisi	100
6.5.6. II. Mahmut'un Yeniçerileri Tasfiye Planı ve Yeniçerilerin Yaklaşan Sonu	101
6.5.7. Tasfiye Aşamaları	105
7. SONUÇ	116
KAYNAKLAR	119
ÖZ GEÇMİŞ	
EKLER	

EKLER LİSTESİ

- EK 1: Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, Kıyafet Kanunundan Sonra
II.Mahmut'un Yeni ve Modern Kıyafetleri İle Resmi
- EK 2: Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitimin de Modernleşme Belge ve Çevirisi

KISALTMALAR LİSTESİ

BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
CDAB	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
T.T.K	: Türk Tarih Kurumu
TSMA	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri ile dengeyi yeniden sağlayabilmek, daha önce ki gücüne yeniden dönebilmek için kalıcı çözümler aradı. Avrupa'daki ilerlemeler takip edilerek, askeri, eğitim, ekonomi ve teknoloji alanlarında Batı uygulamalarına geçilmesi önemli görüldü. Batılılaşma uygulamalarında atılan ilk ve önemli adımlar 18. yüzyılın başında atıldı. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin yenileşme çabalarında özellikle Fransız Devrimi'nin sonuçları tetikleyici oldu. Bundan önce ki dönemlerde Avrupa ile bazı ilişkiler olmuşsa da Batılılaşma hareketlerinde III. Selim dönemi kayda değer bir aşama oldu. Düzenlemeden öte, köklü değişimlerin yaşanmış olduğu II. Mahmut dönemi ise ıslahat hareketlerinden çok zorunlu daimî değişmelerin başlangıcı oldu.¹

Osmanlı reayası, kurum ve kuruluşları için her açıdan bir ıslahat devri olan 19. yüzyıl, özellikle II. Mahmut'un ıslahatlarıyla büyük bir değer kazandı. Bu amaçla II. Mahmut merkezi iktidarı da sıkı denetimlerden geçirdi.

Kurumların işleyişinden kılık-kıyafete, protokol kurallarından yer düzenlerine, eğitim alanından ekonomi alanına, askerlik alanından müziğe kadar birçok alanda yenilikler gerçekleştirdi. Fakat yanında ona inanan, reformları anlayacak kimseler bulamadığı için yalnız kaldı. Gericilik, cehalet ve dine aykırı düşüncesi ıslahatların şekilcilikten öze geçmesini engellediğinden dolayı, İslam zihniyeti ile Batılılaşma fikrini yan yana götürmeye çalışmak hiç kolay olmadı. II. Mahmut döneminde İran ve Rusya ile olan savaşlara, Vehhabilerin isyanlarına, İstanbul'da asi yeniçerilerin sürekli zorluk çıkarmalarına, Anadolu ve Rumeli'de yeniliklere karşı olan ayanlara, Eflak, Boğdan, Sırbistan, Mora, Yanya ile Akka, Şam, Bağdat, Mısır, Halep'teki isyanlara ve ayaklanmacılara karşı gücünü ve mücadelesini en iyi seviyede göstererek otoritesini yavaş yavaş sağladı.²

II. Mahmut, amcası III. Selim'in ardından tahta çıktığı için amcasının icraatlarını takip ederek eleştirme imkânına sahip oldu. Padişah olunca, amcasından devraldığı yenileşme hareketlerini ileri taşımayı amaç edindi. Amcası III. Selim döneminden edindiği tecrübelerden ders çıkararak ıslahatlara hemen başlamadı. Islahatların daha rahat yapılabilmesi için uygun zemininin ve ortamın hazır olması gerektiğini düşündü ve harekete geçilebilecek en elverişli zamanı bekledi. Bu ortamın hazır olması için ilk önce en önemli devlet kurumlarında düzenlemeler yaptı. II. Mahmut kendine yakın gördüğü kimseleri ordunun önemli ve kıdemli mevkilerine, devlet makamlarına yerleştirdi. Önce Yeniçerilerin dikkatini çekmemek ve tepki almamak için onların içerisinde güvendiği kimseleri başlarına getirdi. Asıl amacı devleti Avrupai tarzda yeni bir düzene sokmaktı.³

II. Mahmut Osmanlı Devleti'ni XIX. yüzyılda birçok değişimden geçirdi. Bu değişimler, devletin otoritesini ve bütünlüğünü sağlamak adına yapıldı. Merkezi otoriteyi

¹ N. Hayta Ünal, Osmanlı Devletin de Yenileşme Hareketleri, (Ankara: Başak Matbaacılık, 2003), 103.

² Vahit Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 53 (Mayıs 1991), 52.

³ Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşma Hareketleri" Tanzimat 2/2, (Temmuz 1940), 156.

kuvvetlendirme adına yapılan yenilik ise, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması oldu. Konu ile ilgili ayrıntılı araştırma Orhan Sakin tarafından “Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları” adlı eser ile yapıldı.⁴

Genel bir bakışla; II. Mahmut dönemi ıslahatları, daha önceki ıslahat hareketlerine göre çok daha geniş kapsamlı oldu. Islahat çalışmaları yalnız askeri alanda sınırlı kalmayıp, devletin tüm alanlarında kendini hissettirdi. Bu dönem de Osmanlının ilerlemeden geri kalmaması için ve eski gücüne tekrar dönebilmesi için her alan da Batının tekniğinden yararlanılmak istendi ancak bununla birlikte Batının kültürü de alınmaya başlandı.

⁴ Ünal, Osmanlı Devletin de Yenileşme Hareketleri, 103.

2. İDARİ ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR

II. Mahmut döneminde idari alanda ülkede merkezi otoriteyi kurmak amacıyla birtakım yenilikler gerçekleştirildi. Öncelikle Sadrazam ve Şeyhülislam'ın yetkileri sınırlandırıldı. Bu sayede Dâhiliye, Hariciye, Maliye ve Evkaf Nezaretleri kurularak bu nezaretlerden oluşacak Meclis-i Vükelanın yeni adıyla Bakanlar Kurulu'nun alt yapısı oluşturuldu. 1838'de ise Sadaretin adı Başvekâlet ismiyle değiştirildi. Böylece sadrazam, padişahın mutlak vekili olmaktan çıktı ve bakanlar kuruluna başkanlık eden bir konuma geldi. Daha önceki yetki ve görevler bakanlara geçti. Mührün, bakanlarda ayrı ayrı verilmesine karar verildi. Artık başvekâlet, bakanlıklar ile ilişki sağlayacaktı. Başvekile farklı görevler de yardımcı olması için ayrıca başvekâlet yardımcılığı kuruldu. Başvekilin görevi, mevcut olan meclislerin çalışmaları arasında birlik oluşturmak ve onlarla padişah arasındaki bağlantıyı kurmaktı.⁵

II. Mahmut merkezi idareyi sağlamlaştırdıktan hemen sonra valilerin gönderildikleri görev yerlerinde vergi toplayarak geçinmelerini yasakladı ve valilere belirli maaşlar bağladı. Osmanlı devletinin yönetim merkezi, ilk dönemlerde Divan-ı Hümayundu. Daha sonra Hademe-i Bab-ı Asaî adıyla bilinen Sadaret Dairesi memurları bu görevin başına geçti. Divan-ı Hümayun önemini yitirdi. Fakat hukuken yetkileri korunuyordu. Devlet idaresinde büyük memuriyetlerin çok önemli fonksiyonları kalmadı. Devlet içinde karışıklık çıkmaya başladı. Bunun üzerine, problemleri köklü bir şekilde ortadan kaldırmak isteyen II. Mahmut, merkezi hükümet sistemini Batılı devletlerinkine uydurdu. Hükümete yeni çağdaş bir şekil vermeye çalıştı. Devlet teşkilatının her bölümün de detaylı görev dağılımı yapıldı.⁶

2.1. Divan Örgütünün Kaldırılarak Bakanlıkların Kurulması

II. Mahmut, ülkenin farklı bölgelerinde merkezi idarenin otoritesini kabul etmeyerek, ayan ve mütegalibeyi kaldırdı. Devletin hâkimiyetini güçlendirdi. Merkezi otoriteyi sağlamada, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile olan mücadeleyi kazanamadı. Ülkede merkezi idareyi kurduktan sonra valilerin gittikleri yerlerde haksız vergi toplayarak geçinmelerini yasakladı ve valilere belli miktarda maaş bağladı. Bu sayede kendi başına buyruk, eyaleti keyfince idare eden, ihtiyacı oldukça vergi toplayan, adaletsiz şekilde halkı hapse atan, işkence ve idamı kullanan, sürekli halkı sömürmeye çalışan, gerekirse devlete bile kafa tutan yönetimi kaldırdı. Kapı halkı ismi verilen özel askeri kuvvete dayanarak azli kabul etmeyen valilerin yerini, merkeze bağlı, görevi, yetkileri ve sınırları belirli memurlar tayin etti.⁷

⁵ Hamit Er, *Osmanlı Devleti'nin Çağdaşlaşma ve Eğitim* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999), 212-213

⁶ Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 52.

⁷ Er, *Osmanlı Devleti'nin Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 212-213.

Merkezi idarede büyük değişiklikler yapıldı. Osmanlı Devleti'nin idare merkezi, başlangıçta Divan-ı Hümayundu. Daha sonraları XVIII. Yüzyıl için de Hademe-i Bab-ı Asafî denilen Sadaret Dairesi memurları bu görevi yaptı. Memurların bir kısmı Divan'a, bir kısmı Sadaret Dairesi'ne mensuptu. Daha sonra Divan-ı Hümayun önemini yitirdi ise de hukuken yetkileri devam ediyordu. Bu arada birçok büyük memurların devlet idaresinde önemi kalmadı. Bazı memurların görev ve yetkilerinin hepsi birbirine bağlı iç içeydi. İdari, mali, askeri, mülki işleri yüklenen memurlar kargaşa içindeydi. Bunların yanında gayri resmi yetkiler de oluştu. Böylece çeşitli kurumların zamanla devlet üzerindeki nüfuzu arttı. Bu nedenle konuyu kalıcı olarak çözmek isteyen II. Mahmut, merkezi hükümet teşkilatını batı devletleri idare şekline çevirdi.⁸

Sultan II. Mahmut hükümeti yeniden düzenledi. Sadrazam ve Şeyhülislamda toplanan tüm yetkileri vekillere dağıttı. Eskiden Divan-ı Hümayun üyesi sayılmayan şeyhülislamlar, II. Mahmut'un emriyle divan üyesi oldular.⁹

II. Mahmut en köklü değişimi merkezi idare kurumların da yapmıştı. Bu dönem de Divan-ı Hümayun, adalet, yönetim ve yetki karmaşası içindeydi. II. Mahmut devlet kurumlarında büyük ölçüde haklı ve güvenilir bir iş paylaşımı yaparak görev kalitesini yükseltmeye çalıştı. 30 Mart 1838'de sadrazamlık makamını başvekilliğe çevirdi. Fakat II. Mahmut'un vefatından sonra sadrazam unvanı tekrar kullanıldı. 1882'den sonra başvekillik unvanı net bir şekil de kaldırılarak kullanılmadı ve sadrazamlık unvanı devlet yıkılış dönemine girene kadar kullanılmaya devam etti. Sadrazam padişahın daimî vekili olmaktan çıktı. Bu unvanla daha önceden kendisin de olan yetki ve görevler bakanlara verildi. Mühür, yetkiye görevin nişanesi olarak kaldı. Mührün, Sadrazamda bulunduğu gibi bakanlarda da olması kararlaştırıldı. Böylece başvekâlet, bakanlıklar arasında ilişkiyi ve güveni sağlayan bir makam olmuştu. Başvekile çeşitli görevler de yardımcı olması için bir de başvekâlet yardımcılığı kuruldu. Başvekâlet görevine ilk olarak Rauf Paşa görevlendirildi.¹⁰

Başvekilin görevi, meclislerin işleyişi arasında ki birliği, ilişkiyi, düzeni sağlamak ve onlarla padişah arasında bağ kurmaktır. Bu da hükümdara karşı sorumlu ve dikkatli bir kabine sistemine giden yolda atılan bir adım oldu.¹¹

Sadaret kethüdalığını 1835'de Umur-ı Mülkiye Nezareti'ne, 1837'de Umur-ı Dâhiliye Nezareti'ne çeviren Padişah II. Mahmut, Reisülküttaplığı 1836 da Umur-ı Hariciye Nezareti'ne, Baş defterdarlık makamını da Umur-ı Maliye Nezareti'ne dönüştürdü. Çavuşbaşılık ise 1836 yılın da Adliye Nezareti ismiyle değişti. Yeniçeri ağalığı, Yeniçeri Ocağı kapatıldıktan sonra Seraskerlik makamına dönüştürüldü.¹²

⁸ Er, *Osmanlı Devleti'nin Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 212-213.

⁹ Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 52.

¹⁰ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşma Hareketleri", 156: Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 42.

¹¹ Ünal, *Osmanlı Devleti'nin Yenileşme Hareketleri*, 103.

¹² Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 42.

Seraskerlik, başarılı ordu komutanlarına verilmiş yüksek dereceli bir unvandı. 1835 yılından sonra gerçekleştirilen düzenlemeler ile Genelkurmay başkanlığına denk olan bu kurum Sadrazamlık ve Şeyhülislamlıkla aynı değer de kabul edildi. Bu sayede Şeyhülislamlik, Sadrazamlık ve Seraskerlik, aynı dereceye getirildi. Daha sonra diğer nezaretlere ek olarak evkaf ve ticaret nezaretleri de açıldı. Bu nezaretlerin açılmasıyla memurlar arasında iş birliği yapılması zaruri bir şekilde gerekiyordu. 1835 yılına dek içişlerine ve dışişlerine Babıâli’de aynı memurlar tarafından bakılmaktaydı. Oysaki görev açısından yapılan işler farklılık gösteriyordu.¹³ Ayrıca Şehreminiği kaldırılarak yerine İhtisap Nazırlığı kuruldu. İhtisap Nazır’ının görevi illerde, özellikle İstanbul’da vergiyi usulüne göre toplamak ve kolluk işlerini en iyi şekilde yerine getirmektir. Bu bakanlığın açılması neticesinde mülki, beledi ve dini görevlerin hepsini birlikte yürüten Kadı’nın iş alanı daraltıldı. Böylece kadı sadece yargı işlerini yürütmekle görevlendirildi.¹⁴

2.2. II. Mahmut Döneminde Kurulan Meclisler

II Mahmut devrinde, Tanzimat’a ortam hazırlayacak önemli değişimlerden biri de bürokrasinin oluşmasıydı. Dâhiliye, Hariciye, Divan-ı Hümayun, Maliye, Evkaf-i Hümayun, gibi bakanlıklarla Meclisi Hassı Vükela, Meclisi Ali-i Umumi, Meclisi Valayı Ahkâm-ı Adliyye gibi kurumlar bunlardan bir kaçıydı.

III. Selim devrine kadar kullanılan, Meşveret Meclisinden farklı olarak kurulan Dar-ı Şurayı Babıali yani hükümet şurası, Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye ve Dar-ı Şurayı Askeriyye meclisleri Osmanlı Devlet işleyişinde kullanılmaya devam etti. Bunlardan Meclis-i Valayı Ahkâm-ı Adliye, devletin işlerinin yürütülmesinden ve düzenlemesinden sorumlu önemli bir merkez idi. Bu merkez zaruri kanun tasarılarını ve nizamnamelerini hazırlardı. Devlet adamlarının her türlü davalarıyla ilgilenir, çeşitli davalara bakar ve devlet ile millet arasında ki işleri görürdü.¹⁵

2.2.1. Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye

Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye adalet, hukuk, kanun gibi görevleri yerine getiren bir meclisti. 24 Mart 1838 yılın da Gülhane’de kurulan bu meclis memur ve hükümet görevlilerinin, halk arasın da oluşan davaların görüşülüp halledilmesi gibi işlerle ilgilenirdi.¹⁶ Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye, Danıştay ve Yargıtay gibi sistematik bir şekilde çalışırdı. Beş üyeden oluşan meclisin başkanlığına eski seraskerlerden Koca Hüseyin Paşa tayin edilerek görevlendirildi.¹⁷ Vezirler ve yüksek rütbe, mevki sahipleri

¹³ Karal, “Tanzimat’tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri”, 156.

¹⁴ Ünal, *Osmanlı Devletinin Yenileşme Hareketleri*, 105.

¹⁵ Er, *Osmanlı Devletinin Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 212-213.

¹⁶ Karal-Ünal, “Tanzimat’tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri”157: Osmanlı Devletinin Yenileşme Hareketleri, 103.

¹⁷ Ali Akyıldız, “Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye”, *DİA*, C. XXVIII, (Ankara 2003), 250.

arasından başkan ve üyeleri seçilirdi.¹⁸ Karar çoğunluk oyunun hesabına göre verilirdi. Oyların eşit olması halinde son kararı padişah verirdi.¹⁹

Meclisin işi yapılması gerekli olan ve Tanzimat-ı Hayriyye, Tanzimat-ı Mülkiyye olarak isimlendirilen ıslahatların yapılması maksadıyla kanun ve nizamları hazır etmek ve Dar-ı Şûra-yı Askeri'nin yazdığı yazıları kontrol edip uygun şekli vermektir. Öte yandan çıkarılan kanun ve nizamnamelere uyulup uyulmadığını kontrol etme gücünde vardı.²⁰

Üyeler, meclisin toplanma biçimini, koyduğu kuralları ve görevlerinin işleyiş esasını belirten iç tüzüğü, üyelerin fikirlerini rahatça açıklamalarını ve alınan kararların oy çokluğuyla esas alınmasını denetlerdi.²¹

Meşveret Meclisi haricinde kurumsallaşan herhangi bir meclis olmadığı için ilk dönemlerde meydana çıkan yapı ve zihniyete dair bazı sorunların çıkmasına neden oldu. Bunların ilki üyelerin daha önce çalışmış oldukları memuriyetleri de devam ettirmiş olmalarıydı. Bu durumun meclis çalışmalarını, hareketlerini aksattığı meydana çıkınca ikinci memuriyet görevleri üyelerden alınarak başka üyelere verildi. Başka bir konu da üyeler arasındaki rütbe, mevki ve statü farklarının, görüşmeleri, fikirleri ve oylamayı olumsuz yönde etkilemesiydi. Çünkü düşük rütbeli üyeler üst mevki de ya da rütbede ki üyelerin yanlarında düşüncelerini rahatça dile getiremedikleri için görüşmeler yüksek rütbeli üyelerin düşüncelerine göre şekillenmek zorunda kalıyordu. Bu olumsuz durumu düzeltmek maksadıyla üyelerin unvanları eşitlenerek oylama yapıldı. Ayrıca onlara diğer devlet memurlarından ayrı nişaneler verilerek konumları yükseltildi.²²

Kuruluşundan bu yana Meclis-i Vala, çalışma durumunu tam anlamıyla bir ıslahat meclisi gibi yürüttü. Bu durum da meydana gelen bütün ıslahat hareketleri bu meclis ile ele alındı.²³ Bir başkan, dokuz üye ve iki sekreterden oluşan meclis, bugünkü Danıştay ve Yargıtay kurumlarının yetki ve görevlerini kendisinde toplayıp, Padişah'ın Hatt-ı Humayunu ve Şeyhülislam'ın fetvasıyla kanun haline getirirdi. Nitekim bu yüksek hukuk kurulu, Tanzimat'ın ortaya çıkış ve oluşma sürecinde değerli bir yetkiye ve önemli bir etkiye sahipti.²⁴

2.2.2. Dar-ı Şûra-yı Babialı

Vaka-i Hayriye'ye yani Yeniçerilerin kaldırılmasına kadar Babialı de devlet görevleri iki şekilde yürürdü. Dışişleri ile diğer önemli konular için sadrazam, kaptan paşa, şeyhülislam, kethüda, defterdar, reis efendi ve kazaskerlerden herhangi birinin topladığı özel bir meclis oluşturuldu. Kayda değer önemi olmayan dava ve işler için Rumeli ve

¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclisi Vala Defteri [MVL], No.49, Gömlek No. 324.

¹⁹ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, (Ankara: Gnkur Basımevi, 1964), 132.

²⁰ BOA, MVL, No.49, Gömlek No.324.

²¹ Akyıldız, "Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye", 250.

²² BOA, MVL, No.2, Gömlek No.332.

²³ Akyıldız, "Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye", 251.

²⁴ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri", 172.

Anadolu Kazaskerleri ve İstanbul kadısı, arz odasında sadrazamın huzurunda toplanıp çözüme kavuşturmak için konuşulurdu.²⁵ Birkaç bakanlığın kurulmaya başlamasıyla Babıali’de bir değişiklik başlamış oldu. Bu sayede kanun öneri ve fikirlerini incelemekle ve denetlemekle görevli bir kurum olan Dar-ı Şûra-yı Babıali 1838 yılında kuruldu.²⁶ Dar-ı Şûra-yı Babıali yürütmenin yüksek bir kurulu görevindeydi.²⁷ Osmanlı Devleti’nin idari hareketlerini yönetme işi tamamen bu kuruma devredildi.²⁸

2.2.3. Dar-ı Şûra-yı Askeri

Yapılacak olan askeri ıslahatlar için gereken nizamnamelerin ve icraatların hazırlanması amacıyla kurulan meclisti. Tüm askeri işlerden ve askeri görevlerin yerine getirilmesinden sorumlu olan bu meclis Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra kurulan ilk meclis oldu. Dar-ı Şûra-yı Askeri Meclisi askerlik mesleğinin uyması gereken kuralları belirlemek, batı devletlerinde kullanılan askerlik usullerini incelemek, irdelenmek ve ordunun ilerlemesi konusun da önemli tedbirleri araştırıp bulup ortaya çıkarmakla görevli idi.²⁹ 1836 yılın da Bab-ı Seraskeri ’de kuruldu.³⁰ Bab-ı Seraskeri genel olarak meclisin görevleri, personel işleri, levazım işleri ve maliye işleri olarak üç kısma ayrılırdı.³¹ Ayrıca meclis bir tercüme odasına sahipti. Bir başkan bir sekreter ve 15 üyesi arasında bir müftü ile mülkiye ricalinden siyaset işlerinde yetkisi olan bir zat vardı. Başka üyeleri ise ordunun yüksek mevkili subayları ve askerleriydi.³²

2.2.4. Meclis-i Vükela

II. Mahmut döneminin son yıllarında, 1838 yılın da bakanlıkların kurulmasıyla modern ve çağdaş bakımdan bir hükümet modeline doğru yönelme gerçekleşti.³³ Meclis-i Meşveret ve Meclis-i Şûra’nın yerini, bakanların bulunduğu Meclis-i Vükela veya bir diğer isimle Meclis-i Has-ı almaya başladı. Meclise Sultan’ın Bakanlar Meclisi anlamında kullanılan Meclis-i Has-ı Vükela da dendi. Bakanların toplantı yaptığı padişahın özel danışma kurulu olarak faaliyet icra eden meclis olarak kullanıldı.³⁴

²⁵ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 130.

²⁶ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 130.

²⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Babı Defteri [HAT], No.4573, Gömlek No.114.

²⁸ Karal – Çabuk, “*Tanzimat’tan Evvel Garblılaştırma Hareketleri*” 157.: “*Sultan II. Mahmut’un Islahat Çalışmaları*”, 42.

²⁹ Karal, “*Tanzimat’tan Evvel Garblılaştırma Hareketleri*”, 157.; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Arşiv Defteri [İDH], No.43740, Gömlek No.629.

³⁰ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 132.

³¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Babı Defteri [CAS], No.37446, Gömlek No.873.

³² Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 132.

³³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları [MV], No.57, Gömlek No.260.

³⁴ Zakia, “*Sultan II. Mahmut’un (1808-1839) Reformları*”, *Osmanlı C. VII*, (Ankara, Yeni Türkiye Yayınları,1999), 254.

Başvekilin veya sadrazamın başkanlığında toplanan Meclis-i Vükela önemli devlet işlerini görüşüp ve icra işlerinde bakanlıklar arasında hareketi sağlar işleri bu şekilde yürütürdü. Bakanların her biri bakanlıklarının görev alanına giren iş ve sorumluluklardan son derece yükümlüydü. Meclis, gerekli gördüğü veya alt kademedeki diğer meclislerin hazırladığı tasarıları ve meseleleri tartışıp gerekli düzeltmeleri yapar, daha sonra sadrazam bunları bir tezkireyle padişahın onayına sunar.³⁵

Meclis, kuruluşundan 4 Kasım 1922 de son sadrazam Ahmet Tevfik Paşa'nın işinden istifa etmesine kadar ayakta kalmayı başardı ve faaliyetlerini aralıksız devam ettirdi. Osmanlı devleti geleneğince meclis vatandaşla padişahlık makamı arasında bir bağ bir aracı görevi gördü. Başka bir deyişle, yönetim de vatandaşın benimsediği, kabul ve hoş görünen icraatları padişaha, başarısız hoşla gitmeyen icraatları ise meclise ve sadrazama yüklenirdi. Bu şekilde başarılı olmayan icraatlar da bakanlardan bazı kimseleri veya sadrazam görevden alınarak, padişaha gelebilecek tepkiler önlenirdi.³⁶

2.3. İdari Alanda Yapılan Diğer Islahatlar

II. Mahmut Osmanlı Devleti'nin başına geçtiği andan itibaren hazırladığı reform programını yavaş yavaş gerçekleştirmeye başladı.³⁷ Devletin içte ve dışta karşılaştığı büyük ciddiyet arz eden ve hayatına mal olacak tehlikelerle karşılaşmasına rağmen başladığı ıslahat çalışmalarını pes etmeden, usanmadan, önünde ki engelleri yok ederek amacına ulaşmayı başardı. 1826 yılında Yeniçeri ocağını kaldırdıktan sonra devleti arınmış ve önündeki engeller kalkmış gibi iradeli ve kuvvetli gören II. Mahmut merkezi idare ve hükümet teşkilatında önemli değişim ve düzenlemelere başladı. Modern devlet teşkilatı ve çağdaş bir bürokrasi kurdu. Bu amaçta ki hareketleriyle Avrupalı tarz da bir hükümet teşkilatının ilk örneğini vermiş oldu.³⁸

Padişah II. Mahmut, tebaası arasında din açısından hiçbir fark görmediğini şu sözlerle belirtti: Tebaamdan Müslümanları ancak camide, Hristiyanları kilisede, Musevileri de havrada tanımak isterim. Bu mabetlerin dışında hepsi aynı insanlık haklarına sahip bu vatanın evladıdır.³⁹

Sultan II. Mahmut olumlu ilişkilerini gözden geçirici, düzenleyici ve başka ırklara bazı yeni güvenceler tanıyacak çalışmalarda da bulundu. II. Mahmut devrinde, Tanzimat'ın kanunlaştırılma hareketlerine ortam hazırlanması açısından değerli iki Ceza Kanunnamesi kabul edildi. Bunlardan biri Kadı asker, Kadı ve Nüvvab'a, diğeri ise memurine hastır. Memurların işledikleri suçları ve bu suçların cezalarını içeren aynı zaman da yersiz cezaların kaldırıldığını belirten memurlara mahsus ceza kanununun da Osmanlı Devleti

³⁵ Akyıldız, "Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye, 253.

³⁶ BOA, MV, No.57, Gömlek No.260.

³⁷ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri", 155.

³⁸ Ünal, *Osmanlı Devleti'nin Yenileşme Hareketleri*, 102.

³⁹ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri", 156.

ceza hukukundan zulüm suçu ve siyaseten katl gibi cezaların kalkması yolunda atılan önemli bir belgeydi.⁴⁰

II. Mahmut zamanın da yapılan birçok değişikle, özellikle Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Kadılar, Kadılık işlerinde yardımcıları olan bir takım kişi, kurum ve sosyal gruplar dolayısıyla bazı işleyişlerini yavaş bir şekilde kaybetti, kendilerinden beledi işleri de alındı.⁴¹

II. Mahmut'un Kadıların görev, yetki ve işlerini azaltarak yapmış olduğu işlerden biri de 1829 yılın da mahallelerin yönetiminde ve işlerin de İmamların görevlerini hafifletecek bir kurum olarak Muhtarlıkları kurmasıdır. Klasik Dönem Osmanlı taşra yönetiminde İmamlar, Padişah'ın beratıyla görev yerlerine atanırdı. Yani mülki ve beledi amir olan Kadı'nın mahalle alanın da temsilcisi gibiydi. Muhtarlık teşkilatının ortaya çıkmasıyla vergi salınması ve toplanması, mahalle veya köyün güvenlik işleri Muhtarların yetkisine verildi. İmamlar da aynı ölçü de sorumlu tutuldu.⁴² Dolayısıyla Muhtarlık kurumu İmamların kefaletiyle seçilseler de İmamların yetki, görev ve sorumluluklarını ellerinden almaya başladılar. Bu durum İmamların görev alanlarını ve işlevlerini de dini alanla sınırlandırmaya başladı.⁴³

Sultan II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetine karşı Rusya'nın yardımı, İngiltere ve Fransa'nın müdahalesiyle karşı koyabildiğini anlayarak, gerekli bir denge politikası takip etmek zorun da kalıp, Osmanlı Devleti'nin mevcut durumunu devam ettirebileceğini anladı. II. Mahmut daha önceki yıllarda Osmanlı'nın devletlerarası siyasi ilişkilerden uzak kalmasının kötü yanlarını göz önün de bulundurarak, ilk defa III. Selim döneminde başlayan ve Kabakçı isyanı sonucun da terk edilmek zorunda kalınan, Avrupa Devletleri ile diplomasi ilişkileri kurulması usulüne tekrar dönmeye karar verdi.⁴⁴ 13 yıl aradan sonra 1834 yılın da Londra, Paris, Viyana ve Berlin'de yeniden açılan Osmanlı daimî elçilikleriyle Babıali, Avrupa siyasetini ve kültürünü azda olsa yakından tanıdı. Ayrıca elçiliklerde görevli olan memurlar yabancı dil öğrenme imkânı buldular.⁴⁵

Avrupa'ya gönderilen elçiler; Paris -Mustafa Reşit Paşa, Londra- Namık Paşa, Viyana- Damat Ahmet Fethi Paşa, Berlin- Kâmil Paşa idi. Elçiler Osmanlı Devleti'nde de bulunması gerekenler hakkında layihalar gönderdiler. Hatta Mustafa Reşit Paşa 1835 yılın da II. Mahmut'a sunduğu layihadan üç ay kadar sonra tekrar büyükelçi rütbesiyle Paris'e gönderildi.⁴⁶ Bu sayede II. Mahmut dönemin de tam manasıyla Avrupa'daki daimî elçilikler devamlı olarak kuruldu, ayrıca yurt dışına çıkacak vatandaşlar için pasaport alma usulü de getirildi. Bu görevi Hariciye Nezareti yerine getirecekti. Daha önce yabancı bir

⁴⁰ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, (Ankara, Birey ve Toplum Yayınları,1985), 33.

⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Seraskerlik Defterleri [SRA.d], Gömlek No.9.

⁴² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Arşiv Defteri [C.EV.], No.2556, Gömlek No.52.

⁴³ Ejder Okumuş, *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*, (Özgü Yayınları, Temmuz 2006), 226.

⁴⁴ Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 106.

⁴⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Defteri [HR.SFR.4], No.4, Gömlek No. 17.

⁴⁶ Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 106.

ülkeye gidecek olanlar, o ülkenin Osmanlı devletindeki elçisinden bir belge almak zorunda kalıyorlardı. Pasaport alma usulü getirilince yabancı elçilere sadece vize hakkı tanındı.⁴⁷

⁴⁷ BOA, HR.SFR.4, No.4, Gümlek No.17.

3. SOSYAL ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR

II. Mahmut sosyal alanda halkı, devlet erkânını birçok değişime zorladı. Başta giyim kuşam olmak üzere, nüfus sayımı, tapu kaydı, posta teşkilatı, pasaport uygulaması, müsadere usulünün kaldırılması, ayanların tasfiye edilmesi, eyalet yönetimin de yeni düzenlemeler yapılması ve sağlık alanın da yapılan çalışmalar ile sosyal değişimler yapıldı.

3.1. Kıyafet Kanunu

II. Mahmut'un köklü değişiklikler yaparak Osmanlı padişahlarına ait birçok tören ve gelenekleri kaldırdı. Hükümdarların giymiş olduğu geleneksel kıyafetleri kaldırıp, batıdan Mısır'a gelen kıyafetleri kabul etti.⁴⁸

II. Mahmut 3 Mart 1829'da Türkiye tarihinde önemli olan kıyafet kanununu çıkardı.⁴⁹ Dolayısıyla II. Mahmut devrinin geleneksel Osmanlı kıyafet tarihin de büyük ölçüde önemli bir yeri vardı. Daha önce giyilen askeri giysilerden ve ardından sivil memur giysilerinden geleneksel tarz bırakılarak yeni Avrupalı tarz giysiler benimsendi. II. Mahmut'un başlatmış olduğu kıyafet hususunda yapılan bu yeniliklerde bazı devlet adamları kendisiyle aynı fikirde olamadılar. Fakat hemen her kesim de köklü bir değişim olduğu için kimse itiraz edemiyordu. Halk da yeni kıyafet usulünü ve gereğini anlayamadı.⁵⁰ Haremi Hümayun'a ayrıca birçok çeşit kıyafetler satın alındı.⁵¹

II. Mahmut, yeni modern giysiler hususunda Mehmet Ali Paşa'nın Mısırda kullanmış olduğu kıyafet tarzını benimsedi. Daha sonra halk içerisinde bu yeni modern giysileri giyip gezmekten çekinmediği gibi sakalını da geleneksel modele aykırı olarak kısa kestirerek kullandı. İlmiye sınıfı haricinde tüm devlet memurları pantolon ve ceket giymeye mecbur edildi. Batıda dini zümre hala giysileriyle diğer sınıflardan ayrılırken II. Mahmut değişimi ile dikkat çekmeye devam etti.⁵²

II. Mahmut, setre ve pantolon giymeyi mecburi kıldıktan sonra serpuş takma konusuna da el attı. Serpuş, Osmanlı Devleti içerisinde ırk, din, tarikat, sınıf ve meslek nişanesi belirteci gibiydi. Herkesten ayrı devlet adamları kavuk giyerlerdi. Tabi ki kullanılan kavukların şekilleri meslek ve rütbelere göre değişiklik gösterirdi.⁵³ Sarık kaldırılarak yerine fes konmasına halk tepki gösterdi ise de ciddi bir olay meydana gelmedi.⁵⁴ Fesin giyilmesini bütün devlet memurları için mecburi hale getirdi.⁵⁵

⁴⁸ Er, *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 216.

⁴⁹ Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 107.

⁵⁰ Yılmaz Öztuna, *Türk Musikî Ansiklopedisi*, C. II, (İstanbul, MEB Basımevi 1989), 97.

⁵¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Arşiv Defteri [TS.MA.e], No. 96, Gömlek No. 1306. Haremi Hümayun'a kıyafet verildiğine dair bir belge.

⁵² Öztuna, *Türk Musikî Ansiklopedisi*, 97.

⁵³ Karal, "*Tanzimat'tan Evvel Garblılaştırma Hareketleri*", 162.

⁵⁴ Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, 107.

⁵⁵ Er, *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 216.

3.2. Nüfus Sayımı ve Mülk Yazımı

Devlet merkezine yapılacak olan düzenlemelerden hemen sonra Osmanlı vatandaşlarını doğrudan ilgilendiren ıslahatlara önem vermeye başlandı. Ülke genelin de ilk defa nüfus ve mal sayımı yapılması kararı alındı.⁵⁶ Osmanlı'nın sınırlarına katılan her toprak parçasının toprak kaydı ve nüfus sayımı yapıldı. Herhangi bir şekilde elde edilen toprakların tapu kaydı yapılır ayrıca nüfus sayımı da yazılırdı. Her otuz yılda ya da elli yılda bir genel kayıt işlemi yapılırdı. Fakat XVII. yüzyılın ortalarına gelince, sadece yeni feth edilen topraklar için kayıt işlemleri yapılmaya başladı. Daha sonra arazi ve nüfus kayıtları giderek unutuldu.⁵⁷

II. Mahmut devrinin en kayda değer hizmetlerinden biri de ülkede yapılan nüfus sayımıydı. Modern açıdan ilk nüfus sayımı Rumeli ve Anadolu'da II. Mahmut dönemin de yapıldı.⁵⁸ Rumeli ve Anadolu bölgelerinde nüfus sayımının yapılması askeri amaca hizmet içindi. Bu nedenle nüfus sayımında sadece erkekler kaydedildi.⁵⁹ Bu sayım Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra yapıldı ki, Osmanlı Devleti, ölenlerin yerlerini alınacak yeni askerleri belirliyordu.⁶⁰ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldıktan hemen sonra, Babıali kurulması kararı aldıkları yeni ordu için erkek nüfusu ve vergi kaynaklarını net bir şekilde ortaya çıkarmak mecburiyetindeydi. Bu sebeple kaynakları tespit etmek ve erkek nüfusunu görmek için sayım yapıldı.⁶¹

II. Mahmut devrine gelene kadar birçok savaş yapıldı, ağır nüfus kayıpları yaşandı, kaybedilen topraklarda ikametgâh sürdüren Müslüman Osmanlı halkının göçleri sonucu, demografik değişimler meydana geldi. Dolayısıyla devletin işleyişi için gerekli olan adaleti tesis etme ve vergi toplama konusunda sorunlar çıkmaya başladı.⁶²

Özel bir meclis kurularak nüfus sayımının nasıl gerçekleştirileceği konusu belirlenmek istendi. Kurulan meclis uygulanacak olan gerekli talimatnameleri hazırladı.⁶³ İlk defa yapılan bu sayım, tepki çekmesin diye din adamları araya konuldu. Sayımın yapılabilmesi için ulemeden bazı kimseler de görevlendirildi.⁶⁴

Anadolu ve Rumeli de görevlendirildikleri yere gitmeden önce memurlar, Babıali'ye gelerek, memuriyetlerine dair talimatnameler ve sorumluluk aldılar. Görev mahalline gittikten sonra gönderdikleri defterleri düzenleyip toplamak ve genel sonuçları tespit etmek için İstanbul'da bir ceride nezareti kuruldu.⁶⁵

⁵⁶ Zakıa, "Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları", 255.

⁵⁷ Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 41.

⁵⁸ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri", 159.

⁵⁹ BOA, TS.MA.e, No.12, Gömlek No.674. Nüfus sayımı yapılması ve ülkenin askeri ve mali durumu hakkında bilgi sahibi olunmasına dair bir belge.

⁶⁰ Zakıa, "Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları", 255.

⁶¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Ankara, TTK Basımevi, 2000), 91.

⁶² Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 42.

⁶³ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri", 159.

⁶⁴ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 91.

⁶⁵ BOA, TS.MA.e, No.38, Gömlek No.580. Ceride Nezaretine dair belge.

1830-31 dönemine ait nüfus sayımlarının kayıt işleri sebebiyle, nüfus defterlerini korumak ve Ceride Nezareti kayıtlarıyla ilgilenmek için kurulan bu nezaret oldukça disiplinliydi. Bab-ı Defteri Ceride Odası Defterleri adıyla, Osmanlı Arşivi'nde nüfus kayıtlarını bulunduran bir defter fonu bulunmaktaydı.⁶⁶

Din farkı göz önünde bulundurularak erkek nüfusunun sayımı yapıldı. Bu amaçla Rumeli ve Anadolu da bulunan İslam ve Hristiyan erkek nüfusunun sayısı ortaya çıktı. Ayrıca aşiretler, Kıptiler vs. unsurlar da İslam nüfusu içerisinde ayrı ayrı sayıldı. Reaya denilen Hristiyanlara ise genel olarak, ırk ve dil farkına bakılmadan nüfus sayımı yapıldı. Sayım sonucun da Anadolu ve Rumeli'de dört milyona yakın erkek nüfusunun olduğu ortaya çıktı. Bu nüfusun yaklaşık olarak bir buçuk milyonunun Rumeli'de, iki buçuk milyondan daha fazlası da Anadolu da yaşadığı anlaşıldı. Rumeli'de az sayıda Yahudi bırakıldığı zaman, sekiz yüz bin Hristiyan karşısında beş yüz bin Müslüman olduğu saptandı. Anadolu'da ise iki milyon İslam nüfusuna mukabil dört yüz bin Hristiyan olduğu anlaşıldı. Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan birçok din ve etnik grup mevcuttu.⁶⁷

Nüfus sayımı yapıldığı esnada mülk yazımı da aynı anda yapıldı. Mülk yazımının nedeni ise, savaşlar yüzünden devletin vergilerle ilgili kanunnamelerin ve hükümlerin yürütülmesini sık sık denetleyemediği ve olması gerekenden daha az denetlemeye tabi tuttuğu içindi.⁶⁸

Mülk yazımı ile tüm eyaletlerin nüfusu ve emlaki durumu hakkın da bilgi edinilmiş oldu. Eyalet için ayrı ayrı kütük defterleri oluşturuldu. Müslümanlar ve diğer tebaalar da ayrı ayrı yazılarak, mahalle ve köy sınıflarına göre baba adları ve doğum tarihleriyle kayıt tutuldu. Bu kayıttan sonra olacak nüfus hareketlerinin, yani doğum ve ölümlerle oluşan yer değiştirmelerin bu kayıtlara işlenmesi uygun görüldü. Kayıtlar, ayrıca askeri yükümlülük için de esas alınacaktı. Ayrıca vatandaşlardan alınan vergiler adaletli bir uygulamaya bağlandı. Taşınmaz mallarla zirai ve ticari faaliyetlerin getirdiği gelirlerden ve bunlardan hariç kalan her türlü gelirden alınacak vergiler için binde hesabına dayalı kurallar kondu. Olağanüstü vergilerin alınma gereksinimi, o zamanın durumuna ve tarzına belirli esaslara bağlandı. Herkes ödemekle sorumlu olduğu vergiyi belirten belgelerin verilmesi, vergilerin yılda iki taksitle toplanması ve mali yılbaşının mart ayı olması kararlaştırıldı. Dolayısıyla devlet, yıllık gelir tahminini yapabilecek durumda olacaktı.⁶⁹

Osmanlı Devleti halkının vermesi gereken vergiler sayım sayesinde deftere kayıt tutulduğundan, fazladan vergi alınmasının önüne geçmiş oldu. Ayrıca askeri masraflar için yeni vergi alma usulleri araştırılmaya başlandı.⁷⁰

⁶⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Hazırlayan Yusuf İhsan Genç, (Ankara: Başbakanlık Basımevi 2010), 164.

⁶⁷ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri", 159-160.

⁶⁸ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri", 160.

⁶⁹ Er, *Osmanlı Devleti'nin Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 215.

⁷⁰ Nuri Ünlü, *İslam Tarihi C. III*, (İstanbul Vakfı Yayınları, 1994), 53.: Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 43.

Vergiler haricinde hiçbir vatandaşı herhangi bir vesile bile olsa rencide edilmemesi ve haksız, adaletsiz vergi alınmaması için ülkenin her yerine yazım memurları tayin edilmesi ve örnek olması için önce Hüdavendigar eyaletiyle Gelibolu sancağından yazıma başlanması kararlaştırılıp işleme konuldu.⁷¹

3.3. Posta Teşkilatının Kurulması

Önceleri ulak teşkilatıyla yani atlı haberciler ile yapılan posta hizmeti vardı. Osmanlı Devleti'nin kuruluşuyla birlikte başlayan posta teşkilatı sadece devlet münasebetlerinde ve devlet işlerine ait haberleşmede kullanıldı. Gizli fermanlar, emirler ve haberler gideceği yere kadar bu işle görevlendirilen memurlar tarafından götürülüp teslim edilirdi.⁷² Muhaberat ve Müraselat adı altında detaylı bir bakanlık kurulması lazımdı.⁷³

Daha önce Batılı Devletlerde var olan özel modern posta usulü, II. Mahmut tarafından Osmanlı halkının hizmetine sunuldu. Böylece halkın posta işini, haberleşme hizmetini devlet ele almış oldu. Posta hizmetlerini Devlet üzerine alınca her türlü posta usulü kaldırıldı.⁷⁴

II. Mahmut Hatt-ı hümayun çıkararak posta teşkilatının zorunlu olmasını açıkça anlattı. Bu konuda “Nizam-ı mülk-ü hümayunumun istihsali emniyeti ve irat tedariki vecibeden olduğuna ve Dersaadetimden taşraya gönderilen ve taşradan Dersaadetime gelen mekatip kimden kime gidip geldiği malum olmamak münasebetiyle tahrirat maddesinde fesat tekevvün ve zuhur ettiğine binaen bu madde dahi yoluna konulmak üzere hattır-ı hümayunuma şu veçhile hutur eder ki memalik-i sairede cari olduğu misillü tarik-i devlet-i aliiyemde kargüzar bir kimesne hüsnü tabir ile bu hususu nazır-ı nasp ve bir münasip mahal tahsis olunarak tarafından Anadolu ve Rumeli'nin münasip mahallerine adamlar ikame edüp fimabaaat hiç kimesne hodbahot mektup göndermeyüp gerek ehl-i İslam ve gerek reaye ve efrenc taifeleri gönderecekleri mektup ve emanetlerini nazıra götürüp sebt-i defter olunarak her bir mahalle muvakkaten tatar ihraciyle mahallerine gönderüp adamlar marfetiyle ihsaniye verilse...”⁷⁵ açıklamasında bulundu.

Posta teşkilatının halk için de kullanılması kararı alındıktan sonra 1834'de İstanbul ile İzmit şehirleri arasında posta yolu yaptırıldı. Her yere postane binası inşa ettirildi. Yol yapımın da Üsküdar'dan Kartal'a kadar olan kısım yapıp tamamlanınca, II. Mahmut'un bizzat kendisi törenle yol açılışını yaptı. Posta yoluyla haberleşme ve iletişim yolu daha hızlı bir hale getirildi. Yapılan ikinci yolla Üsküdar ile Edirne şehirleri arası birbirine

⁷¹ Karal – Çabuk, “Tanzimat’tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri” 160.: “Sultan II. Mahmut’un Islahat Çalışmaları”, 43.

⁷² Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 318-319.

⁷³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Defteri [MKM], No.989.

⁷⁴ Er, *Osmanlı Devleti’nin Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 215.

⁷⁵ Karal, “Tanzimat’tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri”, 160-161.

bağlanmış oldu. Devletin el koyduğu posta teşkilatının çalışmasından sonra, ülkede ki bütün özel posta teşkilatları kullanımdan kalktı.⁷⁶

Posta teşkilatının hızlı ilerlemesi için ülke çeşitli kollara ayrıldı. Her kolun uygun yerlerine postaneler inşa edildi. Haftanın belirli günlerinde belirli yönlerde postalar yola çıkarılmaya başlandı. Askeri posta işlerini de genelde bu teşkilat tarafından yürütülmesine izin verildi. Özel posta hizmeti için yine özel ulaklar çıkarıldı.⁷⁷ II. Mahmut'un iletişim alanındaki hizmetleri kendisinden sonra gelecek olanlar için bir ışıktı ve halefleri bu hizmetleri geliştirilerek yürüttü. Osmanlı Devleti 1855 yılın da telgraf kullanmaya başladı. Ayrıca ilk demir yolu inşasına 1860 yılında başlandı.⁷⁸

3.4. İlk Osmanlı Pasaportu

Hariciye Nezareti'nin kurulması ve sık sık yabancı devletlere diplomatik seyahatler yapılması pasaportun kullanılmasına neden oldu.⁷⁹ Ülke içerisinde ve dışarısında yapılması planlanan geziler için iki farklı karar alındı. Ülke içerisinde yapılacak olan geziler için kişilerin mürur tezkeresi taşımaları, memleket dışarısına gideceklerin ise hariciye nezaretinden pasaport almaları şartı karar alındı.⁸⁰

II. Mahmutdevrinden önce, kişi Osmanlı Devleti sınırlarından çıkıp yabancı bir ülkeye gitmek için özel bir pasaport almalıydı, bu sebeple gideceği ülkenin elçiliğine başvurmak durumundaydı. Hatta Osmanlı diplomatik heyetlerinin üyeleri bile aynı usulü izlerdi. Bu itibarla yabancı ülkelere gidecek Müslüman tebaaya ve reayaya Hariciye Nezaretinden pasaport verilmesi ve Avrupa'da olduğu gibi, gidilecek ülkenin sefiri tarafından bu pasaportun onaylanıp vize ettirilmesi usulü Türkiye'de de kabul edildi.⁸¹

Osmanlı topraklarına gelecek olan yabancı tebaanın pasaportlarının vize edilmesi hususu Türk memurlarınca denetime uygulandı.⁸² Pasaporta denetim usulü getirilince, yabancı elçiliklere yalnızca vize hakkı tanındı. Yapılan bu uygulama vatandaşların seyahat hürriyetini sınırlayıcı oldu ve İkinci Meşrutiyet'e kadar devam etti.⁸³

⁷⁶ Zakıa, "Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları", 255.

⁷⁷ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 318.

⁷⁸ Zakıa, "Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları", 255.

⁷⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İdare Defteri [HR.İD.], No.1, Gömlek No.31. Osmanlı Devleti'nde seyahat eden yabancıların yanlarında bulunan pasaportlarına ek olarak Mürur Tezkiresi verilmesine dair Hariciye Nezareti Hazine-i Evrak Müdüriyet yazısı.

⁸⁰ BOA, HR.İD., No.1, Gömlek No.31.

⁸¹ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri", 161.

⁸² BOA, HR.İD., No.8, Gömlek No.91. Osmanlı topraklarına gelecek olan yabancı tebaanın pasaportlarının vize edilmesi hususunda, Osmanlı memurlarınca uygulanan bu uygulamaya dair belge.

⁸³ Er, *Osmanlı Devletin de Çağdaşılaşma ve Eğitim*, 215.

3.5. Müsadere Usulünün Kaldırılması

Müsadere suçlu bir kimsenin malına devlet tarafından el konulması veya kanunen yasaklanmış olan eşya ve mallara yine kanuni yolla el konulmasıdır. Hukuken işlenen bir suçun karşılığında suçlunun malına ve mülkiyetine son verilmesidir. Yani kişisel mülkiyetin kamusal teşekküle devredilmesidir. Müsadere yöntemi bir ceza türü olarak tarih boyunca uygulandı. Bir ceza ya da güvenlik tedbiri olan bu yöntem, tek başına uygulandığı gibi başka cezalarla birlikte de uygulanabilmekteydi. Bazen özel mülkiyet sahibi başka bir ceza görmezken, bazen de idam edilerek mallarına el konulurdu. Cezanın ağırlığına göre mal varlığının bir kısmına ya da tamamına el konulmaktaydı.⁸⁴

Padişahların müsadere sistemini uygulamasının temelinde dört önemli sebep bulunmaktaydı. Güçlü merkezi bir devlet kurmak ve merkezi otoriteye rakip olacak güçlülerin ortaya çıkmasını engellemek, ağır ekonomik sıkıntılar da ve savaş zamanlarında hazineye gelir kaynağı sağlamak, üst düzey devlet görevlilerinin öldükten sonra mirasçılarına bir şey bırakamayacaklarını bilerek dürüst çalışmalarını sağlamak, devlet adamları ve nüfuz sahibi kişilerin çeşitli yollarla devlete ait malları ele geçirme ihtimallerine karşı önlem almaktı.⁸⁵

Müsadere sisteminin işleyişi hata ve yolsuzluklara müsait idi. Müsadere sistemin de malların yazımıyla görevli olan memurlar ile ilgili tek teminat onun dürüst olup olmamasına bağlıydı. Görevli memurların bazen yolsuzluk yaparak tüm malı kendi aralarında bölüşüp hazineye göndermedikleri de oluyordu. Memurların bu yolsuzluk halleri ihbar edilmediği sürece bilinmiyordu. O dönemin devlet adamları, servetleri ve mal varlıkları olduğu için müsadere sisteminin yaygınlaşmasından rahatsız olup sürekli eleştirmekteydi.⁸⁶

İslam kurallarına uygun olmadığı düşüncesiyle hareket eden ve Tanzimat döneminin bilim adamlarından olan Ahmet Cevdet Paşa'da müsadere sistemine karşı çıkmış ve usulün değiştirilmesi yönünde fikir vermişti. Devlet görevlisi olarak elde edilen mal varlığının yine devlete ait sayılması görüşüne dayanılarak uygulanan bu yöntemin, devlete ve memurlara çok zarar verdiğini söyleyen Ahmet Cevdet Paşa, bu düşüncesine gerekçe olarak şu hususları belirtti. Müsadere sistemi sadece devlet memurlarına değil, tüccar ve diğer meslek gruplarıyla ekonomik güce sahip tüm çalışanlara uygulanmalıydı. Devlet memurlarının hepsi yolsuzluk yapıp devletten çalıp gasp etmiş olmadıklarından, alın teriyle kazandıkları para ve mallardan evlat ve varislerine vermelerin de bir sakınca olmadığı gibi bu durumun Allah'ın rızasına, peygamberimizin sünnetine, insaf ve insaniyete uymadığını dile getirdi.⁸⁷

⁸⁴ Tuncay Ögün, "Osmanlı Devleti'nin de Müsadere Uygulamaları", *Osmanlı C. V, Yeni Türkiye*, (Ankara, 1999), 371.

⁸⁵ Gül Akyılmaz, "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", *Tarih Araştırmaları*, (Ankara 2008), 391.

⁸⁶ Mumcu, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, 159.

⁸⁷ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaştırma Hareketleri", 81-83.

Sorunlu bir devir de tahta çıkan III. Selim döneminde müsadere yöntemi düzeltilmeye çalışıldı. Rusya ve Avusturya ile iki yıldan uzun süren ve hala devam eden savaş Osmanlı ekonomisini çok kötü etkiledi. Padişah bu krizi atlatmak için devlet adamlarının da fikrini ve oyunu alarak çözümler aradı ama başarılı olamadı. Devlete para gerekiyordu ve bunu aklına ilk gelen tedbir ile yaptı. Bu tedbir ise müsadereydi. Fakat yapmak istediği bu uygulamaya karşı çıkılınca cevap olarak neşrettiği bir Hatt-ı hümayunda: maksatının yetim malı ve kendi kendine emek ederek mal mülk edinen kişilerin malına el koymak değil, yalnız devlet dairelerinde çalışmış servet sahibi olmuş kişilerden öllenlere ait malların ne ölenin varislerine ne de padişaha ait olduğunu, bu mal ve servetlerin din ve devlet yararında kullanılmak üzere tümüyle hazineye aktarılacağını belirtti.⁸⁸

II. Mahmutdönemin de müsadere sisteminde öyle gelişmeler oldu ki zengin bir kişinin ölümünün ihbar edilmesi, terekenin devlet tarafından müsadere edilmesi için yeterli oldu. İhbar ederek karşılığında elde edilen ihbariye ücreti müsadere sisteminin uygulanmasında ve ilerlemesinde etkili oldu. Müsadere sisteminin genellikle uygulandığı kişiler ayanlar oluyordu. 17. yüzyılın sonlarında zenginleşip güç kazanmaya başlayan 18. ve 19. yüzyıllarda ise tüm kötülüklerine rağmen işe yarar tarafları da olduğu için devletin bir türlü yok edemediği ayanlar merkezi otorite karşısında kazandıkları siyasi ve ekonomik güçlerinin de etkisiyle işledikleri suçlardan yargılanıp genellikle cezalandırılmıyor ya da hafif cezalar alarak kendilerini kurtarıyorlardı. Merkezden görevlendirilen valilerin kolay bir şekil de idam edilip malları müsadere edilirken, ayanlara en fazla azil ve sürgün cezaları veriliyordu. Bu ise merkezi otoritenin zayıflamasına sebep oluyordu.⁸⁹

Merkezi otoriteyi yeniden kurup güçlendirmek isteyen II. Mahmut, bu amacını gerçekleştirmek için müsadere sistemini etkin bir şekilde kullandı. 16 Kasım 1808'de Rusçuk ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın bir yeniçeri isyanı sonucunda öldürülmesini fırsata çevirerek, ayanların etkili nüfuzunu kırma maksadıyla, birçoğunu idam ettirip mallarına el koyarak müsadere ettirdi.⁹⁰

Kendi eceli ile ölen ayanların varisleri olup olmadığına bakılmadan terekelerine el konulmaktaydı. Merkezi yönetim gerektiğinde otoritelerinden askeri, idari ve diğer alanlarda faydalandığı, ayrıca sağlam iken cezalandıramadığı ayanların öldüklerinde ayanlıklarını kötüye kullanılmış gibi suç sayarak, mallarına el koyup ceza kesme anlayışı içinde olundu. Bu sistemle ülkedeki ayanların etkisini etkili bir şekilde kırmış olan II. Mahmut, gerçekleştirmeye çalıştığı ıslahatlara karşı en büyük engel olarak gördüğü

⁸⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Defteri Dahiliye Defteri [DH.MUI], No.43, Gömlek No. 33. Hükümetin Müsadere ettiğine dair bir belge. ; Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblulaşma Hareketleri", 81-83.

⁸⁹ Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, (Ankara,1999), 195-198.

⁹⁰ Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi", 195-197.

Yeniçeri ocağını kaldırırken de müsadere sistemine başvurdu. Ülkenin dört bir yanına hüküm göndererek kadıları da sisteme ortak etti.⁹¹

1826 yılın da top gülleleriyle dağıtılan Yeniçeri ocağını tamamen yok ederek etrafa kaçışan yeniçerilerin sığındığı Bektaşî vakıflarına ait malvarlıklarında müsadere edildi. 14. Yüzyıl da vakıflar Yeniçeri ocağının Bektaşî tarikatına bağlanmasıyla tarikatın güven vermeyen ve hoş karşılanmayan hareketleri yapmasını engelleyabilmek ve Anadolu'da Safevî propagandasının etkilerini azaltabilmek için özellikle II. Bayezid dönemin de üzerinde çokça durularak iyileştirilmişti. 19. Yüzyılın aydınlarından Ahmet Cevdet Paşa; devletin yapması gereken işin kendi memurlarına ait mal varlığının kaynağını şüpheli görüp müsadere etmesi değil, memurların yolsuzluk yapmasını engellemek olduğunu ifade etmekteydi. Bunun üzerine II. Mahmut döneminde bu sistemin düzenlenip ıslah edilmesi uygun görüldü.⁹²

Müsadere sisteminin bir sonuca bağlanması zaruri idi. 1826 da ümera ve ulema toplantısıyla sonuçlanan ferman da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ifade edildiği gibi müsadere usulünün de kaldırılması ilan edildi. II. Mahmut çıkarttığı ferman da “artık saltanatın halk için bir korku değil bir destek olmasını istiyorum. Bu sebeple kişinin malına devletçe el konulmasını yasaklıyorum” diyerek ve müsadere yönteminin ancak kamu malı olduğu kesin olan malların mahkeme kararıyla saptanan servetlere uygulanması kararını getirmesine rağmen müsadere yöntemi hükmen ortadan kaldırılmış sayılmıyordu. Ferman, müsadere yöntemini tümüyle kaldıramadı. Devlet memurları haricinde değişik yollarla mal mülk sahibi olan zenginlere ait malların artık müsadere edilmeyeceği hükmünü getirmekle yetindi.⁹³

İlerleyen zaman içerisinde de 3 Kasım 1839 yılın da yayınlanan Tanzimat Fermanı ile mahkeme kararı olmadan kimsenin malına el konulamayacağı kararı alındı ve bu sayede haksız müsadere sistemine son verildi. Fermanda Osmanlı tebaasının can, ırz, namus ve mal güvenliğini güvence altına alarak müsadere sisteminin kötü sonuçlarından da bahsederek, özel mülkiyeti olumsuz etkileyen bu sistemin memurların çalışarak üretme azmini kırarak ülkenin kalkınmasını ve ilerlemesini engellediği de önemle belirtilmiştir.⁹⁴

3.6. Ayanlarla Mücadele

Sözü geçen ileri gelen kimseler anlamına gelen ayanlık devrin zenginlerini temsil ediyorlardı.⁹⁵ XVI. ve XVII. Yüzyıllarda, Osmanlı Devleti ülkelerinin halk ile yaşam alanlarında ulema ve kapıkullarına mensup emeklileri, esnaf ve tüccarın önde gelenleri

⁹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Defteri [DVNSMHHM.d], No.27, Gömlek No.68. Müsadere usulü hakkında kadılara verilen hüküm hakkında örnek bir belge.

⁹² Mumcu, *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*, 259.

⁹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Defteri [TS.MA.e], No.12, Gömlek No.662.; Tuncay Öğün, “*Osmanlı Devletinin de Müsadere Uygulamaları*”, 374

⁹⁴ Öğün, “*Osmanlı Devletinin de Müsadere Uygulamaları*”, 374.

⁹⁵ M. Fuad Köprülü, “Ayan”, *İA*, C. II. (MEB Yayını), 40.

ayanlardan sayılmaktaydı. Bu gibi kişilere ayan-ı belde, ayanı memleket, ayan-ı vilayet, ayan veya eşraf denilirdi. XVIII. Yüzyılda ise halk ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen ve üstlenen, devlete karşı halkın ve halka karşı da devletin temsilcisi olan ve vilayet ayanlarının da reisi konumunda rol oynayan ayanlara ise resmi ayan veya reis-i ayan isimleri kullanılırdı.⁹⁶

Osmanlı klasik döneminde kurum ve kuruluşlar, görev ve yetkilerini olması gerektiği gibi yaptıklarından ayanların toplum ve devlet nüfuzu içindeki yeri ikamet ettiği yerleşim yerinin sınırları dışına çıkmazdı. XVI. Yüzyıl da ülkenin idaresinde ve düzeninde aksamaların görülmesiyle her açıdan değer kazanmaya başladılar. Bu dönemde halk ile devlet arasındaki ilişkilerde işi halledici yada aracılık yapan ve yapılan işin takip edilmesini sağlayan ayanların, yaşadıkları yerlerin farklı eksiklikleri gidermek, vakıfların tevliyet ve nezaret görevleriyle ilgilenmek, satılan malların fiyatlarını belirlemek, şahitlik yapmak, birçok verginin tahsil dönemini belirtmek, yetersiz yöneticilerin görevlerinden alınmaları ve yerlerine yeni ve iyi yöneticilerin tayin edilmelerini sağlamak için halkın dileklerini İstanbul'a bildirmek gibi bir çok görevleri vardı.⁹⁷

Ayanlar, iltizama katılmak ve çiftçiye borç para vermek için zenginliklerini arttırarak sahip oldukları toprakları genişletme çabasına giriştiler. Ayrıca bazı zamanlarda bozulmuş işlerini düzene sokup, devamını getirebilmek için ve bazen de maddi açıdan sıkışıp nakdi vergilerini ödemek maksadıyla borç almak zorunda kalan reayayı kendisine dahada bağımlı hale soktular. Böylece ayanlar, mali ve içtimai açıdan yavaş yavaş güçlendiiler.⁹⁸

Padişah II. Mahmut devletin başına geçtiği dönemler de Osmanlı Devleti'nin birçok eyaletinde yarı bağımsız ayanlar meydana çıktı. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa bu ayanları başkente getirerek padişahın otoritesine karışamayacak ve karışıklık çıkarmayacak bir biçimde faaliyetlerini sınırlamak için bir ittifak senedi imzalattı. II. Mahmut, saltanat döneminde sıkıntı çıkaran Sened-i İttifak'ın hazırlanmasında ayanların istek ve rollerinin fazla olduğunu son derece bildiği gibi Nizam-ı Cedit' in ortadan kaldırılmasında da bu ayanların faaliyetlerinin olduğunu da unutmadı. Bu durumdan II. Mahmut hem Sened-i İttifak gibi belgelerle bir daha karşılaşmamak, hem de ıslahat faaliyetleri karşısında karşıt bir güç olarak gördüğü ayanları her açıdan kendisine bağlamak ve onların taşradaki hakimiyetlerine son verebilmek için merkezîyetçilik siyasetine yöneldi.⁹⁹

Padşahlığının ilk zamanlarındaki olaylar, II. Mahmut'un merkezi otoriteyi güçlendirmeyi zorunlu bulduğu konusunda, kendisini harekete geçirmiş oluyordu. Öyle ki devletin başına gelir gelmez imzalamak zorunnda bırakıldığı Sened-i İttifak'ı, devlete

⁹⁶ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, (Ankara, 1977), 23-24.

⁹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafi Defteri [DVNSMHM.d], No,552, Gömlek No.106. Kadırlara, Vilayet ayanları ile iş erlerine gönderilen bir belge örneği.

⁹⁸ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, 23-24.

⁹⁹ Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi", 174.

karşı çıkan asileri yok etmek konusunda delil kabul etti. Bu amaçla yaptığı ıslahatlarla da ayan ve mütegalibeleri ortadan kaldırdı. Devlet otoritesini ülkenin tamamına hissettirdi.¹⁰⁰

Ayanlar Taşrada merkezi yönetimin otoritesini sarsarak askeri ve mali hususlardaki emirlere itaat etmemeleri, halkın sömürülmesine ve ülkenin çöküşüne neden olmaktaydı. Bu kötü gidişatı durdurmak üzere padişah, 1812 Bükreş Antlaşması sonrasında merkezîyetçi politikayı ülke genelinde oturtmak için harekete geçti.¹⁰¹

II. Mahmut'un bu fikrine başta Halet Efendi, saray, ulema ve Babıali bürokrasisi de destek çıktı. Nitekim bu fikrin galip gelmesi demek, merkezin vilayetlere hâkim olması ve ayanların, zümre mensuplarının nüfuzlarının taşrada geçersiz olması demektir. II. Mahmut, emre itaat eden ve sözü geçen maddi yönde de sıkıntısı olmayan ayanlara karşı güç kullanmadan bu ayanların eceliyle ölmelerini bekledi. Bu ayanların ölmeleri üzerine onların yerlerine varislerini görevlendirmeden, Babıali'nin üyelerini görevlendirerek taşradaki olumsuz etkileri azalttı. II. Mahmut kendisine karşı olan ayanların üstüne ordu göndererek ve bazı zamanlarda da onları birbirine düşürerek merkezi otoriteye olan güveni arttırdı. Örneğin Tepedelenli Ali Paşa ve Tekelioğullarının üzerine ordu yollarken Tuzcuoğulları ile de Hazinedaroğullarını birbirine karşı kışkırtarak kullandı. Bu karşıt ayanların birçoğunu idam ettirdi, birçoğunun da mallarını müsadere ettirdi.¹⁰²

II. Mahmut, birçok ayanı etki ettikleri yerlerden daha uzak yerlere sürgün ederek görevlendirip denetim altına aldı ve büyük oranda etkilerini zayıflattı. Yapılan merkezileşmeyi güçlendirme siyaseti sonucunda ayanlar; genel manada siyasi, askeri ve idari güçlerini kaybetti. Fakat II. Mahmut'un 1829-1830 yıllarında Aydın'da çıkan isyanda Atçalı Kel Mehmet'e karşı Karaosmanoğulları ve İlyaszadeler ile Tavaslı Osman Ağayı devreye sokup yararlanması bazı ayanların askeri ve idari kuvvetini kaybetmediğini meydana çıkarmaktadır. Askeri ve idari açıdan kuvvetlerini kaybeden ayanlar ise taşradaki sosyal ve ekonomik nüfuzlarını devam ettirme olanaklarını ellerinden bırakmadılar. Bu açıdan birçok ayan, iltizam gibi işlerine yine devam etti.¹⁰³

Devletin otoritesini ülkenin her yerinde sağlamak amacıyla bu ayanlara karşı kararlı bir harekete geçildi. Bazı ayanlar öldürtüldü, birçoğu ise başka başka yerlere sürüldü. Tepedelenli Ali Paşa ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşa gibileriyse devlete karşı isyan ettiler, karşı geldiler. Neticede içde ve dışta dağılma tehlikesi ile karşı karşıya gelen devlet emperyalist devletlerin dikkatini çekti, harpler çıktı. Tepedelenli Ali Paşa öldürüldüyse de devlete karşı çıkarmış olduğu isyan, Yunan isyanlarının ortaya çıkmasına neden oldu.¹⁰⁴

Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, Şam ve Suriye'yi işgal altına aldıktan hemen sonra Anadolu içlerine girdi. Manisa'ya kadar ilerledi. Bu sırada, Mehmet Ali Paşa'nın kötü fikirleri ve destekleriyle Anadolu'da birçok isyan çıktı. Çıkan bu iç isyanlara rağmen

¹⁰⁰ Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 41.

¹⁰¹ Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi", 42-45.

¹⁰² Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi", 46-47.

¹⁰³ Çağatay Ulusoy, *Atçalı Kel Mehmet*, (İstanbul, 1968), 5-6.

¹⁰⁴ Ahmet Eyicil, *Siyasi Tarih 1789-1939* (Ankara: Altınordu yayınları, 2020), 131.

Rumeli’de ve Anadolu’da devlet otoritesini kurmak zorda olsa başarılı.¹⁰⁵ Nitekim çıkan isyanları bastırmak devlette çok ağır külfetlere neden oldu.¹⁰⁶ İsyanlar bastırıldıktan sonra devlet, ülkenin yönetiminde yeni bir düzen ve otorite kurmaya çalıştı.¹⁰⁷

Halkı ayanların baskıcı emirlerinden kurtarmak amacıyla 1833’de ülkenin bazı eyaletlerinde Ayanlık seçimi yapılmadan yerine muhtarlık seçimi yapıldı ve ayanlık teşkilatının yerine muhtarlık teşkilatı kurulmuş oldu. Daha sonra 1837 yılında bir nevi Ayanlık sayılabilecek Bosna’daki kaptanlık kaldırıldı.¹⁰⁸ Nitekim etkileri hala olan ayanlığın güçlenmesinde rolü çok büyük olan malikane sistemiyle mütesellimliğe de Tanzimat döneminde son verildi.¹⁰⁹

Öyle ki Sened-i İttifak kaldırılmamış olsaydı, ayan ve derebeyleri Anadolu’da geniş bölgelerde nüfuzlarını sürdürüp daha çok güç toplasalardı, merkezi otoritenin gücü büyük ölçüde zayıflamış olacaktı. Belki de Osmanlı Devleti beylikler döneminde olduğu gibi parça parça bölünerek yönetilecekti.¹¹⁰

3.7. Eyalet Yönetiminde Düzenlemeler

II. Mahmuteyalet yönetiminde de köklü ıslahatlar yaptı. Önceden eyaletlerin yönetiminde görevli olan valiler vergileri topluyordu ve bu sebeple halka ağır vergiler, salmalar getiriliyordu. Yeni düzenle vilayetlerin, başkente bağlılığını devam ettirmek amacıyla güçlü bir merkeziyetçi yapı oluşturulmalıydı.¹¹¹ Padişah II. Mahmutvalilerin vergi toplama görevine son verip, onlara maaş vererek merkeze bağlanmalarını sağladı. Valilerin kapı halkı bulundurmalarını yasakladı. Sistem valileri her açıdan merkeze bağlarken görev ve yetkilerini de sınırladı. Azli sırasında isyan etmeyen emre uyan valiler görev başına getirildi.¹¹²

Ülkede güçlü ve aktif bir merkez otoritesinin kurulmasıyla, valilerin görevlendirildikleri yerlerde vergi toplayıp geçim sağlamaları yasaklandı. Bu sayede eskiden yaşam sürdürdükleri yerin daimi hakimi olan, eyaleti istediği gibi zulümle hunharca yönetmeye çalışan, vergi toplayan, halkı biktıran işler yapan, bazen merkezi otoriteye karşı zıt olan, aynı güce sahipmişçesine baş kaldıran, himayelerindeki özel askeri kuvvete güvenerek azli kabul etmeyen valilerin yerini merkeze bağlı, görev ve yetkileri belirlenmiş memurlar aldı.¹¹³ Örneğin Valilerin, mutasarrıfların halkı haksız yere

¹⁰⁵ Karal, “Tanzimat’tan Evvel Garblılaşma Hareketleri”, 158.

¹⁰⁶ Nuri Ünlü, *İslam Tarihi C. III*, (İstanbul Vakfı Yayınları,1994), 53.

¹⁰⁷ Karal, “Tanzimat’tan Evvel Garblılaşma Hareketleri”, 158.

¹⁰⁸ Ahmed Cevat Eren, *Mahmut II. Zamanında Bosna – Hersek*, (İstanbul,1965), 24.

¹⁰⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, (İstanbul,1971–1972), 628.

¹¹⁰ Halil İnalcık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”, *Belleten*, C. XXVIII, no: 112, (Ankara, TTKY,1964).

¹¹¹ Karal – Çabuk, “Tanzimat’tan Evvel Garblılaşma Hareketleri”,158.: “Sultan II. Mahmut’un Islahat Çalışmaları”, 41.

¹¹² Çabuk, “Sultan II. Mahmut’un Islahat Çalışmaları”, 41.

¹¹³ Ahmet Lûtfi Efendi, *Vak’anüvîs Ahmet Lûtfi Efendi Tarihi*, C. I (Yayına Haz: Ahmet Hazarfen), (İstanbul, 1999), 149.

öldürmeleri yasaklandı, işledikleri büyük suçlar nedeniyle öldürülmesi gereken kimseleri bile kadı onaylamadıkça ölümüne izin verilmedi.¹¹⁴

Valilere redif adı altında Avrupa usulü asker yetiştirme görevi verildi fakat sonra bu görev için müşirlikler kuruldu. Müşirlikler bulundukları yerlerin askeri, mülk ve mali işleriyle de görevlendirildi.¹¹⁵

3.8. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Osmanlı da hekimler medreselerde yetiştirilmekteydi. Batının tıp usulleri, ülkeye 18. yüzyılda gelebildi ve bazı uygulama ve usuller yerli tabiplerce benimsendi. Tüm yeniliklere karşı olan Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla hızlanan ıslahat hareketlerinde bu konuya önem verilerek özellikle savaşta büyük ihtiyaç duyulan hekimler yetiştirecek bir kurumun açılmasına karar verildi. Böylece Şehzadebaşı'nda bulunan eski Yeniçeri odalarının karşısındaki Tulumbacı başı konağında dört aralıksız olarak eğitim veren Tıbhâne ve Cerrah hane 14 Mart 1826 da eğitim öğretime açıldı. Cerrah hane 1831 tarihinde Topkapı Sarayı'nın deniz tarafına bakan Hastalar Odası'na taşındı. 1836 da ise Tıbhâne ve Cerrah hane tekrar birleştirilerek yine sarayın çevresinde olan Otlukçu Kışlasında derslere başladı. İki yıl orada kaldıktan sonra Galatasaray'a taşınarak öğrenim süreci altı yıla çıkartıldı ve Fransızca eğitim verileceği kararlaştırıldı.¹¹⁶

Kolera ve veba, iki ölümcül salgın hastalık ülkeyi sarsmış durumdaydı. Hastalıklar, Osmanlı ülkesine daha çok Hicazdan dönmek üzere bulunan huccac-ı Müslümanlar arasında Hindistan ve Afganistan hacılarıyla taşınır ve birçok insanın ölümüne neden olurdu. Karantina usulü halen uygulanmadığından dolayı da salgının ülkeye taşınarak bulaşması önlenemezdi. Hastalığın defî için alınacak tedbirler ve faaliyetler hususunda kaimeler gönderildi.¹¹⁷

1831'de Osmanlı Devleti'nde kolera salgını sebebiyle ilk defa karantina uygulaması yapıldı. Rusya'da çıkan bu hastalık nedeniyle İngiltere, Fransa, Nemçe sefaretinde çalışan tercümanlar, Rusya'dan Osmanlı Devleti limanlarına gelecek olan gemilere karantina uygulanmasını istediler. Böylece II. Mahmut devlet erkanından karantina uygulamasının başlatılmasını emretti. Sadaret kaymakamlığı başkanlığında seraskerin de meclis de olduğu bir zaman da karantina uygulamasının yapılması için konuşuldu. Alınan karara göre İstanbul da kolera hastalığı belirtileri görüldüğünden, içinde hasta bulunan vapurların Boğaziçi'nde karantina da bekletilmesi uygun görüldü. II.

¹¹⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuat*, III-IV, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1978), 284.

¹¹⁵ Ünlü, *İslam Tarihi C. III*, 52.

¹¹⁶ Er, *Osmanlı Devletin de Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 216.

¹¹⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Arşiv Defteri [A.MKT.], No.22, Gömlek No.67.Hastalığın defî için alınacak tedbirler ve faaliyetler hususunda gönderilen kaimeye ait belge.

Mahmut'un emriyle Mustafa Nazif Efendi yetkili kişi olarak karantina uygulamasıyla görevlendirildi.¹¹⁸

Karadeniz'den İstanbul'a gelecek olan Müslüman gemilerinin Büyük Liman'da, diğer devlet gemilerinin ise İstinye Körfezi'nde beş gün karantinaya alınmasına karar verildi. Koleradan korunmak için karantina uygulamasına dair Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin yazdığı risale ücretsiz olarak halka sunuldu. Amaç hastalığa karşı halkın birçoğunu bilinçlendirmektir.¹¹⁹

Kolera gibi tehlikeli ve bulaşıcı hastalıklardan korunmanın çareleri arandı, ahaliye karantina uygulamasının faydaları ve nasıl uygulanacağı anlatıldı. Bu uygulamanın aklen ve şeran caiz olduğuna dair fetvalar verilerek karşı çıkılması önlendi. Ayrıca Takvim-i Vekayi'de bu konuyla alakalı bir yazı yayımlandı.¹²⁰

Vebalı hastalara Kızkulesi'nde usul-i tehaffuz uygulaması yapıldı. Kızkulesi'nde vebalı hastaları tedavi eden Antuvan Logo'nun karantina uygulamasının Avrupa'da yapıldığı ve bulaşıcı hastalıklarla nasıl başa çıkılacağı hakkında yazdığı risale, daha sonra karantina teşkilatının kuruluşun da etkili oldu. Bulaşıcı hastalıkların ülke içinde ve dışında sık sık ortaya çıkması Karantina Teşkilatı'nın kuruluşunun zorunlu olduğunu meydana çıkardı. Bu maksatla II. Mahmut, 1838'de Meclis-i Umur-i Sıhhiye'yi yani Karantina Meclisi kurdu. Daha önceki yüzyıllarda veba ve kolera gibi salgın hastalıklar, ülkede büyük ölümlere neden olurdu. Karantina usulünü uygulayan ülkeler hastalığın yayılmasını engelleyebildikleri için zarar ve etkilerini azaltmayı biliyorlardı. İslam dininin bu hususdaki açık hükümlerine rağmen toplumun bazı kesimlerinde düşünülen olumsuz fikirler ve yanlış alışkanlıklar sebebiyle karantina usulünün kabul edilip uygulanmasına karşı çıkan zorluklara rağmen II. Mahmut, 1838 de Osmanlı devleti vatandaşları için karantina uygulamasını getirerek, ülkenin her yerinde Tahaffuzhaneler kurdurdu. Bu sayede devletin sağlık alanının da yapmak istediği ıslahatlar adına yararı olan bir usulün daha yok olmaması sağlanmış oldu.¹²¹

¹¹⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Defteri [İ.DH.], No.8410, Gömlek No.162. İstanbul da kolera hastalığı belirtileri görüldüğünden, içinde hasta bulunan vapurların karantinaya tabi tutulması.

¹¹⁹ Güliden Sarıyıldız, "Karantina", **DİA**, C. XXIV, (İstanbul, Güzel Sanatlar Matbaası,2001), 463-464.

¹²⁰ Ünlü, **İslam Tarihi C. III**, 53.

¹²¹ Sarıyıldız, "**Karantina**", 464.

4. EKONOMİ ALANINDA YAPILAN ISLAHATLAR

Uluslararası ekonomi ilişkileri Sanayi Devrimi'nin sonucun da arttı. Üretimin artmış olması, Avrupalı Devletleri hammadde ihtiyaçları için kaynak arayışı içine soktu. Bu sebeple sömürge hareketleri hızlanmış oldu. Osmanlı Devleti sömürülecek yer arayışında olan Avrupa devletleri için bir fırsat merkezi haliine geldi. Osmanlı iç ve dış ticareti yabancı tüccarların yönetimine geçti. İngiltere, Hindistan'a gidip mal almak için daha kısa ve ucuz bir yol olan Akdeniz'i ve Anadolu'daki ırmakları ticaret yolu olarak kullanmaya başladı. Bu ticaret yolları, Osmanlı Devleti'nin elinde olduğu için İngilizler Osmanlı ile yakın ilişki kurmaya başladı. 16 Ağustos 1838'de Osmanlı ve İngiltere arasında ticaret ve denizcilik antlaşması olan, Balta Limanı Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma Osmanlı'nın ekonomisi bakımından bir dönüm noktası oldu. Avrupalı Devletler için ilk amaç iç gümrüklerin kaldırılması, ikinci amaçları ise hammadde yasağının kaldırılmasıydı. İhraç yasakları tamamen kaldırılırken, yabancı tüccarlara her istediği malı satın alma imkânı sağlanmış oluyordu. Avrupalı tüccarlar Osmanlı Devleti'nde daha fazla karlı çıkmaya başladı. Osmanlı'nın yerli tüccarları giderek geriledi. İngiliz tüccarlar, Osmanlı tüccarları gibi ülkenin her yerinde ticaret yapabileceklerdi. Balta Limanı Antlaşması ile tanınan ticari haklar sonrasında diğer Avrupa Devletlerine de bu haklar tanındı. Böylece ekonomi de antlaşmak isteyen herhangi bir Avrupalı Devlet'i ile aynı şartları içeren bir antlaşma yapılabilmesi mümkün oldu. Bu çerçevede Osmanlı ekonomisi hızla geriledi.¹²²

4.1. Balta Limanı Ticaret Anlaşması

Avrupa'da ilerleyen Sanayi Devrimi'nin sonucu 19. yüzyılda ulaşım materyallerinin gelişmesi, üretim ve ekonomiyle birlikte uluslararası ilişkilerde de artış gösterdi. İhtiyaca bağlı olarak üretimin artması, Avrupalı Devletleri biriken mamul mallarına yeni pazarlar ve hammadde ihtiyaçlarına kaynak arayışı içine soktu. Bu amaçla, sömürge hareketleri hızlandı. Ekonomisinin temelinde tarım olan yani toprağa bağlı üretim ve el sanatları bulunan Osmanlı Devleti, sömürge ve pazar arayışında olan Avrupalı Devletler için bulunmaz fırsat pazarı haline geldi. Böylece, 18. yüzyılda kapitülasyonlarla aldıkları ayrıcalıkları, 19. yüzyılda daha da geniş hale getiren yabancı tüccarlar, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış ticaretini ele geçirdi. Dolayısıyla Osmanlı halkı içiresinde en olumsuz etkileri ise Müslüman tüccarlar görmüş oldu. Avrupalı Devletlerin mamul mallarının ülke içi de bolca olması, zaten yeteri kadar gelişmemiş Osmanlı imalat sektörünün daha da gerilemesine neden oldu. 19. yüzyıl boyunca ekonomi gitgide ticarileşirken, üretimde aynı oranda artış yaşanmadı.¹²³

¹²² Emine Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, II. Baskı (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 69.

¹²³ Kıray, *Osmanlı'da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*, 69.

1830'lardan sonra İngiltere, temel politikasını Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı güçlü tutmak olarak değiştirdi. Özellikle, 1833'de Rusya ile imzalanan Hünkâr İskelesi¹²⁴ Antlaşmasıyla, Rusya'ya verilen imtiyazlar İngiltere'yi etkileyen en önemli sebeplerden biri oldu. İngiltere, 1830'lardan itibaren hammadde ve pazar ihtiyacını gidermek için Hindistan'a Akdeniz'i ve Anadolu'daki ırmakları ticaret yolu olarak kullanmaya başladı. Bu ticaret yolları Osmanlı kontrolündeydi. Bu sebeple 1833 de İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Palmerston aracılığıyla Osmanlı ile yakın ilişkiler kurulmaya çalışıldı.¹²⁵ Dört yıllık (1834-1838) diplomatik ve iki yıllık (1836-1838) tarife görüşmeleri sonunda 16 Ağustos 1838'de Osmanlı-İngiliz Ticaret ve Denizcilik Antlaşması imzalandı.¹²⁶

Antlaşma İngiliz elçisi Ponsonby'nin etkisi altındaydı. Ponsonby'nin temel amacı, yapılan bu antlaşma ile 1833 Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı geçersiz kılarak ve Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisini ortadan kaldırmaktı. Antlaşmanın hazırlık aşamasında etkili olan diğer bir İngiliz de Palmerston'un Osmanlı Devleti'nde ticari imkânları araştırması için görevlendirdiği David Urquart'tır. Urquart, Osmanlı'nın sınırsız serbest bir pazar olduğu ve Rusya'nın Osmanlı'yı bu konu da etkilemesi ve yanına alması takdirde tüm rakip devletlere söz geçirebileceği düşüncesindeydi. Urquart, Tanzimat hareketi üstünde de doğrudan değil ancak önemli bir etkiye sahip biriydi. 1 Mart 1839'da yürürlüğe giren Balta Limanı Antlaşması¹²⁷, Osmanlı ekonomisi açısından bir dönüm noktasıydı. Kapitalist devletler için ilk amaç iç gümrüklerinin kaldırılması, ikinci amaç ise hammadde yasağını düzenleyen rejimi meşrulaştırmaktı.¹²⁸

Ticaret serbestliği, Osmanlılarda tam anlamıyla uygulanmadı. İhracat hep sınırlı miktarda yapıldı. İhracı yasaklanan mallar da vardı. 1838 Ticaret Sözleşmesi, Ekim'de Kraliçe Victoria, kasım başlarında da II. Mahmuttarafından tasdik edilen muahede iki bölümden oluşuyordu. Yedi maddeden oluşan birinci kısmın ilk maddesi, daha önce verilen ahitnamelerin bu muahedeyle değiştirilmeyen maddelerinin aynen yürürlükte bulunduğu ve diğer devletlere verilmiş veya verilecek hakların İngilizler için de geçerli olacağına dairdi. İkinci madde Osmanlı ekonomi hayatı açısından çok önemli konuları içermektedir. Osmanlı Devleti topraklarında eskiden beri uygulanmış olan ihraç yasakları tamamen kaldırılıyor, yabancı tüccarlar her istediği malı satın alma hakkı kazanıyordu. Zirai mahsuller ve diğer eşyalar üzerine konan yed-i vahit usulü ile o güne kadar satın alınan malların bir yerden başka bir yere nakli için alınması gereken tezkireler tamamen kaldırılıyor, bu konuların aksine hareket eden Osmanlı memurlarının şiddetle cezalandırılacakları ve bundan dolayı zarara uğrayacak İngiliz tüccarının zararının da

¹²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Defteri [HR.SYS], No.1, Gömlek No.1847. Hünkâr İskelesi Muahedesini bkz.

¹²⁵ Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, (Ankara, Emal Yayınları,1977), 1369-1370.

¹²⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri*, (Ankara: TTK Basımevi,1992), 5.

¹²⁷ BOA, HR.SYS, No.68, Gömlek No.2922. Balta Limanı Antlaşması tasdiknamesinin tercümesine ait belge.

¹²⁸ Seyfettin Gürsel, "1838 Osmanlı – İngiliz Ticaret Antlaşması", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. III., (İstanbul, İletişim Yayınları,1985), 688.

karşılanaacağı garanti altına alınıyordu. Üçüncü madde bir bakıma 1809 Kal'a-i Sultaniye Muahedesinin iç ticaretle ilgili maddesinin tekrarı veya geliştirilmiş hali idi. İngiliz tüccarı, Osmanlı mahsullerini yerli tüccar gibi alıp satma ve yerli tüccar gibi en imtiyazlı olanla aynı statüde resim ödeme hakkına sahip oluyordu. İngiliz tüccarların ihraç ettiği Osmanlı mahsullerinden alınacak resimler dördüncü madde ile belirlenmişti. Esasen harici gümrük resimlerinin ihracat ve ithalat oranlarında bir değişiklik yapılmadı. Bu resimlere eskiden olduğu gibi yüzde üç olarak alınmakla devam edilecekti. 1826'dan bu yana farklı isimlerle alınmakta olan resimler kaldırılıyor ve hepsinin yerine geçmek üzere yüzde dokuz oranında tek bir resim konuyordu. Bu resim, malı yerli veya yabancı tüccardan hangisi ülke dâhilinden iskele şehrine getirilirse ondan alınacaktı. Yani İngiliz tüccarı malı iskelede satın aldığı takdirde sadece yüzde üç resim ödeyecekti. Beşinci madde Boğazlardan geçecek gemilere verilecek izn-ı sefinelerin süratle verileceğiydi. Altıncı madde ise bu muahedenin Asya ve Afrika'daki bütün Osmanlı ülkeleri ve Mısırda da uygulanacağına dairdi. Yedinci madde, yapılacak tarifenin yedi yıl süreyle yürürlükte kalacağı müddetin bitiminde taraflardan birinin müracaatı üzerine yenileneceği, aksi halde süresinin yedi yıl daha uzayacağı, muahede tasdiknamelerinin dört ay içinde teati edilip 1 Mart 1839'dan itibaren yürürlüğe konacağı belirtiliyordu.¹²⁹

Bu antlaşmayla yapılan en büyük değişiklik, 1839'dan itibaren ihracat üstündeki sınırlama, yed-i vahit ve satın alınan malların nakli için gerekli tezkire usulünün kaldırılması ve yerine umum mukataa ve iltizam gibi vergi hâsılâtının dahi hazine hesabına muhassıllar ve gümrük memurları vasıtasıyla, emanet olarak toplanıp gönderilmesi uygulamasının getirilmesi idi.¹³⁰

Yed-i Vahit usulünü İngilizlerin kaldırmak istemesi siyasi sebeplere dayanıyordu. Çünkü bu usulün kaldırılması, Mısır'ı emrinde bulunduran Mehmet Ali Paşa'yı zor duruma düşürecekti. Bu sayede Mehmet Ali Paşa'nın mali gelir kaynakları azaltılarak Mısır'ın sanayileşme süreci ortadan kaldırılacaktı.¹³¹

Yed-i vahit usulü antlaşma yapılarak resmi olarak kaldırıldı. Fakat ihracatta, teşvik edilmesinden ve kolaylaştırılmasından çok, yasaklar ve ihraç vergileriyle sınırlandırılmış bir hareket alanı olarak düzenlendi. İthalat ise teşvik edilmesi gereken ve kolaylaştırılması sağlanan bir hareket alanı olarak görüldü. Buna sebep ise ülke içerisinde mal ve hizmet talebinin olabildiğince bol ve ucuz olmasını sağlamak amacıyla üretim faaliyetlerini yürütmekti.¹³²

Osmanlı Devleti'nde ihraç edilecek mallar, Osmanlı tüccarlarınca iskeleye getirilir, onlar sayesinde yayılırdı. Yabancı tüccarlar ise Müslüman tüccarların getirdiği bu malları satın alıp, gümrük vergisini ödeyerek kendi ülkelerine götürebilirlerdi. 18. Yüzyıldan sonra

¹²⁹ Kütükoğlu, *Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri*, 38-39.

¹³⁰ Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekalif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, (Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları, 1999), 651.

¹³¹ Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, 1374.

¹³² Kütükoğlu, *Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri*, 90.

ise Avrupalı tüccarlar, daha fazla kar elde edebilmek için aracı olan tüccarları aradan kaldırarak malın üretim yapıldığı yere giderek malları doğrudan kendileri satın almak istediler. Bu sebeple Avrupalı tüccarlar Osmanlı Devleti'nde daha fazla nüfuz elde etmeyi başarmışlardı. 1838 Antlaşmasına göre ise İngiliz tüccarlar, Osmanlı tüccarları gibi devletin her köşesinde ticaret yapma hakkına sahipti.¹³³

Bu antlaşmayla Osmanlı ile İngiltere arasındaki ticaret şekli değişmedi. Devletin başlıca ithali mamul mallar, ihracı da hammaddeydi. 1838 antlaşması ve bunu model alan diğer antlaşmalar yabancı tüccarların istedikleri yerlerde iş yapmalarına olanak sağlıyordu. Yapılan antlaşmayla kabul edilen gümrük tarifeleri ile de Osmanlı ticaret politikası dünyadaki en serbest rejimler arasına girdi. Balta Limanı Antlaşmasıyla İngiltere'ye tanınan ticari haklar 1838'den sonra diğer Avrupa Devletlerine de tanındı. Antlaşmanın en önemli sonuçlarından biri ise, herhangi bir Avrupa Devleti ile aynı şartlara sahip bir antlaşma yapılabileceğinin mümkün olmasıydı. Bu kararı takiben ilki Fransa ile 25 Kasım 1838'de sonuncusu da Rusya ile 30 Nisan 1846'da olmak üzere çeşitli antlaşmalar yapıldı. Antlaşma yapılan diğer Avrupa Devletleri ise Hansa şehirleri Sardunya. İsveç ve Norveç, İspanya, Hollanda, Belçika, Hükümetleri (Prusya. Frankfurt, Saksonya, Bavyera. ...) ve Danimarka Devleti idi.¹³⁴

Bu antlaşmaların yürür hale gelmesi, Osmanlı Devleti'nin dış ticaret hacmini arttırdı. Fakat devleti bağımsız ticaret politikası izleme hakkından da mahrum bıraktı. Örneğin, Osmanlı Devleti, yerli sanayisini ve esnafını korumak için kendi rızasıyla gümrük duvarlarını yükseltme hakkından vazgeçti.¹³⁵

Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye verdiği ekonomik fırsatlar karşısında beklediği sonuç, İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü garanti altına alarak korumasıydı. Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı pazarlarının ve hammaddelerinin Avrupa ticaretine ve pazarlarına açılması için gerekli hukuksal alan sağlandı. Osmanlının gümrük üstünlüğünden vazgeçmesi yabancı devletlerin tüccarlarının Osmanlı'daki hukuk düzenlerini pekiştirmekteydi.¹³⁶

Ticaret alanında bu detaylı ve sorunlu gelişmelerle, 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı Devleti içinde ithalatı tamamlayıcı bir yapıda gayrimüslim burjuvazi bulunmaktaydı.¹³⁷

¹³³ Kütükoğlu, *Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri*, 94.

¹³⁴ Kütükoğlu, *Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri*, 116.

¹³⁵ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı, (İstanbul: Yurt Yayınları, 1999), 199.

¹³⁶ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğun da Paranın Tarihi*, 201.

¹³⁷ Ali İhsan Bağış, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Türk Müslüman Burjuvazisi Oluşturma Çabaları", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ekonomi ve Toplum cilt 32/sayı 6., (Mart – Nisan 2000), 270.

4.2. II. Mahmut Dönemi Para Politikaları

II. Mahmutdönemin de Yunanistan, Mısır, Rusya, Avusturya ile yapılan savaşlar ve ülkenin kendi içindeki ekonomik bunalımları sonucu, 1808, 1810 ve 1827–28 gibi yıllarda Osmanlı parası yani akçesi devamlı tağşişe uğradı.¹³⁸

II. Mahmut'un oldukça karışık ve problemlili bir devirde tahta geçmesiyle birlikte Osmanlı-Rus harbiyle (1809- 1812), devleti yaklaşık on üç yıl yıpratın Sırp isyanlarıyla (1804–1817), bağımsızlıkla sonuçlanan Yunan isyanlarıyla (1821- 1830) ve (1829–1230) Osmanlı-Rus savaşlarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Ayrıca Fransızların Cezayir'i işgal etmesi, Mehmet Ali Paşa'nın isyana kalkışması ve devletin ayakta kalışını tehdiye düşüren Mısır meselesi, devlet içerisinde devlet olmaya çalışan Ayanların ortadan kaldırılması, Vaka-i Hayriye olarak tarihe yazılan Yeniçeri Ocağının kaldırılması ve Askir-i Mansure'nin kurulması da Padişah II. Mahmut'un iradeleri ile gerçekleştirildi. Siyasi, idari, sosyal, kültürel ve ekonomik olayların yaşandığı uzun süre etkili saltanat devriyle ayrıca Osmanlı tarihinde sikkelerin, yani o dönemin parasının ayarlarıyla en çok oynandığı yani tağşiş edildiği bir dönem oldu. Buna bağılı olarak 1808-1830 yılları içerisinde altın sikke 35 kez ve gümüş sikke 37 kez tağşiş edildi.¹³⁹

1788'de 1 gram sadece saf gümüş içerirken, 1844 yılına gelindiğinde 1 kuruş içinde sadece 1 gram saf gümüş bulunur oldu. Dolayısıyla, 55 yıllık dönemde fiyatlar toplam 10–15 kat, yıllık ortalama %10–15 oranında artarak, yıllık enflasyon o zamana kadarki en yüksek orana yükseldi.¹⁴⁰

II. Mahmuttahta çıktığı dönem de Osmanlı kuruşunun içerisinde 5,9 gram gümüş bulunmaktaydı. 30 yıllık saltanat dönemin de ise gümüş miktarı 0,5 gram ile en düşük değere indikten sonra 1832'de 0,94 gram ve 1844'te 1,00 grama çıktı. Bu durumda gümüş para 1844 yıllarında %83 değer kaybetti.¹⁴¹ Altın sikkelerdeki tağşiş oranları ise gümüşe göre daha sınırlı kaldı. Otuz yılda altın sikke içerisindeki değerli maden miktarı %20 kadar azaldı. Bunun sebebi ise devletin maaşlar dahil ödemekle sorumlu olduğu tüm ödemeleri ve borçları sadece gümüş kuruşlarla karşılamasıydı.¹⁴²

Sürekli başvurulın tağşişler sebebiyle II. MahmutOsmanlı devleti tarihinin en fazla (3.500 çeşit) para basan padişahı oldu. Enflasyonun en yüksek olduğu zamanlar onun saltanatı sırasında yaşandı. Bu devirde paranın iç değer oranı kadar dış değeri de düştü. Enflasyonla birlikte kur ayarlama uygulamaları da yaşandı. 1814 yılında 1 İngiliz Sterlini 23 Osmanlı kuruşuna eşit iken, tağşişler sebebiyle 1839 yılında 1 Sterlin 104 kuruşa eşit duruma denk gelir oldu. Artık Osmanlı Devleti'nin tağşiş usulüyle kamu açıklarını kapama

¹³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Şura-yı Devlet Defteri [HR.SYS], No.18, Gömlek No.1890. Osmanlı Devleti'nde tedavülde olan Fransa altınlarını tağşiş eden bazı kimselerin ortaya çıkarıldığı belge örn. Bknz.

¹³⁹ Ali Akyıldız, *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo – Ekonomik Etkileri*, (İstanbul: Eren Yayınları,1999), 27.

¹⁴⁰ Selim Torlan, *Tarihte Para*, (Ankara: T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayını, 1992), 78-79.

¹⁴¹ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğun da Paranın Tarihi*, 210.

¹⁴² Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğun da Paranın Tarihi*, 211.

yöntemi başarısızlıkla sonuçlandığı gibi sosyal, siyasal huzursuzlukların da artmasına yol açtı.¹⁴³

4.3. Çuha Fabrikası Kurulması

Napolyon Savaşları bitince İngiltere'nin sanayi üretimi yükseldi. Doğu Akdeniz'e olan ihracatında artış görüldü. Bu sayede Avrupa mamul mallarının doğu bölgelere yayılışı hızlandı. Avrupalı imalatçılar için Osmanlı toprakları, kısa zaman da önemli Pazar konumuna geldi. Avrupa'da sanayi devrimiyle gelişen makine endüstrisi giderek yaygınlaşmaktayken, Osmanlı Devleti'nde sanayi, küçük işletmelerin üretimi ile sınırlı kaldı. Yerel sanayinin çalışma temelinde kol gücünün hâkim olduğu küçük imalathaneler ve çalışma alanları yer almaktaydı. Bu imalathanelerin çoğu evlerde kurulurlardı. Üretim çalışmalarının asıl amacı, ülke içinde mal ve hizmet talebinin oldukça bol ve ucuz olmasını sağlamaktı.¹⁴⁴

19. yüzyıl da Osmanlı Devleti'nin geleneksel zanaat yapısı da giderek paslanmaya başladı. Devletin talep farklılığı zanaat ile uğraşmaktan, fabrikaya geçişi zorunlu kıldı. 1826'dan sonra çağdaş, modern, donanımlı ve düzenli bir ordu kurma gereksinimi devlet eliyle fabrika üretimine geçilmeyi sağladı. Osmanlı sanayisinin 19. yüzyıldaki ilk örnekleri, pazar rekabetinden uzak, kâr amacı gütmeyen ve devletin ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran fabrikalardan oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti fabrikalaşmaya çalışırken Avrupa malları, devletin pazarlarını istila etmişti. Bu istilanın gerçekleşmesi ve bu dereceye gelmesine devlet de göz göre göre yardım etmişti. Çünkü yeni kurulan ordunun elbisesi için kullanılan çuha Nemçe ve Fransa'dan getirilmekteydi. Bu sebeple her yıl kırk-elli bin kese ülke dışına çıkmaktaydı.¹⁴⁵ Fabrika mallarının Osmanlı ülkesini istila etmesi, el tezgâhları ile yerli sanayiye zayıflatarak yok etti.¹⁴⁶

II. Mahmut, bu alanda da eksikleri tamamlamak için uğraştı. Yabancı tüccarlar tarafından getirilen yabancı mallara karşı yerli malı üretiminin yapılmasının gerekli olduğu anlaşıldı. Çuha Fabrikası için satın alınacak yünü bazen ülke içi istihdamdan sağladı.¹⁴⁷ Ayarica ferman yayımlayarak, yabancı devletlerin kumaşlarından alınıp elbise yapılması yasaklandı. Dolayısıyla yerli kumaş üreticilerinin harekete geçmesi sonucu kumaş fiyatları arttı. Daha önce on veya on bir kuruşa satılan Ankara sofusu yirmi beş kuruşa çıkartıldı. Kumaş darlığının önüne geçilmesi için ülke de yapılan çuha yapımının arttırılması ve sof kumaşı satışının kontrol altında olması kararlaştırıldı. Çuha yapımının arttırılması için Evans isimli bir mütehassıs daha önceden gördüğü İngiliz kumaş fabrikalarında detaylı inceleme yapmaya görevlendirildi. Evans döndüğünde bir İngiliz fabrikatörünün

¹⁴³ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğun da Paranın Tarihi*, 211.

¹⁴⁴ Yücel Gelişli, "*Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri*", TA, (İstanbul,1999), 88.

¹⁴⁵ Karal, "*Tanzimat'tan Evvel Garblılaşma Hareketleri*", 166.

¹⁴⁶ Ünlü, *İslam Tarihi*, C. III, 54.

¹⁴⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maliye Nezareti Defteri [ML.EEM.], No.37, Gömlek No.528. Çuha Fabrikası için satın alınacak yün bedeline mahsuben veznedenden yapılan ödemeye dair belge.

Türkiye’de kumaş fabrikası açmak istediği konusunda teklif getirdiyse de bu iş sonuca bağlanamadı. Osmanlı tüccarlarının karşı çıkması sonucuyla planlar uygulanamadı. Osmanlı tüccarları için oluşturulan imkânlar da bunlar tarafından kullanılamadı ve Türk sanayisi ilerleyemedi.¹⁴⁸

19. yüzyıl da fabrika üretimi sanayileşme adına yapılmaktan çok ordunun ihtiyaçlarını gidermeye yönelik atılan bir adım olarak görüldü. İstanbul Eyüp’te 1827 yılında on beş çarklı bir iplikhane ve 1834’te bir Feshane Fabrikası kuruldu. Tanzimat devrinde, sanayileşmeye yönelik bir girişim olarak görülen Feshane’nin yanı sıra İzmit, Çuha ve Bakırköy’de basmahane fabrikaları ve Zeytinburnu’nda bir dokuma fabrikası kuruldu.¹⁴⁹ Fakat Avrupa mamul mallarının ucuz olması, yerel sanayi ile Avrupa sanayisini rekabet edemez hale soktu. Kurulan bu fabrikaların tümü görünüşte bir canlılık gösterdi. 1838’den sonra ticaret sözleşmelerinin etkisiyle, yerli sanayi çökmeye başladı. Avrupa’dan gelen mamul malların ithalatının artmasıyla bu canlılık da uzun sürmedi.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Ünlü, İslam Tarihi, C. III, 54.

¹⁴⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Arşivi Cevdet Defteri [C.AS.], No.3275, Gömlek No.70. Feshanede yeniden açılan Çuha Fabrikasında yapılan çuhaların esmanının Feshaneye teslimine dair belge.

¹⁵⁰ Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V, (Ankara: T.T.K. Basımevi, 1999), 242.

5. EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ISLAHATLAR

II. Mahmutdöneminde yapılan yeniliklerin büyük bir kısmı da eğitim alanında yapıldı. Devletin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde çok yaygın olan eğitim, medreselerde yapılmaktaydı. Eğitimdeki problemleri düzeltmek için medreselerin tamamen kaldırılması gerekiyordu ancak imkân yoktu. Bu sebeple medreselerde sadece şer'i ilme yer verilmesi kararı alındı. Medreseler olduğu gibi bırakılarak batının eğitim prensipleri ve kurumları kabul edildi. Askeri okulların açılmasına başlandı. İlk kez İngilizce, Fransızca yani Batı dilleri müfredat programına alındı. İlk kez ilköğretim zorunlu hale getirildi. Batı'ya öğrenci gönderildi. Türkçe yayınlanan ilk gazete Takvim-i Vekâyi eğitim ve iletişim alanında önemli bir yere sahip oldu.

5.1. II. Mahmut Döneminde Eğitim

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma ve ıslahat hareketlerine askeri, siyasi, idari ve içtimai konularda, yani padişah ve sadrazamın direk etkisi ve denetimleri altında bulunan kurumlardan başlanıldı. Çünkü bu kurumlardaki yenileşme hareketleri muhafazakârların ve halkın dikkatini çekemediği gibi onların fikir ve anlayışlarına da uymuyordu.¹⁵¹

Eğitim alanında gerçekleştirilecek olan ıslahatlara en kuvvetli engel medreseler idi. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'ın ilanına kadar ülkenin eğitim öğretim ve adalet hayatına direk; Osmanlı yönetimine kısmen karışan medreselerin, devletin ihtiyaç duyduğu sivil, askeri, idari ve adli memurlar yetiştirerek büyük önem arz ettiği söylenebilir.¹⁵²

II. Mahmut'un yapmış olduğu ıslahatların en önemli alanı da eğitim de yapılan ıslahatlardı. Devletin kuruluşun da ve yükselişin de genellikle medreselerde eğitim yapılmaktaydı. Ülkenin belli yerlerin de tahsilli yani okumuş medreseli kimseler yetiştirilmekteydi. İslam dinin de kız ve erkek çocukların yedi yaşına geldikten sonra Kur'an okumayı öğrenmeleri ve dini sorumlulukları kazanmaları için de dini bilgileri öğrenmeleri, bu eğitim ile gerçekleştirilmekteydi. Yeni inşa edilen yerleşme yerlerinde ya da yeni cami yapılan yerlerin hemen yanında bir sübyan mektebi veya bir medresenin yapılması Osmanlı Devleti'nin bir geleneği idi.¹⁵³

II. Mahmut, yaptığı ve yapacağı ıslahatların güvencesinin, bu ıslahatın manasını anlayacak ve yapılan ıslahatları koruyacak nesillerin yetiştirilmesiyle mümkün olduğunun farkındaydı. Bu sebeple eğitimi devlet için zorunlu hizmet olarak kabul etmekteydi.¹⁵⁴

Devletin temelini de din olduğu için medreselerin kaldırılıp onun yerine Batı tarzında okulların açılması neredeyse imkansızdı.¹⁵⁵ Bu yüzden medreselerin Osmanlı

¹⁵¹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, (Ankara: TTKY, 1991), 3.

¹⁵² Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 3-4.

¹⁵³ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 162.

¹⁵⁴ Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, 162.

Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'ın ilanına kadar ülkenin eğitim öğretim ve adaletine doğrudan veya dolaylı olarak hâkim olduğu aşikardı. Koçi Bey Risalesinde eski ve yeni âlimleri birbiriyle karşılaştırarak ilim halinin bozulmasından, dönemin âlimlerinin eser yazmadığından veya yazamadığından, onun yerine şan, şöhret peşinde koştuklarından, liyakatsizlik yaptıklarından, kanunların bunlara tesir etmediğinden şikâyet etmektedir. Kâtip Çelebi medreselerde sadece şer'i ilme yer verdiğini ve akli ilimlerin okutulmadığını hatta yasak olduğunu bu sebeple de ilmin azaldığını söylemektedir.¹⁵⁶

İstanbul'da hiç uğraşmadan, gayret sarf etmeden, eğitimle alakası olmadığı halde bazı kişiler diploma alabiliyordu. Bunun gibi kimseler de rüşvetle ulema sınıfına katılabiliyorlardı. Diploma alma usulünde bozulmalar olunca, buna bağlı olarak öğrenim, öğretim ve kadılık usul ve düzeni de bozuldu.¹⁵⁷

Devlet medreseleri iç usul ve yapısı açısından geride kaldığından, kendisinde olması gereken yenilikleri yapamadı. Daha önce var olan eğitim programına yeni ilimlerin girmesi lazımken bazı şartlar yüzünden bir türlü farklı ilimler getirilip okutulamadı. Eğitim şerh üzerine kuruluydu. Dersler sadece bu kitaplardan okutulduğu için öğrencileri taklitle yöneltti ve aklın, düşüncenin önüne naklin geçmesine sebep oldu. Medrese şerh haşiye çemberi içinde fıkhi üretkenlikten uzaklaşıp, taklit ve taassup batağına düştü. Medreselerin başka bir sorunu ise dil problemiydi. Batıda meydana gelen gelişme ve olayları takip etmek için batı dillerinin de öğrenilmesine son derece ihtiyaç vardı. Ancak medrese bu ihtiyacı karşılamak için gerekenleri yerine getirmedi.¹⁵⁸

Medreseler olduğu gibi kaldı. Avrupa'nın eğitim kuralları ve kurumları kabul edildi. II. Mahmut, döneminin ulema ve hocalarının fikrini alarak eğitim durumunda ve medrese sisteminde yenilikler yapmaya karar verdi.¹⁵⁹

Bu Yenileşme devrinde II. Mahmut dönemi eğitiminin temel özelliklerini Akyüz şöyle sıralamaktadır:

1. Eğitimde yenileşme hareketine askeri okulların açılması ile başlandı. Burada yabancı öğretmenlere de görev verildi. İlk kez Batı dilleri okul programına alındı. (İngilizce, Fransızca).
2. 1826 yılında Yeniçeri Ocağı kaldırıldı. Bu sayede medreseler önemli bir destekçisini kaybetti fakat gücünü korudu.
3. İlk kez ilköğretim zorunlu hale getirildi.
4. Batı ile ilişkiler arttı. İlk kez 1830'larda Batı'ya öğrenci gönderildi.
5. Türkçe yayınlanan ilk gazete Takvim-i Vekâyi adı ile 1831'de bu dönemde çıkarıldı.¹⁶⁰

¹⁵⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 162.

¹⁵⁶ İlyas Çelebi, "Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri", *Osmanlı*, C.V. (Ankara, YTY, 1993), 172.

¹⁵⁷ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*, 207.

¹⁵⁸ Çelebi, "Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri", 174.

¹⁵⁹ Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 42.

5.2. Sıbyan Okulları

Sıbyan okullarının kuruluşu İslam'ın ilk yıllarına dayanmaktadır. İslam dininin yaygınlaşmaya başladığı dönemlerde okur-yazar sayısı çok azdı. İslam dini ve siyasi sistemin birlikte getirdiği birtakım ihtiyaçlar okuma yazmanın teşvikinde önemli rol oynadı. Okullar ilk başlarda yazı öğretme amacıyla meydana çıktı. Okuma ve yazma eğitimini Müslümanlar ele almaya başlayıncaya kadar Kur'an ve din öğretimi bir başka okulla beraber devam etmek zorunda kaldı.¹⁶¹

Mektep kelimesi yazı yazılan, yazı öğretilen yer anlamına gelmekteydi. Ayrıca mektepler Kur'an öğretilen yer anlamında da kullanılırdı.¹⁶² Sabi ismi verilen beş altı yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarını okutmak maksadıyla açan ilköğretim kurumlarına Osmanlı Devleti'nde sıbyan mektebi denildi.¹⁶³ Bu okullara, mekteb, mekatib, küttab, taş mektep, mahalle mektebi gibi adlarda kullanıldı. Mahalle mektebi adı verilmesinin nedeni mahallelerde açılır olmasıydı. Taş mektep adı verilmesinin nedeni ise mektep binasının taştan yapılmış olmasıydı.¹⁶⁴

Sıbyan okulları küçük çocukların; Kur'an okumayı öğrenmesi, namaz kılma kurallarını, farzlarını öğrenmesi, namazda okunacak ayetlerin, duaların öğrenilmesi ve kısmen de olsa yazı yazmanın öğrenilmesi amaçlarıyla kuruldu.¹⁶⁵

Kur'an mektepleri gibi Sıbyan okulları da vakıflar sayesinde kuruldu. İhtiyaç duyulan tüm masraflar yine vakıflar tarafından üstlenildi. Belirli bir kurum veya teşkilata bağlı olmayan ve ortak bir programla ilerlemeyen bu okullar özel vakıfların gelirleri ve bu vakıfların koyduğu kurallara uygun yönetildi. Eğitim öğretimde bu şekilde devam edildi.¹⁶⁶

Osmanlı devlet adamları, Avrupa'nın üstünlüğünü uzun süre askeri alanda bulmaya çalışmışlardı ve bu yüzden yapılacak olan yenileşme hareketlerinde bu yöne daha çok ağırlık vermişlerdi. Dolayısıyla askeri okullar hariç diğer eğitim kurumlarına dokunulmamış ve bu kurumlar kendi haline bırakılmışlardı. Sultan II. Mahmut, Talim-i sıbyan hakkında bir ferman yayınladı. Yayımlanan ferman da cahil kalmanın kötü yönlerinden ve okula gitmesi gereken çocukların okul yerine çıraklığa verilmesinin zararlarından bahsedildikten sonra genç yaşlı tüm halkın İslam akitlerini öğrenmesi ve çocuklarının aklı yetene kadar bu okullarda eğitim görmelerini emretmişti.¹⁶⁷

1824 yılında İstanbul'da ve 1826 yılında birçok eyalette yayınladığı fermanla halkın çocuklarını cahil kalmaması gerektiğini söyleyerek ve cehaletin kötülüklerine dikkat çekerek, herkesin çocuklarını mürahik oluncaya kadar günde iki kez okula gönderip eğitim

¹⁶⁰ Özlem Yaktı, 1908 – 1913 Arası Dönemde Osmanlı Devleti'nde Kurulan Yatılı Okullar ve Özellikleri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Adana,2008), 12.

¹⁶¹ M. Öymen Dağ, *İslam Eğitim Tarihi*, (Ankara: ME Basımevi,1974), 64-65.

¹⁶² Dağ, *İslam Eğitim Tarihi*, 64.

¹⁶³ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, C. 1- 2. (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 82.

¹⁶⁴ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, (Eskişehir: Ali Yayınları,1998), 1.

¹⁶⁵ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 86.

¹⁶⁶ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 2.

¹⁶⁷ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 58.

öğretime tabi tutması yani okutturması mecburiyetini ilan ettirdi. Bunun uygulanıp korunması içinse öğrenim çağına gelmiş olan çocukların esnaf tarafından çıraklığa alınmalarını yasakladı.¹⁶⁸ Çocukların okula devamlı gitmesini sağlayabilmek için dini ve hukuki yaptırımlar koydu. Fermanının diğer özellikleri de şöyledir:

1) Fermanın hükümleri sadece İstanbul için geçerli olacaktır.

2) Sıbyan okullarına devam etmek mecburdu. Ancak bu mecburluk, taşra sıbyan okulları için geçerli olmadığından, her okulu kapsayan bir kural değildi. Bu açıdan, ilköğretim okuluna gitmenin mecburiyetinin bu tarihte konulduğu iddia edilemez ancak ona doğru atılan ilk adım olarak görülebilirdi.

3) Eğitim ve öğretim konusunda herhangi bir yenilik getirilmemiştir. Yine geleneksel eğitime devam edilecektir, fakat ıslah edileceği söz konusu olmuştur.¹⁶⁹

Çocuklar, 4 ve 5 yaşlarına geldiğinde de Âmin alayı denilen bir merasimle okula başlatılırdı. Okula kayıt ve kabul gibi herhangi bir ön iş yoktu. Müslüman ailelerin bütün çocukları okula gidebilirdi. Öğretmen ve öğrenci ilişkileri, okul içinde ve dışında kesin itaat ve saygıya dayandırılıyordu.¹⁷⁰

Sıbyan okullarına 4 ve 7 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklar gelebilirdi. Kız ve erkek çocuklarının ayrı bir şekilde okutulduğu sıbyan okulları vardı. Ayrıca kız ve erkek çocuklarının birlikte eğitim öğretim yapıldığı sıbyan okulları da vardı. Birlikte okutulan okullar daa kız ve erkek öğrenciler yan yana oturabiliyordu, bazı okullarda ise ayrı ayrı oturtuluyorlardı.¹⁷¹

Sıbyan okullarında eğitim de her çocuğun eşit haklara sahip olması için uygulamalar yapıldı. Ayrıca sevap maksadıyla açılmış olan bu okullarda fakir ailelerin ve yetimlerinde hakkı göz önünde bulunduruldu. Fatih Sultan Mehmet, kurmuş olduğu sıbyan okullarına ancak yetim çocukların, yetim çocuk olmazsa fakir ailelerin çocuklarının alınmasını şart koşmuştu. Bu şekilde okulda eğitim alan çocuklara günlük harçlık verilir, elbise alınırdı. Bu çocuklar senede bir kez geziye de götürüldü.¹⁷²

Tanzimat ilan edilmeden önce 1838’ de Umur-u Nafia Meclisi tarafından var olan okulların bir düzene koyulması için hazırlanan bir layiha sıbyan okullarını; Mahalleler arasındaki küçük mektepler ve sultanların, şairlerin büyük mektepleri olmak üzere iki gruba ayırdı ve nasıl okutulacağına dair planlarını belirledi. Hazırlanan layihaya göre küçük mektepler hece ve bir iki hatim indirmek amacıyla, Kur’an öğretimine münhasır kalacak; camilerin yanındaki daha büyük mekteplerde ise yani Sınıf-ı Sanî ise Türkçe İnşa, Tuhfa, Nuhfa, Subha-i Sıbyan gibi sözlükler; Birgivi Risalesi gibi ahlak kitapları, Hat ve Kitabet okutulacağı, hükümler arasında yer aldı.¹⁷³

¹⁶⁸ Necdet Sevinç, *Osmanlı’nın Yükselişi ve Çöküşü*, (İstanbul: Bilge Karınca,2007), 122.

¹⁶⁹ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 58.

¹⁷⁰ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 58.

¹⁷¹ Aziz Berker, *Türkiye’de İlk Öğretim*, (Ankara: ME Basımevi,1945), 3.

¹⁷² Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 83-88.

¹⁷³ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 57.

Sıbyan okullarının öğretmenleri farklı ders kaynağı bulamadığı için genelde medrese mezunu olan, okuma yazma bilen, zamanını cami veya mescitte imamlık ya da müezzinlik yaparak geçiren kimselerdi. Hocalar seçilirken kendilerinin Nefsi enfes sahibi, rızay-ı hak talibi ve bir salih hafız-ı kelimullah ve namazın erkânın ve şeraitin bilir ve sıbyan talimine münasib ve muktedir kimse olmasına dikkat edilirdi. Kız çocuklarına ait okulların öğretmenleri de Kur'an Subha-i Sıbyanı, Tuhfa-i Vehbi gibi risaleleri okuyabilen yaşlı kadınlardı. Öğrencileri çok fazla olan büyük okullarda birkaç kez hatim indirmiş yetenekli öğrenciler arasından seçilen kalfalar bulunmaktaydı.¹⁷⁴

II. Mahmutdönemin de sıbyan okulları öğretmenlerinin yeterli olup olmaması konusunda denetim yapılmaya başlandı. 1838 yılında yazılan layiha da hocaların özel ve genel durumları ile bilgi seviyelerinin denetlenerek düşük seviyede ve ehliyetsiz olanların görevlerinin ellerinden alınacağına karar verildi. II. Mahmutdönemin de sıbyan okulu öğretmenleri medreselerce özel bir eğitime tabi tutulurdu. Sıbyan okulları eğitim ve öğretim araçları açısından da yeterli değildi. Kitap haricinde yazı tahtası, harita, küre, sıra, masa, rahle gibi araçların hiçbiri bulunmuyordu.¹⁷⁵

Sıbyan okullarında ahlak ve disiplinle ilgili suçlar, suçun türü ve derecesine göre cezalandırılırdı. Örneğin tembellik ve yaramazlık gibi durumlarda, öğrencinin minderinin hocadan uzaklaştırılması veya azarlama gibi farklı cezalar verilirdi. Okulun talimatında çocuklara uygulanacak cezalar suça göre sınıflandırılmaktaydı. Hafif şiddette kulak çekme, hocanın yanından uzaklaştırma, hakaret niteliği taşımayan ağır söz söyleme, ayakta durdurma, dersleri kalfalar tarafından tekrar tekrar okutturma olarak belirlenmekteydi.¹⁷⁶

II. Mahmut'un 1838 yılında, ilköğretim alanının da Meclis-i Ümûr-u Nâfia'ya ilköğretimin iyileştirilmesi üzerine bir rapor hazırlattı. Hazırlanan rapor da bazı değişiklikler yapılarak padişahın tasdikine sunuldu ve iradesi temin edildi. Raporda genel eğitim sistemi, sıbyan okullarının önemi ve ıslahı üzerinde duruldu. Rapor, ana hatlarıyla şöyledir: Eğitimin amacı, insanın ahirete hazırlandığı kadar, hayata da hazırlamaktır. Dini bilgiler insanı ahirette kurtuluşa hazırladığı gibi, fen ve ilim öğrenmek insanı dünyada mutlu ve refah olmasını sağlayacaktır. Halkı cahil kalan ülkelerde ne kültür nede sanayi ilerleyemez nede devlet zenginleşebilir. Maarif sistemi bir bütündür, bu açıdan ilk, orta, yüksek dereceli okullar arasında bir uyum sağlanması şarttır.¹⁷⁷

Meclis-i Umûr-u Nâfia hazırladığı raporda şu tavsiyelerden bahsetmiştir:

- 1) Hocaların teftişi ve yetenekli olmaları,
- 2) Çocukların okula devamı mecbur tutulması ve gerekli bilgileri öğrenmeden bırakılmaması,
- 3) Çocukların bilgi seviyesine göre sınıflara ayrılması,
- 4) Fakir ve kimsesiz çocuklar için yatılı okulların açılması,

¹⁷⁴ Berker, *Türkiye'de İlk Öğretim*, 5.

¹⁷⁵ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 57.

¹⁷⁶ Berker, *Türkiye'de İlk Öğretim*, 30-31.

¹⁷⁷ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 59.

5)Mahallelerdeki küçük okulların yalnız hece ve Kur'an öğretimine tahsis edilmesi.¹⁷⁸

5.3. Rüştîye Okulları

Sultan II. Mahmut, askeri ve toplum hayatında olduğu gibi her alanda başlattığı ıslahat hareketlerinde eğitimin yenilenmesini göz önünde tuttu. Eski eğitim kurumlarının gölgesinde yeni eğitim kurumları oluşturmak için Nafia Nezareti'ne bağlı olarak Meclisi Umur-ı Nafia'ya eğitim kurumları hakkında bir layiha hazırlattı. Bu layihada sıbyan veya mahalle mektebi denilen okulların düzenlenmesi ve onlara bağlı olarak ilerleyen yeni ikinci sınıf bünyesi taşıyacak okulların açılması ele alındı.¹⁷⁹

Meclis-i Umûr-u Nâfia, tarafından 5 Şubat 1839 da hazırlanan layihada eğitimde ıslahat yapılmasının zorunlu olduğu ve ülkenin ilerlemesinin buna bağlı olduğu vurgulandı. Hazırlanan bu layihada ilk okulların ıslah edilmesi konusu detaylı bir şekilde ele alındı. İlk iş olarak daha önce Padişahlar tarafından büyük camilerin yanında açılan, Selâtin-i İzam mektebi olarak bilinen sıbyan okullarının devamı ve ikinci sınıfı olarak Sınıf-ı Sani ismiyle yeni modern okulların açılması kararlaştırıldı. Fakat Padişah II. Mahmut, bu sınıf-ı Sani adını beğenmedi ve yeni açılacak okullara Mekatib-i Rüştîye ismini verdi. Layihanın, Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından, mahalle mekteplerinin yeniden düzenlenmesi ve ıslah edilmesi şeklinde adlandırılması da Padişah tarafından beğenilmeyerek Rüştîyelerin kurulması olarak değiştirildi. Çünkü bu, layihanın Takvim-i Vekayi'de yayınlanması için çıkarılan hattı hümayunda da Rüştîye mekteplerinin nizamına dair Meclis-i Umur-ı Nafia da kaleme alınan ilgili nizamnamenin yayınlanması şeklinde ifade edildi.¹⁸⁰

Meclis-i Umûr-ı Nafia'nın hazırladığı layiha da öncelikle eğitimin ne kadar önemli olduğu anlatılarak iyi bir eğitim almanın ülkeyi kalkındıracağı açıklandı. Dolayısıyla, eğitim ve ilim refah seviyesini yükseltecek, övgüye layık, zenginlik kaynağı gibi görüldü. Bu sayede ilmin ve fennin gelişmesi sanayi ve ticaretin gelişmesini ilerletir anlayışı benimsendi. Bu sırada nakli ilimlere daha çok önem verilmesi gerektiği ortaya çıktı. Eğitimle Fen ilimlerinden yararlanılarak insanlığın ilerlemesinin mümkün olacağı anlaşıldı. Kısacası eğitimle ilim geliştirilince ticarete gelişerek yaygınlaşacak, matematiksel ilimler de harp tekniklerini ve askeri idarenin gelişmesi sağlayacaktı. Bu sayede mevcut ilimlerin gelişmesiyle fennin yeniden kalkınıp ilerlemesinden sanayi ve iş üretimi artacaktı. Sanayinin gelişerek ilerlemesini daha anlaşılır kılmak için üretimde makine kullanılmasıyla yüz adamın işini makine ile bir adamın yapabileceği örneği verilebilir. Eğitim geliştikçe, savaş ve askerlik teknikleriyle harp gücünün daha da

¹⁷⁸ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 60.

¹⁷⁹ Muammer Demirel, "Türk Eğitimi Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri", *T.A.*, (Ankara,1999), 44.

¹⁸⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun Defteri [HAT], No.24232, Gömlek No.494. Rüştîye mekteplerinin nizamına dair Meclis-i Umur-ı Nafia da kaleme alınan yazının Takvim-i Vekayi'de neşri hakkın da belge.

arttırılacağı konusu vurgulanmıştı. Bu sırada Mısır Meselesi ile uğraşılırken Mısır valisinin ordularının, devletin ordularından üstün olduğu anlaşıldı. Bu da toplum üzerinde güvensizliğe sebep oldu.¹⁸¹

Layiha da Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde eğitime ve ilme çok değer verildiği fakat zamanla farklı sebeplerle teknolojinin takip edilemediğinden bahsedilmiştir. Devletin bu eksikliği gidermek için harbiye, bahriye, mühendislik ve tıp alanların da yeni okullar açacağı açıklanmıştır. İlkokullar temel olduğu için daha önemlidir ve eğer onların eksikleri düzeltilmez ve düzene konmazsa amacına uygun öğrenci yetiştiremeyecektir. Çünkü yüksek okullara giden öğrenciler temel bilgilere, okuduğunu anlayacak kadar da Türkçeye sahip olamadıklarından Arapça, Farsça, Fransızca ve okudukları okulun fen derslerine ait temel bilgilerde başarısız olmaktadır. İlköğretimin zaruri olması, ilköğretimde ferdi eğitimden toplu eğitime geçilmesi ve okullardaki öğrencilerin sınıflara ayrılması öngörülmektedir. Öğretmenlerin de kendini geliştirmeden yerinde sayarak yaptıkları ve bildikleri dersleri ve istedikleri şekilde yaptıkları eğitim usulünün terk edilmesi, öğretmenleri denetleyecek müfettişler vasıtasıyla sıkı bir denetim ve bu denetim sonucunda, ancak yeterli olanların hocalığa devam etmesi ilkeleri benimsenmiştir. Kimsesi olmayan, yetim ve sokak çocukları için iki yatılı okulun açılması da layihada belirtilmişti.¹⁸²

Layihanın en önemli konularından bir olan Sınıf-ı sâninin yani Rüştîye okullarının öğrencilerinin, bir veya iki defa Kur'an-ı Kerimi hatim etmiş ayrıca ilmi hal okumuş öğrencilerin alınması kararıydı. Bu okul da okunacak dersler ise Türkçe, Tuhfe ve Nuhbe, Sübha-ı Sıbyan gibi dil, Birgivi Risalesi ve diğer ahlak kitapları, hat ve kitabet dersleri olarak düzenlenip hazırlanmıştır. Bu okulu bitirip mezun olan öğrenciler kabiliyet ve başarıya göre kurulan yüksek okullardan istediklerine girebileceklerdir.¹⁸³

Mekâtib-i Rüştîye Nazırlığına tayin edilen Es'ad Efendi, İstanbul ve taşrada açılacak olan okulların ilkinin açılması için hemen harekete geçerek ilk mektebin nizamnamesini hazırladı. Nizamname, Padişah'ın iradesi ile 11 Şubat 1839'da yayınlandı. Nizamname 'de belirtildiğine göre açılacak bu ilk rüştîyeye Padişah II. Mahmut'un emriyle Mekteb-i Maarif-i Adliye ismi verildi. Bu isim 1923'e kadar kullanıldı. O tarihten sonra ise ilk mektebe çevrildi.¹⁸⁴

Sıbyan okullarını bitiren öğrencilerin gidebileceği, Rüştîye seviyesinde olan ve halkın ya da memur olacak kişilere kurallı ve düzgün yazı yazabilme, herhangi bir konuyu kaleme alabilmeyi öğretmek amacıyla Mekteb-i Ulum-i Edebîye açıldı. İlk açılan ve kendine özgü yönleri bulunan rüştîye mektepleri, Mekteb-i Maarif ve Mekteb-i Ulum-i Edebîyedir. Diğer rüştîyeler ise 1839'da kurulması kararlaştırılmıştı ancak 1846'dan sonra

¹⁸¹ Demirel, "Türk Eğitimini Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri", 45.

¹⁸² Demirel, "Türk Eğitimini Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri", 45.

¹⁸³ Demirel, "Türk Eğitimini Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri", 46.

¹⁸⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Evkaf Defterleri [EV.d], No.11111, Gömlek No.11111. Sultan Mahmut Han Türbesi yanına sonradan ilave olunan Adliye Maarif Mektebinin keşif ve mesaha kayıtları.; Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, 384.

açılmaya başlandı.¹⁸⁵ Sıbyan mektebinden üstün kabul edilen okul İstanbul'da ilk açılan bu mekteptir. Burada sıbyan okulunu bitiren öğrencilerin alınarak on sekiz yaşına kadar okutulmalarına karar verildi. Öğrencilerin göstermiş olduğu başarı ve çabaya göre evkaftan maaş bağlanması usulü de kabul edildi. Bu o dönemin şartlarına göre maddi bir burs gibiydi.¹⁸⁶

Mekteb-i Maarif-i Adli kurularak devlet memurlarının en iyi şekilde yetiştirilmesi sağlandı. Adli isminin, mektebin Mahmut-u Adli dönemin de açıldığını bildirmek için verildiğinin ve hukuki alanla alakalı olmadığı bilinmekteydi.¹⁸⁷

Mekteb-i Maarifte, o zamanın şartlarında ki rüştiyelerden daha iyi bir seviyede eğitim öğretim usulü ve eğitim müfredatı uygulanması amaçlandı. Burada işin de ehil memur eğitilip yetiştirilirken daha sonra açılması planlanan Darülfünuna da öğrenci hazırlanmış oluyordu. Bu maksatla Osmanlı eğitim kurumlarında var olan klasik ders müfredatına ek olarak bazı bilim dersleri de eklendi. Bunlar aritmetik, geometri, felsefe, astronomi, coğrafya gibi bir kısmı o dönemin rüştiyelerinde okutulmayan bilim dersleriydi.¹⁸⁸

5.4. Mekteb-i Tıbbiye

Osmanlı Devleti'nde hekimlik yapan öğrenciler usta çırak usulüyle ustalarından bilgi ve deneyim kazanırlar ve hekimlik alanında çeşitli kitapları okurlar daha sonra hazır olan hekimler, Darülsıhha, Bimaristan gibi sağlık kurumlarında çalışan bir nevi stajyer doktor olurdu.¹⁸⁹ Bu gibi tıp medreselerinden mezun olan öğrenciler kendi kendilerini yetiştirerek, hastanelerde, orduda, serbest bir şekilde doktorluk veya cerrahlık yapabilirlerdi.¹⁹⁰

Tıp öğretimini yapan ilk kurum Süleymaniye Medresesi içerisinde açılan Tıp Medresesiydi. Tıp medresesi kadrosunda yirmi akçeli bir müderris sekiz danışment ile birkaç hizmetli çalışmaktaydı. Bu medresede ilm-i teşrih derslerin de hazır bulunan cerrahlık da yetenekli Ebubekir Efendinin ordu cerrahbaşılığına tayin edildiği gibi birçok müderris ve hekimler başarısı ile takdir edildi.¹⁹¹ Her ne kadar Fatih ve Süleymaniye Tıp Medreseleri o döneme göre modern hekim yetiştirmişse de zamanla bu okullar da eskiyerek geride kaldı.¹⁹²

¹⁸⁵ Ergin- *Türkiye Maarif Tarihi*, 385.

¹⁸⁶ Ergin- Karal, *Türkiye Maarif Tarihi*, 385; *Osmanlı Tarihi*, 163.

¹⁸⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Pegem akademi yayıncılık, 2019), 129.

¹⁸⁸ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 163.

¹⁸⁹ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 240.

¹⁹⁰ Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nin de Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı C. II*, (Ankara, YTY, 1999), 283.

¹⁹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Arşiv Defteri [C.S.H], No.759. Gömlek No.16. Süleymaniye Tıp Medresesinin de ilm-i teşrih derslerin de hazır bulunan cerrahlık fenninde hazakat ve mahareti sabit olan Ebubekir Efendinin ordu cerrahbaşılığına tayin edildiğine dair belge.

¹⁹² Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nin de Eğitim ve Öğretim Kurumları", 283.

Modern ve çağın gereksinimlerine uygun ortamda açılan ilk tıp eğitim kurumu II. Mahmutdevrinde ki Tıbbiyedir. Sağlık alanındaki diğer eğitim kurumlarını da II. Mahmutaçmıştır. Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra yerine Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ismi verilerek kurulan ordunun sağlık hizmetlerini karşılaması için modern bir tıp okulunun açılması karar alındı.¹⁹³

Bu Tıp okulunun açılma amacı ordunun sağlık zaruretlerini gidermekti. Yeniçeri ordusunun yerine kurulmuş olan mansure kadrolarında askerlerin sağlık durumu ile ilgilenmek için birçok doktora ihtiyaç vardı. Ordu da yer alacak bu doktorları Osmanlı'da ki mevcut okullarda yetiştirme imkânı yoktu. Medreselere yaslanan darüşşifa ve tımarhanelerde belli bir derece de tıp bilimleri öğretilmekteydi. Bu yüzden tıp öğretimi için modern okul açıp öğrenci yetiştirmekten başka çare yoktu.¹⁹⁴

Okul için ilk öneri II. Mahmut'un hekimbaşısı Behçet Efendi'den geldi. Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'ye hizmet edecek tabip ve cerrahların yetiştirilmesi için II. Mahmut'a söylediği ve yaptığı girişimler sonucunda okul kuruldu.¹⁹⁵

Okulun ilk programını hazırlayan Behçet Efendi bu sayede Osmanlı'da modern tıp okulunun kurucusu oldu. Bu çağdaş tıp okulu 1827'de Vezneciler'de Tulumbacıbaşı Konağı'nda açıldı. Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane veya Tıbhâne-i Âmire ismiyle açılan bu okula kısaca Tıbhâne de dendi.¹⁹⁶

Okulun müdürü Behçet Efendi, hocaları ise Abdülhak Molla, Osman Saip Ahmed Hilmi, Vasıf, Hüseyin Stefan Efendilerdi. Öğrencileri ısındırmak ve şevklendirmek için okula giriş ve yıl içi sınavları yapılmamıştı. Ayrıca öğrencilere okulda öğle yemeği ve ayda yirmi kuruş burs verildi.¹⁹⁷

Behçet Efendi'nin önerisine göre okul dördüncü sınıf, üçüncü sınıf, ikinci sınıf, birinci sınıf olarak ayrılıp dört sınıf halinde planlanacaktı. Fakat başlangıçta ilk iki sınıf açılacaktı. Eğer öğrencilerin katılımı ve ilerleyişiyle başarı kaydedilirse sıra sıra diğer sınıflar açılacaktı.¹⁹⁸ Birinci sınıf hazırlık ikinci sınıf ise doktorluk bölümüydü. Hazırlık bölümünde öğrencilere Arapça ve dini dersler ayrıca Fransızca öğretilmekteydi. Doktorluk bölümünde ise, Arapça dersine devam edilerek doktorluk için gerekli diğer özel dersler gösterildi.¹⁹⁹ Anatomi dersi resimler ve modeller üzerinde gösterilerek yapılıyordu. Öğrenciler bu derslerden sınav olmadığı için bir üst sınıfa hocalarının kanaati ile yükseliyorlardı. Okuldan mezun olan öğrenciler Tıp Muavini olarak doktor ihtiyacı olan yerlere atanıyorlardı. Tıp hocalarının bazıları taltif ediliyor yani başarılarından dolayı ödüllendiriliyordu. Nişan ya da madalya verme veya aylık arttırma gibi ödüller vardı.²⁰⁰

¹⁹³ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 240.

¹⁹⁴ Ergin- Karal, *Türkiye Maarif Tarihi*, 336; *Osmanlı Tarihi*, 164.

¹⁹⁵ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 85; Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 336.

¹⁹⁶ Emin Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", 283.

¹⁹⁷ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 240.

¹⁹⁸ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 240.

¹⁹⁹ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 126-127.

²⁰⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Defteri [MF.MKT.], No.4, Gömlek No.1211. Tıp Fakültesi'ndeki bazı muallimlerin taltif edildiğine dair arşiv belgesi.

Padişah II. Mahmutokullun eksikleriyle ilgileniyor ayrıca okulun eğitim öğretiminin yükselmesine dikkat ediyordu. Bu sebeple okula yaptığı bir ziyarette imtihanlarda başarılı olan öğrencilere yarım kese akçe ödül verdi. Yine Padişah II. Mahmut'un emriyle 4 Mart 1831'de Topkapı Sarayı bünyesinde bir de Cerrah hane açıldı. Açılan Cerrah hanenin başına da Fransız Cerrah Sade de Clare getirildi.²⁰¹

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin eğitim öğretim süresi altı yıla çıkartıldı. Okulun öğretim dili Fransızca olarak belirlendi. Arapça ve din dersleri müfredattan kaldırıldı. Tıp kütüphanelerimizin geliştirilmesine ve tıp kitaplarına da önem verildi. Asakir-i Mansure'nin tüzüğünde her bölüğe bir cerrah verilmesi düşünüldüğünden bu alanda da hoca yetiştirmek amacıyla daha kuruluş yıllarında ayrı bir cerrah²⁰² sınıfı açıldı. İstanbul cerrahlarından başarılı yirmi kişi seçilerek eğitilip mansure bölüklerine görev başına gönderildi.²⁰³

Daha sonra eğitim süresi 3 yıl oldu. Okulun esas adı Cerrahhâne-i Ma'mûre idi. Eğitim dili de Türkçe olarak kabul edildi. Cerrâhhane 1836'da Askerî Tıbbiye bünyesine alındı.²⁰⁴ Tıbbiye ve Cerrahane'nin aynı amaca yönelik öğretim yapan okullar olduğu anlaşılarak bu iki okul 1836'da Topkapı Sarayı'ndaki Otlukçu Kışlası'nda birleştirilip Mekteb-i Tıbbiye adını aldı. Bu okulda zamanla memurların bir senelik maaşları, tayinat bahaları ve elbise bedelli verildi.²⁰⁵

Mekteb-i Tıbbiye adını alan okul, bu kadar düzenleme ve yeniliğe rağmen bir türlü istenilen düzeye getirilemedi. Çünkü II. Mahmutokulun Avrupa düzeyinde modern ve ileri seviyede olmasını istiyordu. Bu sebeple okul Topkapı'dan Galatasaray'a taşındı. Tıbbiye hocaları Padişah II. Mahmut'tan Avrupa'dan ünlü bir hoca getirtilmesini istediler. Padişah bu isteği kabul ederek Avusturya Başbakanı Metternich aracılığıyla Viyana Tıp Fakültesi hocalarından ünlü Karl Ambros Bernard'ı Mekteb-i Tıbbiye'ye davet etti. Bernard bu teklifi rahatça çalışma şartıyla kabul etti ve İstanbul'a geldi. Tıbbiye 'de başöğretmen olarak göreve başladı.²⁰⁶

Tıbbiyede iyi yönde gelişmeler olmaya başladı. Padişah II. Mahmutbu durumdan çok memnundu. Bu sebeple okulu ziyaret ettiği bir gün okulun ismini Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane olarak değiştirdi. Öğrencilere çocuklar diye başlayan, şu anda Türkçe yazılmış tıp kitapları olmadığından ve bu dersleri okutacak bilgili hoca olmamasından dolayı ileri de Fransızca diliyle eğitim yerine Türkçe diliyle öğrenim yapacaklarını belirten bir konuşma yaptı ve istemek sizden, vermek benden diyerek öğrencilere ne isterlerse vereceğini

²⁰¹ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 241.

²⁰² BOA, C.SH, No.405, Gömlek No.9. Cerrahhane de yetişen cerrahların istihdam edilip Mansure Hazinesinden maaş aldıklarına dair arşiv belgesi bknz.

²⁰³ Ergin- Karal, *Türkiye Maarif Tarihi*, 348: *Osmanlı Tarihi*, 165.

²⁰⁴ Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", 283.

²⁰⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Defteri [C.MF.], No.3251, Gömlek No.66. Birleştirilen Tıbhâne ve Cerrâhhane memurlarının bir senelik maaşları, tayinat bahaları ve elbise bedellerinin müfredatına dair arşiv belgesi bknz.

²⁰⁶ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 241.

söyledi. Bu sayede Padişah II. Mahmutokula verdiği değeri ve memnuniyetini belirtiyordu.²⁰⁷

II. Mahmutokula öğrenci alınırken din ve mezhep ayırımının hiçbir şekilde yapılmayacağını emretti. Ayrıca Galatasaray'da öğrenci bursları 25 kuruş oldu ve bu miktar bir üst sınıfa geçtikçe 15 kuruş arttırılıyordu.²⁰⁸ Okulda dersler güneş doğduktan iki saat sonra başlıyor ve güneş batmadan iki saat önceye kadar devam ettiriliyordu. Tıbbiye aynı zamanda askeri bir okul olduğundan dolayı yatıp kalkma, yemekhaneye ve dersliklere gidip gelişler trampetle yapılıyordu. Öğrencilerin giysileri padişah II. Mahmut'un isteği üzerine tasarlanıp yaptırıldı. Giysiler özel olarak yapıldığından kolları ve yakaları kadifeli ve yakalarında yılan motifi olan pantolon ve ceketten oluşmaktaydı.²⁰⁹

5.5. Mekteb-i Harbiye

Osmanlı devlet adamları savaş alanlarında uğranılan yenilgileri gördükçe orduda yenileşmenin gerektiğine kanaat getirdiler ve düzenleme yapmaya karar verdiler. Önceden açılmış olan askeri mühendislik okulları ile ordunun deniz, istihkâm ve topçu subayları yetiştiriliyordu fakat orduya yeterli gelmiyordu. Okulların az olması, yeterli ve yetenekli subay yetiştirilememesi, piyade ve süvari sınıflarının subay ihtiyacının giderilmesi, açılacak bu okulun mevkii, öğrenci ve hoca bakımından kuvvetli olması nedeniyle Harbiye'nin açılmasını gerekli kıldı.²¹⁰

Yeniçeri ocağının kaldırılmasıyla, kurulması planlanan Asakiri Mansure ordusu için çok sayıda yetenekli subaya ihtiyaç duyuluyordu. İhtiyaç duyulan bu yetenekli subaylar Avrupa'dan getirilemiyordu. Bu amaçla Avrupa'da subayların yetiştirilmesinden sorumlu okullar gibi bir okulun İstanbul'da açılması gerekiyordu.²¹¹

Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adı altında yeni kurulan ordunun çağın gerektirdiğine göre yetiştirilme isteği de Harbiye'nin kurulmasında en büyük etken oldu. Osmanlı Devleti eyaleti olan Mısır'da ordu yetiştiren bir okulun açılmasıyla Mehmet Ali Paşa modern bir orduya sahip olmuştu. Hatta II. Mahmutvalisi Mehmet Ali Paşa'dan birkaç subay istemişti ancak Mehmet Ali Paşa bunu reddetti. Daha sonra isyana kalkışan Paşa, teknolojik, modern ve çağdaş yetiştirilen ordusu ile II. Mahmut'un ordusunu yenilgiye uğrattı.²¹²

²⁰⁷ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 241.

²⁰⁸ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 241.

²⁰⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Topkapı Sarayı Arşiv Defteri [TS.MA.e], No.58, Gömlek No.589. Tıbbiye Mektebi ve Cerrah haneye alınacak öğrencilerin eğitimleri usullerine ait talimatname belgesi.

²¹⁰ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (CDAB), *Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitimin de Modernleşme, HAT*,293/17474-A, No.1827, yayın no:134, İstanbul 2014. Asâkir-i Mansure'nin kuruluş kanunu gereğince öğrenilmesi gerekli olan yabancı dil ve harp ilimlerini öğrenmek için kabiliyetli öğrencilerin alınacağı bir Harbiye Mektebi açılmasına karar verildiğinden açılacak bu okulun mevkii, öğrenci ve hocaların yiyecek, içecek, yakacak gibi ihtiyaçlarının tedariki ile mektebin ihtiyaçları için gereken tahsisâtın nerelerden karşılanacağına dair hususların yer aldığı rapor, ayrıca bakınız.

²¹¹ Ergin- Karal, *Türkiye Maarif Tarihi*, 354; *Osmanlı Tarihi*, 163.

²¹² Yolalcı, "*XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinin de Eğitim ve Öğretim Kurumları*", 284.

Osmanlı Devleti'nin ayakta durmasını şimdilik menfaatlerine uygun bulan Fransa, İngiltere ve Rusya gibi devletlerin yeni modern okulların, askeri ve sivil kurumların açılması yönündeki etkileri büyüktü. Modern eğitim veren İstanbul'daki yabancı okulların yeni ve çağa uygun araçlarla ders işlemeleri ve devlet adamlarından bazılarının bu modern eğitim öğretimi örnek alma istekleri de Harbiye gibi önemli kurumların açılmasında etkili oldu.²¹³

Harbiye'nin kuruluşu hakkında ilk önemli adım 1831'de gerçekleşti. Hassa ordusu müşiri Ahmed Fevzi Paşa, Selimiye'deki Mansure ordusunun askerleri içerisinden birkaç yüz kişi seçerip bunları bölük şeklinde teşkilatlandırdı. Yaşları on dokuz- yirmi bir arasında olan askerlere sıbyan bölükleri ismi verildi. Ancak bu askerlere diğer askerlerden farklı olarak okuma-yazma da öğretiliyordu. Yeteri kadar başarı gösterenler onbaşı, çavuş ve mülazım rütbeleri alıp kıtalara katılım sağlıyordu. Sıbyan bölükleri Harbiye'nin temelini oluşturduğu gibi bölük erleri de ilk Harbiyeliler sayılıyordu.²¹⁴

Sıbyan bölükleri açılırken Avrupa'daki gibi askeri okulların açılması da planlandı. II. Mahmutdaha önce Londra Büyükelçiliği yapmış olan Avrupa'yı iyi tanıyan Namık Paşa'yı saraya çağırarak modern ve çağdaş bir askeri okul kurma düşüncesini onunla paylaştı. Namık Paşa, II. Mahmut'un bu düşüncesi üzerine harekete geçti. Beşiktaş'taki Maçka kışlasını onartıp düzenletip, kışlaya hamam, mutfak, yemekhane, kitaplık, eğitim alanı vs. gibi yerler ekletti. Önceden hazırlanmış olan Metep Bölüklerini bu kışlaya getirtti. Avrupa'dan askeri malzeme ve gerekli olan askeri araç-gereç satın alındı.²¹⁵ Programlanan okul sekiz sınıflıydı. 1834 de okulun müdürlüğüne Mazhar Bey atandı. Padişah II. Mahmut önemle üzerinde durduğu bu okulun açılışını törenle 1 Temmuz 1835'de yaptı.²¹⁶

Harbiye'nin açılmasının kararlaştırıldığı güne kadar resmi kayıtlarda ismi Mekteb-i Ulûm-i Harbiye veya Mekteb-i Fünun-ı Harbiye olarak geçmekteydi. Ancak Takvim-i Vakayi'de Mekteb-i Harbiye ismi kullanıldı. Padişah II. Mahmutda okulun açılışını yaptığı sırada okula Mekteb-i Harbiye ismini verdi. Okulun ne kadar önemli olduğu ilk zamanlarda halk tarafından anlaşılamadı. Zenginler çocuklarını Harbiye de okutmak istemediler. Devlet sokakta yetişen kimsesiz ve gariban çocukları Harbiye'ye alarak devlete hizmet edecek subay yetiştirmek zorunda kaldı. İlk zamanlar okula öğrenci gelmediği için sıkıntı çekildi. Ayrıca öğretmen bulmak da zordu. Harbiye'nin II. Mahmutdöneminde en önemli ve bilgili hocası Elhac Hafız İshak Efendi oldu. İshak Efendi daha önce Divan-ı Hümayun tercümanlığında bulundu. Fransızcası çok iyiydi. Harbiye de okutulan dersler için gereken kitapları batı dillerinden Türkçe'ye çevirdi. Yine

²¹³ Yolalıcı, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletin de Eğitim ve Öğretim Kurumları", 284.

²¹⁴ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 354-355.

²¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Defteri [C.MF], No.4537, Gömlek No.91. Açılması takarrür eden Harbiye Mektebi için mübaya olunacak alet ve edevat bedellerinin Avrupa'ya ne surette irsal olunacağına dair arşiv belgesi.

²¹⁶ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 243.

aynı kaynaklardan yararlanarak Türkçe kitaplar yazdı.²¹⁷ Bu sayede okulun eğitim düzeyi yavaş yavaş ilerleyerek daha güvenilir hale getirildi.²¹⁸

Harbiye öğrencilerine nefer deniliyordu. 1837’de nefer yerine talebe ismi verildi. Başarısı yüksek olan talebeler, her sene Avrupa’daki askeri akademiilere gönderilerek ödüllendiriliyordu.²¹⁹ Harbiye’de ders veren öğretmenler, öğrenci ve subaylar, zamanla gelişerek Avrupa’ya öğrenim, staj, kurs gibi amaçlarla gönderildi. Bu amaçla Harbiye’nin eğitim öğretim kadrosu daha yetenekli, çağdaş ve alanında iyi bir düzeye çıkarıldı.²²⁰

Harbiye, Osmanlı tarihimizde önemli ve değerli sonuçlar başaran bir kurum oldu. Bu çağdaş askeri yüksek okulda yetiştirilen bilgili, eğitilmiş, milli şüura sahip subaylar ve askerler, devleti yeni bir güce ve ruha erdirdi. Bu subaylar ve askerler içerisinde değişik alanlarda yetişenler oldu. İlk resim sanatçıları Harbiye’den çıktı. Birçok subay gerek Osmanlı dönemin de gerekse Cumhuriyet döneminde yazıları, makaleleri, romanları, fikir kitaplarıyla sosyal ve kültür hayatımızı zenginleştirdiler. Aynı zaman da birçok spor dalında Harbiyeli askerler ön plana çıktı. Çeşitli alanlarda ödüller alındı.²²¹

Harbiyelilerin değişimde ve ilerlemede rolü büyüktü. II. Meşrutiyetin ilanını sağlayanlar, İttihat ve Terakki Partisini ele geçirip, bu partiyi iktidara getirenler de onlardı. Hatta Balkan Harbinden I. Dünya Savaşı sonuna kadar ülkede Harbiyeliler söz sahibi oldu.²²² Mekteb-i Harbiye, Türk ordusuna birçok değerli komutan, subay ve asker yetiştirdi. Birçok devlet adamı yetiştirip, kurulmuş olduğu günden itibaren Türk milletinin bağımsızlık ve hürriyetiniin koruyuculuğunu yapmış önemli bir askeri meslek okulu idi.²²³

5.6. Mızıka-i Hümayun (Müzik Okulu)

Ordunun musiki takımına mehter deniyordu. Bu takıma asker yetiştiren yer ise mehterhaneydi. Fakat 1826’da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla mehterhane de kapatıldı. Yeniçeri Ocağının yerine kurulmuş olan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye ordusuna bir bando takımı gerekliydi. II. Mahmutyeni kurulan bu ordu için gerekli olan bando takımının kurulmasını 25 Aralık 1831 tarihinde bir irade emretti. Kurulması planlanan bu bando takımı çağdaş bir orduya yakışır askeri takım olmalıydı. Doğu musikisi ve Batı musikisine de ayrı ayrı hâkim olunacaktı.²²⁴

Daha önce ki mehterhane, asker bir milletin kahramanlık duygularını ve ordu ihtiyacını nasıl karşılıyorsa, yeni oluşturulan Avrupai askeri teşkilatın yani Asakir-i Mansurei Muhammediyye’nin de bu ihtiyacını karşılamak üzere Mızıka-i Hümayun

²¹⁷ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 164.

²¹⁸ Çabuk, “*Sultan II. Mahmut’un Islahat Çalışmaları*”, 41.

²¹⁹ Necdet Sakoğlu, *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, (İstanbul:2003), 57.

²²⁰ Yolalıcı, “*XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinin de Eğitim ve Öğretim Kurumları*”, 284.

²²¹ Yolalıcı, “*XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinin de Eğitim ve Öğretim Kurumları*”, 285.

²²² Yolalıcı, “*XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletinin de Eğitim ve Öğretim Kurumları*”, 285.

²²³ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 164.

²²⁴ Bilim, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 242.

Mektebi kuruldu.²²⁵ Fransız bestecisi M. Mangel ile ünlü İtalyan bestecisi Guiseppe Donizetti Osmanlıya davet edildi ve Avrupa'dan musiki enstrümanları getirtildi. İstanbul'da Beşiktaş'ta, Dolmabahçe'deki köşklerden biri bu okul için hazırlandı ve 1831'de Mızıkı-i Hümayun ismiyle bir musiki okulu açılmış oldu. Okulun birçok elemanı Enderunluydu ve sayısı elli kişi civarındaydı.²²⁶

Ünlü İtalyan besteci Guiseppe Donizetti'ye paşalık rütbesi verilerek de Donizetti Paşa oldu. Donizetti musiki okulunun hocalığını yaparken ilk marş olarak Mahmutiye ve daha sonra da Padişah Abdülmecid adına Mecidiye Marşlarını besteledi.²²⁷ Daha sonra Mızıkı-i Hümayun için yeni Avrupai havaların siparişi verildi.²²⁸

5.7. Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi

Rusya ile Edirne Antlaşması imzalandıktan hemen sonra yabancı devletlerle görüşerek, Avrupa usulünü öğrenmek, zamanın zorunlu ihtiyaçlarını hemen gidermek ve çeşitli bilgi sahibi insanlar yetiştirmek maksadıyla ilim, sanat ve yeni teknikleri görmeleri için Osmanlı Devleti vatandaşlarından Müslüman ailelerin çocuklarını çeşitli Avrupa ülkelerine gönderilmesine karar verildi.²²⁹

II. Mahmut dönemine gelene kadar Avrupa'ya herhangi bir amaçla öğrenci gönderilemedi. III. Selim'in Avrupa başkentlerinde kurdurduğu sürekli elçiliklere görevli gönderdiği elçilik memurlarının hiç boş durmadan, Avrupanın bilim ve yabancı dilini öğrenmelerini emretti. Ancak programlı bir plan ile öğrenci göndermede başarılı olamadı.²³⁰ II. Mahmut'un ıslahatlara başlamasıyla Müslüman halkın Hristiyan halk hakkındaki duygu ve düşüncelerini göz önünde bulundurarak, Müslüman öğrencilerin yerine Hristiyan halkın öğrencilerinden göndermeyi düşündü. Ancak Harp Okulu ve Tıp Okulu açılınca öğretmen ve memur yetiştirmek için bu okullardan ve Enderun ağalarından yüz elli kişilik bir kafilе Avrupa'nın çeşitli ülkelerine gönderildi.²³¹ Zamanla Harbiye ve hendeshane öğrencilerinden de Avrupa'ya gönderilen öğrenci ve öğretmenler oldu. Ayrıca Avusturya'dan örnek olarak elbise istendi, imparator on altı sandık elbise göndermişti fakat o zaman hazır olmayan ortam yüzünden saklanmış ortaya çıkarılamamıştı.²³²

XIX. yüzyıl da Avrupa'ya öğrenci göndermek ıslahatlar için önemli bir adımdı. Osmanlı Devleti vatandaşından Avrupa'ya eğitim için öğrenci gönderilmesi hususunda Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Paris'e gönderdiği öğrenciler, ilk defa Fransa'ya gönderilenlerdi. Osmanlı merkezi hükümeti ise 1830'da Paris'e devlet tarafından verilen

²²⁵ Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, 369.: Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 128.

²²⁶ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 242.

²²⁷ Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 242.

²²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BOA], Hariciye Nezareti Defteri [HR.SFR.3], No.16, Gömlek No.106.

²²⁹ Ünlü, *İslam Tarihi C. III*, 51.

²³⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 166.

²³¹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 166.

²³² Ünlü, *İslam Tarihi C. III*, 51.

burs ile öğrenci yollamaya başladı. Fransa’da eğitim görenlerden bazıları ülkeye geldiklerinde değerli ve kıdemli vazifelere getirildiler. Birçok alan da öncü oldular. Fransa’ya gönderilmiş olan Osmanlı öğrencilerinin birçoğu askeri eğitim almışlardı.²³³

5.8. Takvim-i Vekâyi

II. Mahmutdöneminde ayrıca yayıma da önem verildi. Bu döneme kadar devleti ilgilendiren olay ve haberlerden halkı bilgilendirmek için resmi bir gazete çıkarılmamıştı. Oysaki Avrupa ülkelerinde daha önceden halkı bilgilendiren gazeteler çıkarılmaktaydı. Osmanlı Devleti’nde ilk gazete Fransızca olarak çıkartıldı. Bu yayın organları ilk olarak Fransız okurlarını hedefe koymuştu.²³⁴

Avrupa’daki Türk elçiler çeşitli yöntemlerle Babıali’ye ve padişaha Avrupa da çıkarılan gazeteler hususunda raporlar göndermişlerdi. II. MahmutŞer’i şerife ve nizama asla dokunur yanı olmadığından maada mülküne pek çok menafi olacaktır, ifadesiyle Takvim-i Vekâyi²³⁵ isimli resmi bir gazetenin Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmasına karar verdi.²³⁶ Sultan II. Mahmuttüm Osmanlı halkının yurttta ve dünyada olan olayları, gelişmeleri öğrenmesi, yabancıların da Osmanlı Devletinin yönetim şeklinin resmi görünüşünü öğrenmesi yanlış haberlerin yayılmasını engelleyerek asayişin sağlanması, fen, sosyal, sanat, sanayi ve ticarete dair bilgileri yaygınlaştırılıp halkın yararına sunulması ve devlet icraatlarının herkese gösterilmesi buna uygun davranılarak devletle birliğin sağlanması amacıyla yayın faaliyetlerine başlandı.²³⁷

1 Kasım 1831’de Osmanlının ilk resmî gazetesi Takvim-i Vekâyi çıkartıldı.²³⁸ Gazetenin ilk sayısında yayınlanan önsöz, Osmanlı basınının gördüğü ilk biçimsel durumu olarak siyasal tarihe geçti. Böylece yayın hayatına giren Takvim-i Vekâyi yabancı gazeteler yanında yerini aldı. Ayrıca Üsküdar Matbaası ile Takvim-i Vekayi’nin basılacağı matbaa geliştirilerek birleştirilmesiyle, gazete haricinde türlü eserlerin de basılmasına önem verildi. Dolayısıyla dilimizin gelişip değişmesinde de çok önemli adımlar atılmış oldu. Gazete, İngiliz William Churchill’in Ceride-i Havadis adlı ilk Türk gazetesini çıkarana kadar, yani 1840 yılına kadar tek Türk gazetesi konumunda kaldı.²³⁹

Gazete Takvim-i Vekayihane-i Amire ismiyle kurulan matbaada haftada bir defa, beş bin adet basılarak piyasaya çıkarılıp, ülkenin her yerine gönderilip dağıtıldı. Vakanüvis

²³³ Bilim, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*, 248.

²³⁴ Zakia, “*Sultan II. Mahmut’un (1808-1839) Reformları*”, 254.

²³⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun Defteri [HAT], No.59, Gömlek No.1585. Sultan İkinci Mahmut devrinde cereyan eden vekayi-i kevnîyyeyi muhtevi olarak basılmakta olan esere verilmek üzere Usul-i Hayriyye ya da Takvim-i Vekayi isimlerinden birinin seçilmesine dair belge.

²³⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, 166.

²³⁷ Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, 111.

²³⁸ BOA, HAT, No.17, Gömlek No.1651. Padişah II. Mahmut’un doğum yıldönümü ve cülus merasimi için sipariş edilen resimlerin Takvim-i Vekayi de yayınlanmasına dair arşiv belgesi.

²³⁹ BOA, HAT, No.32609, Gömlek No.668. Tabedilen Takvim-i Vekayi nüshasının padişaha takdim edilmek üzere gönderildiğine dair serasker paşadan Sadaret’e belge.; Zakia, “*Sultan II. Mahmut’un (1808-1839) Reformları*”, 254.

Esad Efendi'nin gözetiminde dağıtılan bu gazetenin mukaddemesinin alındığı ve yapılan neşriyatın padişahın bir muvaffakiyeti olduğuna dair Sadrazam ve Serdarı Ekrem Reşit paşanın tahrirleri vardı.²⁴⁰

Gazete devletin iç işlerine ait bilgi ve haberleri verirken ayrıca yabancı ülkelere ait haberleri de vermekteydi. Takvim-i Vekayi'nin Türkçe nüshasından başka bir Fransızca nüshası, bazen de Ermenice, Rumca ve Arapça nüshaları da çıkartıldı. Ayrıca ticari ve benzeri hususlarda da bilgi veren gazete, üst kademedeki memurlara dağıtıldığı gibi, abone sistemi de uygulanmaya başlandı. Gazete devletin yıkılışına kadar yayın hayatına devam etti. Son sayısı 4. 608'e ulaştı.²⁴¹

5.9. Tercüme Odası

Sultan II. Mahmutbirçok dili tercüme etmeye önem verip 1833'de Babiali'ye bir Tercüme Odası açtırdı. Bu faaliyetle devletin diğer ülkelerle olan resmi yazışmalarını kolaylaştırmış olacaktı. Ayrıca amacı yabancı dil, özellikle Fransızca bilen memurlar yetiştirmekti. Çağdaş devlet modeline en yakın ve Avrupa hususunda bilgi sahibi olan bürokratlar bu odada yetişti.²⁴²

Bu dönem de tercüme ve telif eserler yanında bizzat dil öğretimi ile ilgilenen bazı önemli kimseler vardı. Bu önemli şahsiyetlerden biri hekim ve tarihçi olan aynı zamanda da tercüme faaliyeti gösteren Şanizade Ataullah Efendi idi. Şanizade Ataullah Efendi'nin kitabı Osmanlı Devleti'nde Avrupa tarzı tıp usullerinin yolunu, geleneksel tıp usulleriyle birleştirdiği için yeni bir tıp dönemi açan kitap olarak kabul edildi. Bir diğer önemli kimse ise Tercüme Odası'nda tercümanlık yapmış ve Matematik Mektebinde de hoca olarak çalışmış İshak Efendi idi. İshak Efendi birçok bilim dalında kitap yazıp çoğunu da Türkçeye tercüme etti. Bir hekim ve ayrıca Mekteb-i Tıbbiye'nin de ilk başhekimi olan Mustafa Behçet Efendi ise de birçok ilmi eseri Türkçeye çevirdi.²⁴³ Tercüme Odası'nda öğrenilen Fransızca ile Fransız edebiyatı ve düşüncesiyle ilk tanışmalar başladı. Divan Edebiyatından Tanzimat Edebiyatına geçiş bu Tercüme Odası sayesinde oldu.²⁴⁴

²⁴⁰ BOA, HAT, No.21973, Gömlek No.433.

²⁴¹ Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 43.

²⁴² Ünal, Türk Siyasi Tarihi, 112.

²⁴³ Zakia, "Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları", 253.

²⁴⁴ Ünal, Türk Siyasi Tarihi, 112.

6. ASKERİ ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR

Kuruluş ve yükselme dönemlerinde Osmanlı Devleti, askeri ve ordu açısından dünyanın en güçlü devletiydi. XVI. Yüzyılın son dönemlerinde idari ve ekonomik sorunlar orduya da yansıtılmıştı. Bu sorunlar ordunun da bozulmasına sebepti. Osmanlı askeri teşkilatı Yeniçeriler ve Tımarlı Sipahilerden oluşmaktaydı. Yeniçeriler devşirme adıyla oluşturulan bir uygulama ile genç yaşlarda eğitimini tamamlamış paralı askerlerdi. Tımarlı Sipahiler yani Eyalet askerleri ise; kendilerine verilen topraklar karşılığında savaşa gitmekle yükümlü birliklerdi. Yeniçeri Ocağındaki bozulmaların sebebi; ocağa usulsüzce asker alınması ve ocakta ki asker mevcudunun aşırı şekilde artmasıydı. Devlet yeniçerilerin maaş ve ulufelerini ödemekte oldukça zorluk çekiyordu. Ordudaki bozulma tımarlı sipahilere de yansdı. Sipahiler askerlik mesleğini yapmadıkları gibi halkada zulüm ediyorlardı. Salma adıyla halktan zorla para alıyorlardı. Ordudaki bozulma kısaca şu şekildeydi; Temel eğitim eksikliği, asker alımındaki usulsüzlük, orduda yetişen yararlı asker yetersizliği, Avrupa'nın askeri alanda Osmanlı'nın önüne geçmesi. Dolayısıyla bu sebepler II. Mahmut'un askeri alanda önemli yenilikler yapmasını sağladı.

6.1. II. Mahmut Dönemi Öncesinde Islahat Çalışmaları

Padişah I. Abdülhamid'in, Özi Kalesi'nin Rusların eline geçmesiyle çok üzülerək 6 Nisan 1789 gecesi vefat etti. Böylece 7 Nisan da Şehzade Selim Osmanlı tahtına oturdu. Tahta III. Selim'in geçmesi ülke de coşkuyla karşılandı.²⁴⁵ III. Selim'in tahta oturduğu 18. yüzyılda aldığı tüm yenilgilere rağmen Osmanlı Devleti hala Avrupa'nın en görkemli ve güçlü devletlerindendi. Balkan yarımadasının Tuna nehrinin güneyinde kalan kısmı, Anadolu ve Irak'tan Kuzey Afrika'ya kadar Arap dünyasının tamamı Devletin sınırları içinde yer almaktaydı.²⁴⁶

III. Selim, Fransız İhtilali'nin meydana geldiği 1789 yılında tahta geçti. 1807 yılına kadar yaklaşık 18 yıl Osmanlı Devleti'ni yönetti. İçte ve dışta meydana gelen olayların olabildiğince yoğunlaştığı 18. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya gibi iki büyük devletle savaş halindeydi. Bu savaş ve mağlubiyetlerden bitkin düşen devlet için III. Selim adeta taze bir kan olup ıslahat çalışmalarına ve çabalarına yeni bir soluk getirdi.²⁴⁷

III. Selim'in yenileşme düşünceleriyle yetişip büyümesinde babasının etkisi büyüktü. III. Mustafa oğlu Selim'in kaliteli bir eğitim almasına önem vererek onu,

²⁴⁵ Ahmed Cevat Eren, *Mahmut II. Zamanında Bosna – Hersek*, (İstanbul: Nurgök Matbaası, 1965), 12.

²⁴⁶ Stanford J. Shaw, “*Osmanlı İmparatorluğunda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş*”, C. XII. (Ankara, 1959), 610.

²⁴⁷ Akyılmaz, “*III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılama Siyaseti*”, 660.

kurduğu kurumları teftişe giderken yanın da götürürdü. Ayrıca oğlu Selim ile devlet işlerin de ne yapılması gerekir, yenilikler nelerdir, gibi konularda sohbetlerde yapardı.²⁴⁸

III. Selim dönemi için söylenebilecek en kapsamlı ıslahat Nizam-ı Cedittir. Avusturya ve Rusya ile barış yaptıktan sonra hayata geçirilen ıslahat programı Nizam-ı Cedit daha sonra yeni düzen olarak isimlendirildi. Zamanla bu ismin Osmanlı Devleti'nde dar ve geniş olmak üzere iki anlam içerdiği görülür. Dar manada Nizam-ı Cedit, III. Selim devrinde Avrupa usulüne göre yetiştirilmek istenen eğitilmiş, düzenli askerin adı idi. Geniş manada Nizam-ı Cedit ise, Avrupa'nın bilim, teknik ve tecrübelerinden istifade etmek amacıyla Osmanlı Devleti'nde idari, mülki, askeri, sanayi, zirai, sosyal vb. alanlarda yapılması şart olan tüm ıslahatları ifade etmekteydi. Başka bir ifadeyle Nizam-ı Cedit ordudan başlayarak toplumun ve devletin tüm kesimlerinde ve alanlarında yapılacak olan Batılılaşma, yenileşme girişimleri ve reform çabaları demektir. III. Selim bu baştan aşağı ıslahat hareketleri ile merkezi devlet gücünü hem dış etkenlere özellikle Rusya'ya hem de iç düşmanlara yani ayanlara karşı arttırmayı da hedefledi.²⁴⁹

III. Selim, Alman ve Rus savaşlarında ki hüsrandan sonra ıslahat hareketlerinin ne kadar gerekli olduğunu düşündü. Bu sebeple önce devlet adamlarının ıslahatlar hususunda ki düşüncelerini öğrenmek istedi. Devlet adamlarının hepsinden birer layiha kaleme almalarını emretti. Bu sayede hem devlet adamlarının devlet hakkındaki fikirlerini ve askeri ıslahat konusundaki düşüncelerini öğrenme imkânı bulacak, hem de ıslahatlar için oluşturacağı grubun ilim seviyesini ve kabiliyetini öğrenip onları yararlı olabilecekleri alanlarda çalıştıracaktı.²⁵⁰

Padişahın emri üzerine devlet hususunda layiha yazanlar, başta Sadrazam Koca Yusuf Paşa olmak üzere 22 kişiydi. Bu 22 kişi için de gayrimüslim devlet adamları da vardı. Bunlardan biri orduda görevli olan Bertrand (Brentaflo) adlı Fransız subayı, diğeri de İstanbul'daki Ermeni tercüman Mouradged Ohsson'du.²⁵¹

Yapılacak olan bu ıslahatlar için layihalar da bir düşünce birliği olmadığı gibi, layiha yazan devlet adamları harbin tesiri altında oldukları için daha çok askeri alanla ilgili konulara ve sorunlara dikkat çekti. Genel olarak, kanunların ve hükümet idaresinin düzeltilmesi, yeni yapılacak olan ocaklarda askerlerin eğitim ve öğretimi ile ilgilenecek subay ve öğretmenlerin yeteri kadar olması, Avrupa askeri neşriyatının Türkçeye tercüme edilmesi, ilmiye yolunun, sikkenin, tophane ve tersanenin ıslahı, cizyenin düzeltilmesi gibi birçok konuya değinilmekteydi. Layihalar arasında en geniş bilgiye ve düzgün çıkarımlara ulaşmış olan layiha dönemin seçkin devlet adamlarından Kazasker Tatarcık Abdullah

²⁴⁸ Enver Ziya Karal, *Selim III' ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid – 1789-1807*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1946), 21.

²⁴⁹ Akyılmaz, "III. Selim'in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılılaşma Siyaseti", 661.

²⁵⁰ Sipahi Çataltepe, "III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu", *Türk Tarihi Araştırmaları*, (Ankara, 1989), 241.

²⁵¹ Besim Özcan, "Sultan III. Selim Dönemi Islahat Hareketleri (Nizamı Cedid)", *TA*, C.XII, (Ankara, 1989), 672.

Efendi'ye aitti. Abdullah Efendi, sadece askeri alanlarda değil, devletin tüm kurumlarında ve alanlarında yeni düzenlemelerin yapılması fikrini savundu. Layiha da kaleme aldığı konuları eskiden yeniye, sebep-sonuç ilişkileri içinde değerlendirip, eksiklikleri de açıklayarak çözüm önerileri de eklemişti. Layihalar incelemeye alındığında üç ana fikrin oluştuğu anlaşıldı. Buna göre;

1- Kanuni dönemindeki kanun ve nizamlara dönüldüğü takdirde ordunun düzeleceğine inanan ve kendilerine muhafazakâr denilen grup.

2- Avrupa savaş usullerini ve eğitimlerini “Eski kanun ve nizamdır” diye kabul ettirmek isteyen, kendilerine telifçi denilen grup.

3- Yeniçerilerin asla düzeltilemeyeceğine inanarak, yeni bir askeri ordu kurulmasının şart olduğunu savunan ve kendilerine inkılâpçılar denilen grup.

Bu gruba göre layiha sahipleri askeri ıslahat hususunda iki ana fikri savunmuşlardı. Birinci ve ikinci grupta olanlar Yeniçeri Ocağı'nın ıslahı ve genişletilmesini teklif ederlerken, üçüncü grupta yer alan inkılâpçılar ise ıslah edilemeyeceğine inandıkları Yeniçeri Ocağının yerine, Avrupa usulüne göre yepyeni bir askeri ocağın kurulmasını savundu. Orduyu ve askeri gücü düzelterek olan da bu grup olduğu aşikardı.²⁵²

Yapılacak olan ıslahatlar konusun da yabancı uzman ve subayların düşüncelerinden de faydalanıldı. Altı ay süren temel eğitim ve silah sistemleri üzerinde fikirleri olan Brentano yanında, isimleri bilinen layiha sahipleri arasına girememiş daha başka Fransız uzmanlarının da var olduğu bilinmekteydi.²⁵³

Layihaların padişaha sunulmasından sonra yapılacak ilk iş geniş bir ıslahat programı hazırlanacaktı.²⁵⁴ Düşüncelerine önem verilen devlet adamlarının verdiği raporlar da ıslah edilemeyeceği düşünülen Yeniçeri ocağının yanı başında, Nizam-ı Cedit ismiyle bilinen, yeni bir ordunun kurulması öneriliyordu. Bu sebeple ilk olarak mevcut askeri kurumların ıslah edilmesiyle işe başlandı. Nizam-ı Cedit adı altında yeni bir askeri teşkilat kurulması, harp sanayinin baştan düzenlenmesi, askeri alanda yapılacak ıslahatın başlıca amacını gösteriyordu. Dolayısıyla birçok kanun ve nizamnameler yayınlandı.²⁵⁵ Yayınlanan bu nizamnameler sadece askeri düzenlemeleri değil, eyalet yöneticiliği, eyalet vergileri, tahıl ve ticaretin denetimi ve diğer idari, mali gibi bir takım yeni düzenlemeleri de kapsıyordu.²⁵⁶

Bu dönemde Fransa'dan gelen zabıtlar askerlere eğitim gösteriyordu. Yeni usule göre toplar döktürülüyordu. Tersanede gemiler inşa ettiriliyordu. Üsküdar'da, Tophanede, Hasköy'de Nizamı Cedit, kalyoncu ve humbaracılar için kışlalar, tersanede büyük havuzlar, Üsküdar sahilinde cesim ambarlar, camiler, mektepler ve hamamlar hep bu dönemin eserleridir. Bu dönem de ıslahat çalışmalarının çoğunu topçuluk, istihkam,

²⁵² Sipahi Çataltepe, “III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedit Ordusu”, 242.

²⁵³ Kemal Beydilli, “Islahat”, TA, C. XIX, (İstanbul,1999), 177.

²⁵⁴ M. Tayyip Gökbilgin, “Nizam-ı Cedit”, İA, C. IX (İstanbul,1999), 309.

²⁵⁵ Ahmed Cevat Eren, “Selim III” İA, C. X, (İstanbul,1980), 312.

²⁵⁶ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 59.

denizcilik ve çeşitli alanlar da eğitim verebilen yeni askeri ve denizcilik okullarının açılması oluştuyordu. Çalışmalar genellikle askeri alana has gibi gözükse de devletin ilmiye, kalemiye, adliye ve mülkiye gibi temel kurumlarında da yenileşme amacının bir yansıması olarak kabul edilebilir.²⁵⁷

III. Selim'in yapmış olduğu önemli yeniliklerden biri de Avrupa'da daimî elçilikler açmış olmasıydı. Başta Londra olmak üzere Viyana, Berlin ve Paris'e sefirler gönderildi. Daimî elçilik açılana kadar Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletleri ve bunların kendi aralarındaki siyasi ilişkileri ve görüşleri hakkındaki bilgiyi İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin daimî elçilerinden alınıyordu. Bu şekilde bilgi almanın devlet için pek çok zararı olduğunu gören III. Selim 1793'de Avrupa'da daimî elçiliklerin kurulması için hazırlıkları hızlandırdı ve hemen ilk elçileri atadı.²⁵⁸

Yapılan bu ıslahatlardan anlaşıldığı üzere Nizam-ı Cedid adı verilen köklü değişimin temel amacı, devletin sarsılan otoritesinin ve itibarının yeniden kazanılması için, aksaklıklarla ardarda bozulan kurumlarda çağa uygun değişiklikler yapılması gerekirdi. Bu amaçla sarf edilen gayret ve fedakârlıklar, önemli ilerlemelerin sağlanmasına zemin hazırladı. Bu ilerlemelerde şüphesiz III. Selim'in çabası ve ıslahatlara verdiği önem büyüktü. Fakat çıkan isyan sonrasında tüm bu gayret ve emeklerin feda edilmesi, III. Selim'in şahsı hususunda farklı düşüncelere sebep oldu. Kabakçı Mustafa İsyanının çıkmasıyla III. Selim öldürüldü. Nizam-ı Cedid ıslahat hareketleri de bu isyanla durduruldu ve devlet hayatından çekildi. 1807 ve 1808 yıllarında yaşanan çok önemli sosyal olayların sonucun da cemiyete yeni bir düzen getirmek isteyen teşebbüsler, tam şekillenmeden engellendi.²⁵⁹

Sonuç itibarıyla, içte ki ve dışta ki engeller nedeniyle başarısız olan Nizam-ı Cedid ıslahat hareketinden sonra tahttan indirilen Sultan III. Selim, ülkede yapmak istediği yenilikler uğrunda şehit edilip, çalışmaları da azamete uğratıldı. Fakat yenilik düşünceleri zihinlerden silinmedi ve halefleri onun başlattığı yeniliklik ve değişim yolunda yürümeye devam etti.

6.2. II. Mahmut'un Islahat Hakkındaki Düşünceleri ve Sened-i İttifak

Osmanlı'da köklü bir ıslahat düşüncesi, özellikle askeri kademe başta olmak üzere, devletin diğer tüm alanlarında aksaklıkların görülmesi sonucu ortaya çıktı. Osmanlı Devleti askeri bir devlet olduğu için ordu işlerini diğer tüm alanların temeli olarak kabul edip üstün tutmuştu. Fakat silah ve savunma araç-gereçlerini üretip geliştiren Avrupa ülkeleri de askeri alanda Osmanlı'nın önüne geçebiliyorlardı. Bu durum, Osmanlı ordusunun girmiş olduğu savaşlarda yenilgiye uğratılmasıyla net bir şekilde görüldü.

²⁵⁷ Karal, *Selim III 'ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid – 1789-1807*, 31.

²⁵⁸ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 62.: Karal, *Selim III 'ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid – 1789-1807*, 161.

²⁵⁹ Yılmaz Öztuna, *Türk Tarihinde Yapraklar*, (İstanbul: M.E. Basımevi, 1969), 221-223.

Dolayısıyla Osmanlı Devleti kendisine karşı kurulan ittifaklara ve yabancı devletlerin kötü heveslerine karşı durabilmek için ordusunu, askerini ve askeri araçlarını ıslah edip güçlendirmek zorundaydı.²⁶⁰

19. yüzyıla bir isyan yüzünden başarısızlığa uğrayan III. Selim'in ıslahat hareketlerini göz önünde bulundurarak, Osmanlı Devleti tahtına geçen II. Mahmut, selefinin ıslahat hareketlerini sürdürmekte kararlıydı. Dolayısıyla ıslahatları Osmanlı halkının tüm kesimlerine yaymaktan başka çare olmadığını biliyordu. Bu nedenle II. Mahmutyenilik hareketlerini askeri, idari, siyasi, sosyal, kültürel, eğitim, ekonomik ve sağlık alanlarının tümünde başlattı. Bu sayede her alanda baştan sona değişim hareketi yapan ilk padişah oldu. II. Mahmut, III. Selim' in niyet ettiği, ancak uygulayamadığı askerlik haricindeki tüm alanlarda da ıslahat yapmaya kararlıydı ve bu amaçla çevresindekileri de değerlendirmeye başladı.²⁶¹

Kendi görev ve mesleği dışında her işe karışıp işi bozan, engel olan veya değiştiren bazı kişiler padişahları yanıltarak rüşvete ve kayırcılığa sebep oldular ve bundan hep devlet zarar gördü. Bu haksızlıkları düzeltmek, hak ve sorumlulukları eşit olarak dağıtmak isteyen, dış düşmanlara karşı ise, dinin ve milletin çıkarlarını ön planda tutarak çalışmalar yapmak, eğitilmiş ordular ve donanmalar hazırlamak isteyen padişahlar, böylesine tutum ve gayretlerle yenilgiye uğratıldılar. Bu tarz olaylar çerçevesinde saltanat süren Sultan II. Mahmutda devleti daha iyiye götürecek ne varsa yapılması gerektiğini ciddi bir şekilde meydana çıkararak çalıştı.²⁶²

Islahat taraftarı bir Padişah olan II. Mahmut'un saltanat dönemi ıslahatlar bakımından iki dönemde ele alınabilir. Birinci dönem 1826'dan önceki yılları kapsarken, ikinci dönem ise 1826'dan sonraki dönemi kapsamaktaydı.²⁶³ Yani Vaka-i Hayriye öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem değerlendirilen saltanat hayatının ilk kısmı hazırlık dönemini, ikinci kısım ise reformlar dönemini oluşturmaktaydı. İlk dönem sürekli yenicilerin asi hareketleri ve tehdidi altında devlet yönetmeye çalışan II. Mahmut, ikinci dönemde aldığı önemli ve kesin kararlarla, kurulmasında öncülük ettiği ve gerilemeye, eskimeye başlamış düşüncelerin değişmesine ön ayak olmasıyla Türk tarihinin en önemli ıslahatçı padişahlarından birisi olarak seçkin yerini almıştır.²⁶⁴

Padişah II. Mahmut, III. Selim ile birlikte vakit geçirdiği günlerde, yaptığı sohbetler sonucunda devletin içinde bulunduğu kötü gidişattan kurtarılabilmesi için ıslahata devam edilmesi gerektiğine inandı. Bu inançla yapacağı ıslahat hareketlerine başlamıştı. Fakat Padişah tahta çıktığında, devlet yöneticileri arasında kavga ve karmaşa devam ediyordu.

²⁶⁰ Zakia, "Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları", 251.

²⁶¹ Metin Kunt, – Sina Akşin, *Türkiye Tarihi*, C. III, (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), 93.

²⁶² Çabuk, "Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları", 40.

²⁶³ Okumuş, *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*, 212.

²⁶⁴ Abdülkadir Özcan, "II. Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler", *Tarih İncelemeleri*, (İzmir: E.Ü Basımevi, 1995), 13.

Padişah ve bazı diğer yöneticiler bu kötü durumdan kurtulmak için çeşitli tedbir almak zorunda kaldılar.²⁶⁵

II. Mahmut ıslahat çalışmalarına başlamadan önce yapılacak olan ıslahatların titiz bir şekilde planlanması ve devlet içerisinde ıslahatlara sahip çıkacak, koruyacak yetkili kişiler tarafından destek oluşturulması gerektiğini biliyordu. Çünkü III. Selim ve Alemdar Mustafa Paşa, askeri ıslahatlara karşı taraftar olan kimseler tarafından, kurulan orduyla beraber ortadan kaldırıldıkları için II. Mahmut, 1808 ile 1826 yılları arasında sil baştan bir ıslahat planının ve düzenlemesinin yapılmasını uygun buldu. Padişah II. Mahmut bu yılları ileride yapacağı ıslahatlar için bir hazırlık aşaması gibi görüp bu doğrultuda ilerledi.²⁶⁶

II. Mahmut'un yeniçeri ocağını kaldırdıktan sonra yaptığı ıslahatlar, önceki döneme göre daha farklıydı. Bu dönemde batılılaşmaya yakın gelişen devlet adamlarının da rolleri büyüktü.²⁶⁷ II. Mahmut, III. Selim'in isyan ile sonuçlanan yenileşme çabalarının tüm tehlikelerini anlamıştı. Bu yüzden devleti bu bataklıktan çıkarmak için teknolojiyi ve batıyı örnek almaktan başka çare kalmadığını düşünüyordu.²⁶⁸

II. Mahmut'un ilk hazırlık olarak, kendisine bağlı sağdık ve güvenilir devlet adamlarını önemli makamlara yerleştirmeye başladı. Bu yerleştirmeleri, görevliler arasında ast-üst ilişkisini bozmadan göz önünde tutarak yapıyordu. Bu sebeple gerekirse güvenmediği ve ıslahatlara karşı olan kimseleri de görev başına getirmekten çekinmiyordu. Anacak bu kişileri kısa bir zaman sonra azlederek onların boşalan yerlerine güvenini kazanan kişileri getiriyordu. Bu sayede devlet kurum ve kuruluşları içerisinde padişahın otoritesi, yapılan tüm yeni tayinlerle daha da güçlenip, pekişmiş oluyordu.²⁶⁹

II. Mahmut ıslahat hareketlerini yaparken dikkat ettiği hususlardan önemlisi de ülke genelinde yapılması zaruri olan yeniliklere şahsen karar vermeyip meşveret-i ammeye danışarak fikir almasıdır. Bu fikirler ile Sadrazam tarafından söz ve düşünce birliği yapılarak ıslahatlar için Anadolu ve Rumeli deki ayan ve ileri gelenler İstanbul'a davet edildi. Bu davet ile birçok ayan askerleriyle beraber İstanbul'a geldi. Bu esnada ulema ve vükela, padişahın emriyle ıslahat projelerini hazırlayıp sundular. Bütün maddeleri 1808'de ayanlar ve devletin ileri gelenleri tarafından ittifakla kabul edilen bu senede Sened-i İttifak denildi. Anayasa olmayan bu sened Türk anayasacılık tarihinde önemli bir siyasi belge oldu. Sened-i İttifak'a Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın çağrısına uyarak İstanbul'a gelen bazı Anadolu ve Rumeli ayan, eşraf ve hanedanının valileri, ulemanın ve Alemdar Mustafa Paşa'nın bir araya gelerek yaptıkları toplantıdan meşveret-i ammenin fikriyle şekillenen bir belge olma özelliğini taşımaktadır. Bu senede merkez adına imza atanlar

²⁶⁵ Kasım İnce, "Osmanlı Sanatının 1789-1839 Dönemine Bir Bakış" TA, (Ankara: YTY,1999), 314.

²⁶⁶ Ahmed Yaramış, *II. Mahmut Döneminde Asakir –i Mansure –i Muhammediyye* (1826–1839), (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.), (Ankara, 2002), 15.

²⁶⁷ Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devletin de Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", OTAM, (Ankara,1995), 193.

²⁶⁸ Karal, "*Tanzimat'tan Evvel Garblılılaşma Hareketleri*", 27-28.

²⁶⁹ Yaramış, *II. Mahmut Döneminde Asakir –i Mansure –i Muhammediyye* (1826–1839), 15.

arasında en yüksek derecede ulema da bulunmaktaydı. Sened-i İttifak'ın yaptırımını, ahlaki ve dinidir; taraflar karşılıklı olarak vaatlerini Allah'a yemin ederek pekiştirdiler.²⁷⁰

Senet, Alemdar'ın etkileriyle meydana gelmekle birlikte senedin maddelerinde dini hususlara, şariat kurallarına ve ulemanın fikirlerine çoğunlukla yer verilmişti. Bu sebeple Halil İnalçık, belgenin şekil bakımından şer'i bir belge özelliği taşıdığını ifade etmektedir. Ona göre Sened-i İttifak şer'i bir yemin vesikası, olarak kaleme alındı.²⁷¹

Yedi şart ve bir zeylden oluşan Sened-i İttifak'ın en önemli yönlerinden biri, giriş kısmında açık bir ifadeyle devlet işlerinin kötüye gittiği, içeride ve dışarıda nüfuzunun kalmadığı, gerek devlet erkânı ve vekilleri arasında gerekse ayanlar ve hanedanlar arasında ayrılıkların başladığı, Saltanat-ı seniyyenin gücünün azaldığı ve tüm bunlardan toplumun bütün kesimlerini her alanının olumsuz yönde etkilendiği ve yine bunlar nedeniyle saltanatın temelinin yıkılma ölçüsüne kadar geldiği, bu kötü durumların küçük büyük herkes tarafından itiraf edildiği ve dolayısıyla bu olanlardan ders ve ibret alınması gerektiği gibi önemli konulara yer verildikten sonra “deayim-i nizam-ı din u devleti ikame ve ihya-i kelimetullahil-ulya niyyet-i hayriyyesiyle” devlet ve toplumdaki bu dağılıp çözülmenin ittifaka dönüşmesini ve devletin tam güç ve irade elde etme yollarının ortaya çıkmasını sağlamanın, uhde-i diyanet ve zimmet-i sadakate farz olduğunun herkese malum olduğunun zikredilmesi ve hemen akabinde çeşitli meclisler düzenlenerek herkesin tekvücut, ittihadla ihya-i din ve devlete çok çalışması gerektiğinin vurgulanmasıdır.²⁷²

Merkez ve çevre güçlerinin karşılıklı tartışması açısından önemlilik arz eden Sened-i İttifak'ın ilk dört maddesinde Padişah'ın otoritesi tasdik edilirken, beşinci maddesinde çok önemli ve büyük bir şart getirilerek hanenin ve durumlarının, devletin keyfi davranışlarına karşı emniyet altına alınması isteniyordu. Bu madde Osmanlı Devleti geleneğince çok yeni bir olaydı. İki taraflı düşünülüp, alınıp verilen bir belge, misak ya da sözleşme sayılan Sened-i İttifak ile Padişah, Ayana emniyet, Ayan da Padişaha sadakat veriyordu.²⁷³

Padişahın güçlü otoritesini belirli ölçülerle sınırlama amacı olan Sened-i İttifak'ın, çağdaş Türk devletinin gelişim ve oluşum sürecinde ilk amme hukuku kaidesi sayılabileceği ileri sürüldü.²⁷⁴ Bazı araştırmacı ve tarihçiler Sened-i İttifak'tan hükümdar ile ayanlar arasında yazılı bir anayasa gücünde sayılabilecek bir anlaşma diye bahsederler. Genel olarak vergi hususunda Padişahın yetkisini sınırlamak, hükümet ile Padişah arasında

²⁷⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hatt-ı Hümayun Defteri [HAT], No.35242, Gömlek No.746.Sultan Mahmut'un tahta geçtiğine müteakib Alemdar Mustafa Paşa'nın sadaretinde bilumum vüzera, ulema ve ümeranın ittifaklarıyla kali alınıp umumu tarafından imza ve taahhüd olunan senedin sureti olup Alemdar Mustafa Paşa ile şeyhülislam, kadıaskerler ve ümeranın isimleri bkz. (Sened-i İttifakk sureti).

²⁷¹ Halil İnalçık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayünü”, *Belleten*, C. XXVIII, no: 112 (Ankara: TTKY,1964), 606-607.

²⁷² Okumuş, *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*, 215.

²⁷³ İnalçık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayünü”, 607.

²⁷⁴ İnalçık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayünü”, 603.

bir ayırım yapmak, sorumluluk ve yükümlülüklerin karşılıklı hükmünü yerine getirmek gibi konular meşruyetçiliğe atılan ilk adım olarak görüldü.²⁷⁵

6.3. Mevcut Askeri Ocakların Durumu

Osmanlı Devleti kuruluş ve yükselme döneminde dünyanın en görkemli ve en iyi ordusuna sahipti. Fakat bu görkemli ordunun ayakta durması için devletin tüm kurum ve kuruluşlarının görevlerini sorunsuz yerine getirmesine bağlıydı. XVI. Yüzyılın son senelerinde devlet kademelerinde çıkan idari, adli ve mali aksaklıkların orduya yansıtılmasıyla birlikte orduda da bozulmalar olmaya başladı.²⁷⁶

Osmanlı askerlerinin baş kıdemlilerini ve güçlülerini Yeniçeriler ve Tımarlı Sipahiler olmak üzere iki güçlü kalabalık sınıf oluşturmaktaydı. Yeniçeri ocağının kurulmasından önce, Osmanlı Devleti'nin ordu gücü yaya-müsellemler ve piyade-süvari olarak ayrılıyordu. Fakat savaş zamanlarında ve gerektiğinde toplanan, sadece Türklerden oluşturulan bir askeri sınıfa dayanmaktaydı. Bu askerler savaş zamanında sefere katılırlar, savaş bitince, devletin onlara verdiği çiftliklerde, her türlü vergiden muaf tutularak tarım yaparak geçinirlerdi. Osmanlıların Rumeli tarafına geçiş tarihi 1357 ile beraber, devletin toprakları genişlemeye başlamış, merkezden uzakta olan bölgelerde tutunup orada kalmanın ve daha da ileri gitmenin ancak daimî bir ordu gerçekleşeceği anlaşılmış, yaya ve müsellemlerin bu yeni duruma yeterli gelmeyeceği anlaşılmıştı. Bu düşünceyle, Orhan Bey döneminde, bizzat Orhan Bey'in emri ile, o zamanlarda Bilecik Kadısı olan Çandarlı Kara Halil'in yaya ve müsellemlerin teşkilindeki gayretine binaen, I. Murad'ın yine bu zata Acemi Ocağı ile Yeniçeri Ocağı'nı kurdurduğu bilinmektedir.²⁷⁷

Yeniçeri Ocağı'nın temel kuralı, savaşta esir düşen erkekleri Osmanlı Devleti'nin sınırları içerisindeki Hristiyan ailelerin çocuklarından devşirilenlerin, Müslüman-Türk ailelerin yanında, belli bir süre içerisinde eğitilip yetiştirdikten sonra ocağa kabul edilmesi idi. Yeniçeriler devşirme ismi verilen bu uygulamayla genellikle Arnavut, Sırp, Boşnak, Rum, Bulgar ve Ermeni çocukların küçük yaşlardan alınıp İstanbul'daki okullarda İslami kurallarla yetiştirilmesiyle oluşturulan maaşlı askerlerdi.²⁷⁸

İlk dönemlerde iyi bir çaba, ilgi, fedakârlık ve feragat gösteren yeniçeriler, savaşlarda çok önemli yiğitlikler ve kahramanlıklar yapmaktaydılar. Orduya has askeri disipline, itaatkâr yetiştirmeye, düzenli olmaya ve yasalara uymaya çok dikkat ediyorlardı. Fakat yendikleri savaşlarla, kazandıkları zaferlerle iyice gururlanmaya ve buna dayanarak şımarıklık yapmaya başladılar. Bu aşırı şımarıklıklar isyanlara ve ayaklanmalara sebep olmuş ve bunlar sıklıkla yaşanır duruma gelmişti. Disiplinden ve itaatten uzaklaşan

²⁷⁵ Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *TA*, C.12, (Ankara,1999), 642.

²⁷⁶ Zafer Gölen, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat", *TDA*, (İstanbul: Etam Matbaa Tesisleri, 1999), 4.

²⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1984), 146.

²⁷⁸ F.H.A Ubcini, *1855'de Türkiye*, Cilt 1, (Çeviren: Ayla Düzy, (İstanbul: Tercüman Yayınları,1977), 401.

yenicheriler, ülke millet ve devlet için tehdit olmaya başlamışlardı. Gâvur icadı olduğuna inanarak yeni silahları istemiyorlar ve yeni sisteme, yeni araçlara, yeni eğitime uymuyorlardı. Ocağa kanunlara uymadan adam alınması, ayrıca makam ve mevki hırsıyla vezirlerin ve ağaların kendi arzu ve isteklerine göre hareket etmek için yeniçerileri isyana yönleltmeleri de ocağın düzeninin bozulmasına sebep oluyordu. Bu sebeptendir ki savaşlarda yenilgiler ardarda gelmeye başlamıştı.²⁷⁹

Sultan Orhan döneminde, Müslüman ve devşirilen Gayrimüslim çocuklardan oluşan ve özel bir şekilde yetiştirilen, kıyafetler diktilerilerek tüm askerlerden görev olarak üstün tutulan Yeniçeri Ocağı ilk zamanlarda kanunların koruyucusuyken, zamanla yaptıkları kanunsuzluk işlerle, hata ve kusurlarla hem devleti hem de halkı bıktırmış, daha önce yaptıkları iyilikleri silecek duruma getirmişlerdi.²⁸⁰

Yeniçeri Ocağı, XVIII. yüzyılın ilk çeyreğine kadar, Osmanlı Devleti'nin ordu ihtiyacının giderilmesinde ve gücünün oluşmasında, önemli fütuhatlarını gerçekleştirmesinde ve ülke coğrafyasının genişlemesinde önemli bir rol oynadı. İki asra yakın birçok hizmeti olan bu ocak, Osmanlı Devleti'nin gösterişli günler yaşamasında en etkili faktördü. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin askeri yönde Avrupa devletlerinden üstün olması ve dünya siyasetine yön vermesi Yeniçeri ocağının etkisiyle oluşmuştu.²⁸¹

Tımarlı Sipahiler adı verilen Eyalet Askerleri ise; kendilerine verilen topraklara bakmaları ve işlemeleri karşılığında savaşa gitmekle sorumluydular. Ordunun temelini bu askeri sınıf oluşturuyordu. Ayrıca Tımarlı Sipahiler topraktan elde ettikleri gelirlerin her üç bin akçesi için bir asker yetiştirmekle görevliyidiler. Bu askeri araziler alınıp satılamaz fakat sipahilerin oğullarına verilebilirdi. Fakat Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden itibaren tımarlı sipahilerin sayısı gittikçe azalmaya başladı. Çünkü askeri araziler alınıp satılan bir eşya konumuna geldi. Askerler kanunsuz iş yapmaya başladı.²⁸²

Orduda meydana gelen bozulmalar sadece Yeniçeri Ocağı da olmadı. Devletin sınırlarının genişletilmesinde esas askeri çoğunluğu oluşturan tımarlı sipahi adı verilen eyalet askerlerinde de bozulmalar yaşandı. Kanuni döneminde 200.000 kişiye kadar yükseltlen sipahi sayısı XVII. yüzyılın başlarında 7-8 bin kişi sayısına kadar düştü. XVII-XVIII. yüzyıllarda tımarlı sipahiler asıl görevleri olan askerlikle uğraşmaktan başka sık sık ayaklanıyorlar, isyan çıkarıyorlar, düşmanlarının gözü önünde reislerini öldürüyorlar, siyasi karışıklıkları fırsat bilip silah zoruyla taraf tutuyorlardı. Sipahiler askerlik mesleğini yerine getiremedikleri gibi vatandaşa eziyet çektiriyorlar, zulm ediyorlar ve salma adı altında halktan zorla para topluyorlardı.²⁸³

²⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları* (Ankara: TTK Basımevi,1988), 477.

²⁸⁰ Esad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçerilerin Kaldırılmasına Dair)*, (Hazırlayan: Mehmet Arslan), (İstanbul: Kitabevi Yayınları,2005), 55.

²⁸¹ Mehmet Ali Beyhan, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler” *Vak'a-yı Hayriye*, C. VII, (Ankara,1999), 259.

²⁸² Gölen, “*Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat*”, 4.

²⁸³ F.H.A Ubicini, *1855'de Türkiye*, 399.: Zafer Gölen, “*Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat*”, 5.

Osmanlı Devleti ordusun da yaşanan başarısızlıkların ve alınan yenilgilerin sebeplerini, II. Mahmut döneminde Osmanlı topraklarına gelip dört yıl hizmet eden Prusyalı Yüzbaşı Van Moltke şu şekilde özetlemektedir; Birinci sebep sürekli şikâyet edilen bilgisizlik ve temel eğitim eksikliğiydi. İleri yaşlarda askeri okullara gelen öğrencilerin ancak 5-6 yıl sonra askerlik ve fen dersleri alabilecek seviyeye ulaşabilmeleri yetersizdi. İkinci sebep, orduya asker alımındaki yanlışlıklar ve bozuklukların olmasıydı. Osmanlı ordusunu geliştirmek, düzene sokmak ve modernleştirmek için gelen yabancı subaylar, orduya asker alma usulünün yanlış, eksik, düzensiz ve haksız olduğu konusuna kanaat getirmişlerdir.²⁸⁴ Üçüncü sebep ise, orduda yetiştirilmiş eleman ve asker yetersizliğinin olmasıydı. Subay, komutan ve askerlerin çoğu eğitim almamış sadece imzalarını atabilecek kadar yazı yazmayı bilen hatta hiç okuma dahi bilmeyen insanlardan oluşuyordu. Subay ve komutanların bu bilgisizlik durumu askerlere olan eğitim ve tavırlarına da yansımaktaydı. Bu da disiplinsizliğe neden olmaktaydı.²⁸⁵ Dolayısıyla askeri bir millete sahip olan Osmanlı Devleti'nde reform ve yenileşme hareketlerinde özellikle askeri konular üzerinde önemle duruldu. Çünkü askeri konular diğer tüm iş ve uygulamaların temeli niteliğinde görülüyordu.²⁸⁶

6.3.1. Sekban-ı Cedid Ocağı

Alemdar Mustafa Paşa sadrazam olunca ilk işi, III. Selim'in kötü sonunu hazırlayanları yani IV. Mustafa'nın gözdelelerini, yardımcılarını ve şeflerini görevlerinden almaya başladı. Saray da üç gün içinde üç yüz kişinin başı vurduruldu. Kabakçı Mustafa ayaklanmasında etkisi olan fesatçı ve bozguncular sürgüne gönderildi. Köse Musa Paşa ve Bostancı başının kafaları kesilerek sarayın ön kapısını da halkın görmesi için sergilendi. İstanbul'da gereken uygun ortam hazırlandıktan sonra yenileşme taraftarı devlet adamları tekrar görevlerinin başına getirildi.²⁸⁷

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, hızlı planlarla askeri ıslahatların hazırlıklarına başladı. Önceden göndermiş olduğu emirle, Nizam-ı Cedit'in Anadolu'da kuruluşuna büyük emeği geçen Kadı Abdurrahman paşadan İstanbul'a gelirken topladığı 5 – 6 bin kişilik Nizam-ı Cedit askerlerini de getirmesini istedi. Ancak Alemdar Mustafa Paşa, Nizam-ı Cedit'i tekrardan oluşturuyorlar, diye huzursuzluk çıkaran bir muhalefetin önüne geçebilmek için çok dikkatli davranıyordu. Yeni ocağın ileri gelenleriyle görüşmek için toplantı yapan Alemdar Mustafa Paşa, onlarla anlaşarak imza ve rızalarını aldı. Kütahya sancağı ile Anadolu Seraskerliği verilen Abdurrahman Paşa yeni bir askeri birlik kurmak için göreve tayin edildi. Sekban-ı Cedit adıyla kurulacak bu yeni ocak aslında Nizam-ı Cedit ocağının aynısıydı. Ocak ağalığına da Nizam-ı Cedit döneminde ocak kethüdası olan

²⁸⁴ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, 84.

²⁸⁵ Er, *Osmanlı Devleti'nin Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 208.

²⁸⁶ Zakia, "*Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları*", 205.

²⁸⁷ Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedit – 1789-1807*, 89-90.

Süleyman Ağa getirtildi. Tuğ ve sancak verilip, bağımsız bir ocak halini alan Sekban-ı Cedit yeniçerilerin tepkisiyle karşı karşıya kalmasin fazla dikkat çekmesin diye Kapıkulu ocaklarının sekizincisi olarak kuruldu.²⁸⁸

Bu sayede Kapıkulu ocaklarının sekizincisi olarak kurulan sekbanların adı değiştirilip benimsenerek 14 Ekim 1808’de Sekban-ı Cedit ocağı olarak resmi bir şekilde kuruldu ve Devlet-i Aliyye askerinin bugünden itibaren sekiz ocaktan oluştuğu ilan edildi.²⁸⁹

Bir Umur-u Cihadiye (harbiye) bakanlığı kurularak buraya da şıkk-ı evvel defterdarı yani maliye bakanı olarak Behiç Efendi tayin edildi. Sekban-ı Cedit ocağının maaş ve tayin işleri diğerlerine kıyasla çok fazla olduğundan askerlerce ilgi görüyordu. Hatta yeniçeriler ve yeniçerilerin önemli şahsiyetlerinden bile ocağa girenler oldu. İstanbul’da iki sınıf asker vardı. Bu iki sınıf arasında ki büyük farklar dikkat çekiyordu. Birinci sınıf, Alemdar Mustafa Paşa’nın Rumeli’den getirttikleriydi. Bunlar, altın veya gümüş tozluklar, ceviz kadar gümüş düğmeler, halis gümüşten dökme kundaklı tabanca, tüfek ve kılıçları ile süslü, ihtişamlı ve görkemli bir şekilde hazır bulunurlardı. Sekban-ı Cedit de şubaralarını sırma şeritlerle, incilerle süsleyerek ve üzerine de bin, bin beşer yüz kurşluk şallar sararak ve yeni rengârenk kıyafetler giyinerek gezinirlerdi. Yeniçeriler ise, mahallelerde, köşe başlarında limon, kömür vs. satarak geçinmekteydiler. İkinci grup birincilere büyük bir haset ve kin besliyorlardı.²⁹⁰

Yeniçeri Ocağı’nın düzenlenmesinin temel taşı olarak Kanuni Sultan Süleyman kanunnameleri kabul edilir. Onun kanunnamesine göre fiilen askerlik yapmayan rençper veya esnaf gibi kişilerin elindeki yeniçerilik kâğıtlarına el konulacaktı.²⁹¹ Askerlik yapan kişilere verilen bu maaş esameleri, zamanla askerlik yerine esnafılık yapan ocaklılar tarafından tahvil senedi gibi herkese satılmaya başlandı.²⁹²

Vefat eden yeniçerilerin maaş kâğıtları devlete iade edilemediği için, asker olmayan binlerce kişi yeniçeri hayatta gibi haksız yere para alıyorlardı. Bu esameler alınıp satılan bir meta haline geldiği için devletin cebinden gereksiz para çıkışı durdurulamıyordu. Bu maaş kâğıtları zamanla elden ele dağıtılmış ve birçok ailenin geçim kaynağı haline getirilmiş olduğundan padişah birdenbire toplanmasını tehlikeli bulmuştu. Bu sebeple kırk gün içinde yarı fiyatlı gümrük gelirleriyle satın alınması kararını almıştı.²⁹³ Bu uygulama sert tepkilere maruz kaldığı gibi, ulemalar arasında, aynı esamelerle görev yapmadan para alan kişileri de korkuttu.²⁹⁴ Yapılan bu uygulamadan rahatsız olanlar, devlete karşı gizli işlerle kötü amaçlı çalışmalara ve çatışmalara başladı.²⁹⁵

²⁸⁸ Karal, *Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid – 1789-1807*, 93.

²⁸⁹ Ziya Nur Aksun, *Osmanlı Tarihi*, C III, (İstanbul: Ötüken Yayınları,1994), 120.

²⁹⁰ Zuhuri Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. VI, (İstanbul: Yeni Matbaa,1966), 199.

²⁹¹ Karal, “*Tanzimat’tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri*”, 148.

²⁹² İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. IV. (İstanbul: Türkiye Basımevi,1955),95.

²⁹³ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 95.

²⁹⁴ Kunt – Akşin, *Türkiye Tarihi*, 96.

²⁹⁵ Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 96.

Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın uygulamış olduğu bu yeni kurallar ve düzenlemeler, İstanbul'daki bazı çıkarıcı ve menfaatçı grupları aşırı derece rahatsız etti. Alemdar Mustafa Paşa'nın yaptırımları karşısında, sorumsuz, başıboş geçinemiyorlardı. Yeniçeriler, esnafılık ve reçberlik yapamaz hale geldiği için etrafta başıboş geziyorlardı. Yeniçeri esamelerinin alınıp satılması yasaklandığı için ocak mensupları ve sermaye sahipleri büyük zarara uğramışlardı. Bu sebeple bir yandan ıslahat taraftarı gibi gözükmüşken bir yandan da kuyu kazarak yapılan ve yapılacak olan tüm yeniliklerin en baş düşmanıydılar. Bu amaçla her tarafta ve her fırsatta devletin kötü ve eksik yönlerinden, çeşitli yollarla görevlerini kötü amaçlara, menfaate kullanmalarından bahsederek yeni bir kargaşa ve isyan ortamı hazırlamaya çalışıyorlardı. Alemdar Mustafa Paşa ise kendisine bağlı 16 bin askeriyle Kadı Abdurrahman'ın emrindeki 3 bin askere bu isyan ortamına karşı çok güveniyordu. Alemdar Mustafa Paşa'ya göre yeniçerilerin ve halkın yeni bir isyan çıkarmasına imkân yoktu. Esasen İstanbul'da bulunan güçlü kimseler Alemdar Mustafa paşaya karşı düşmanlık güdüyorlardı. Yeniçeri ocağı da Sekban-ı Cedit ocağı kurulduğu için sadrazama kin besliyordu.²⁹⁶

Yeni sadrazamın başına buyruk hareketlerinden memnun olmayan ve rahatsız olan II. Mahmut kabul etmek zorunda kaldığı Sened-i İttifak'ın devlet içerisinde meydana getireceği sıkıntıların zorluğu karşısında da endişe duymaktaydı.²⁹⁷

Alemdar Mustafa Paşa devletin merkez idaresi konusunda tecrübesiz olduğundan ıslahat hareketlerinin önderliğini yapacak donanımlı biri sayılmazdı. Padişah II. Mahmut, tüm bu yaşanan durumları hemen engelleyecek nüfuzunu henüz elde edememişti. Ayrıca II. Mahmut'u zora sokan kapıkulları bir yandan, Alemdar Mustafa Paşa'yı ortadan kaldırmak isteyenler bir yandan ve padişahı sindirmek için fırsat kollayanlar bir yandan, özellikle de IV. Mustafa taraftarları, onu yeniden tahta çıkartmak için harekete geçip çalışıyor boş durmuyorlardı. Tüm olay ve sıkıntıların farkında olan II. Mahmut olayların daha da ilerlemesini bekliyor, yanlış bir adım atmamak için gayret ederek doğru zamanı kolluyordu. Ocağın içerisinde yetişmiş Alemdar Mustafa Paşa ise yeniçerileri önemsemiyor, manavcı ve leblebici topluluğu diyerek onları açıkça küçümsüyordu. Çevresindekiler bu bir durumun zamanla meydana getirebileceği tehlikeleri kendisine göstermeye çalıştı. Ancak Alemdar Mustafa bu duruma önem vermedi.²⁹⁸

Alemdar Mustafa Paşa'nın düşmanları bu durumdan yararlanmak ve yeniçeriler sayesinde IV. Mustafa'yı tekrar tahta çıkartılmasını sağlamak için ortamı uygun görmeye başlamışlardı.²⁹⁹ Uygun ortamı gören yeniçeri elebaşları, cadı kazanını kendi kazanları gibi kaynatmaya başladılar.³⁰⁰ İstanbul'da çıkabilecek yeniçeri isyanına karşı Sekban-ı Cedit askerlerine güven duyulmuş olmasına rağmen, askerlerin gereken savaş, silah araç ve

²⁹⁶ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblulaşma Hareketleri", 94.

²⁹⁷ Aksun, *Osmanlı Tarihi*, 121.

²⁹⁸ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblulaşma Hareketleri", 98.

²⁹⁹ Danışman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 199.

³⁰⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuat*, III-IV, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), (Ankara: T.T.K. Yayınları, 1978), 199.

gereçleri bulunmadığı gibi, Sekban-ı Cedit kışlarına cephane bile verilememişti. Öyle ki bu sorumsuzluk ve ihmâl daha sonra yaşanan olaylarla çok pahalıya mal olmuştu.³⁰¹

Alemdar Mustafa Paşa, Ramazan'ın 25'ine denk gelen 14 Kasım günü, şeyhülislam konağına iftara gitti. Halk yolları işgal etmiş olduğundan Alemdar Mustafa Paşa'nın önünden giderek refakat eden sekbanlar, değnek ve kamçılarla halkı yoldan uzaklaştırarak paşaya yol açıyorlardı. Bu şekilde sekbanlar tarafından sopa ve kamçıyla dövülenler cebeciler kahvehanelerine sığınarak yüksek sesle ileri geri söylenmeye başladılar. Böylece İstanbul da dedikodu yayılmaya başladı. Yeniçeriler ortam hazırlandıkça isyana kalkışmaya daha da hazırdı. Halkın da Alemdar Mustafa Paşa'dan şikâyetçi olması, yeniçerilere daha da cesaret verdi. Hatta Babıali'nin duvarlarına: "Rumeli'den geldi bir Çıtak bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak" şeklinde yaftalar bile yapıştırılmıştı. Alemdar Mustafa Paşa olaylar bu duruma geldiği halde aldırış etmemiş ve hiçbir emniyet tedbiri de almamıştı.³⁰²

Durum böyleyken, ocağı ayağa kaldıran bir haber geldi. Ancak haberi kimin gönderdiği bilinmiyordu. Gelen haber ise bayramdan sonra yeniçerilerin kaldırılmasının kararı alındığıydı. Ocak ağaları plan yaparak hemen harekete geçti. O gece yeniçeriler "yangın var!" diye haber uçurup yangını söndürmeye geleceklerdi. Alemdar Mustafa Paşa'yı da o kargaşada öldüreceklerdi. Babıali'ye beş defa yangın var diye haber gönderilse de Alemdar Mustafa Paşa, yeniçeriler için dışarı çıkmadı. Bu yüzden yeniçeriler Babıali'yi basmayı uygun gördü. Yeniçeriler, sadece kendilerinin anlayacağı sabahtır parolasıyla gece yarısı baskın hareketine başladılar. Yangın çıkarıp, tüfek sıkıp, hanlardan ve dükkânlardan çıkan sekbanları katletmeye, her yere saldırmaya başladılar.³⁰³ Böylece Sekbanı Cedit'in kuruluşundan bir ay sonra ve Alemdar Mustafa Paşa'nın görev başına getirilmesinden üç buçuk ay sonra 14 Kasım gecesi yeniçeri isyanı meydana çıktı. Babıali'ye baskın yapan asilere karşı sekbanlar dağınık ve komutansız kaldıkları için sadrazama yardım da bulunamadılar.³⁰⁴

Fakat Alemdar Mustafa Paşa'nın asilere teslim olmaya niyeti yoktu. Ölene kadar asilere karşı olmaya karar verdi. Ancak ne kadar dirense de asilerin ellerinden kurtulamazdı. Tersanede ve Üsküdar kışlasında toplu kuvvetler olduğu halde padişahın etrafındaki paşalar, Babıali yangınını uzaktan seyretmek zorunda kaldılar ve sadrazamı kurtarmaya gitmediler.³⁰⁵

Alemdar Mustafa Paşa, içinde bulundukları mahzenin tavanını delmeye çalışan asileri görünce önce yanındakileri, Ocağın namusuna tevdi ediyorum, diyerek yeniçerilere teslim etti. Sonra da direnişe tek başına devam etmeye karar verdi. Artık burdan kurtuluşun olmadığını iyice anlayan Alemdar Mustafa Paşa, onu yalnız bırakmayı kabul etmeyen baş

³⁰¹ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 166.

³⁰² Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, 96.; Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 200.

³⁰³ Danişman, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, 200.

³⁰⁴ Kunt ve Akşin, *Türkiye Tarihi*, 96.

³⁰⁵ Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid – 1789-1807*, 282.

kadını ve cariyesiyle beraber mahzendeki barut fiçılarını ateşleyerek konağını havaya uçurdu. Bu şekil de ölüme gittiği konakta üç yüzden fazla asi yeniçerinin ölümüne neden olan Alemdar Mustafa Paşa, Osmanlı Devleti tarihinde Yeniçeri ocağının isyanına karşı hayatının sonuna kadar mücadele eden tek sadrazam olarak tarihe kazındı.³⁰⁶

Düzenli kuvvetlerle asi isyancılara karşı saldırıya başlanınca yeniçeriler yangın çıkarttılar ve II. Mahmut'u istemediklerini, IV. Mustafa'yı tahta görmek istediklerini ilan ettiler. O gün II. Mahmut şeyhülislamdan, IV. Mustafa'nın idamı için fetva aldı fakat II. Mahmut ağabeyini öldürmekte kararsızdı. Bu yüzden devlet adamlarının da oyu ile IV. Mustafa'yı öldürttü. Artık Osmanlı Devleti hanedanında kendisinden başka varis kalmadı.³⁰⁷

Yeniçeriler, IV. Mustafa'nın öldüğünü duyunca Padişah II. Mahmut'a artık emniyetlerinin kalmadığını söylemeye başladılar. Padişah II. Mahmut'tan başka tahta geçecek hanedanın erkek üyesi bulunmadığını bilmelerine rağmen, saraya baskına yürüdüler. İsyancılar Padişahı öldüreceklerdi.³⁰⁸ İstanbul'da kardeşin kardeşi katlettiği günler yaşandı, ortalık cehennem yeri idi. Asi yeniçerilerle Sekban-ı Cedit ocağına tabii askerler, birbirlerine kurşun sıkıp, kılıç çekiyorlardı. Bu iki asker grubundan yüzbinlerce kişi ölmesine rağmen, asi isyancılar sarayı ele geçiremediler. Padişahı alt edemeyeceklerini, ele geçiremeyeceklerini anlayınca da ulemanın arabulucu olmasını istediler. Bundan böyle itaatsizlikte ve huzursuzlukta bulunmamak şartıyla padişahın yeniçerileri bağışladığı bildirildiğinden, top ve tüfek atışları kesildi.³⁰⁹

Her şey son buldu derken, ertesi gün yeniçerilere sözü geçen Kandıralı lakabıyla bilinen bir kişi isyan ederek, Padişah'ın kendilerini öldürteceği korkusu yüzünden saklanan yeniçerileri bir araya toplayarak hareket etti. Böyle bir kin ile ortalık yeniden kargaşa halini aldı. Bu yüzden yapılan çatışmalarda birçok asker ve yeniçeri öldü. Padişahın sarayında bulunan aşçılık, ağalık ve kapıcılık yapan bazı hainler bile sekbanlara düşman olmaya başladılar.³¹⁰

Bu durum artık iyice başıboş bir hal aldığı için ve net bir şekil de durdurulması gerektiği için padişah II. Mahmut yeniçeri ağalarına ve önderlerine ne istediklerini sordu. İstedikleri şey Sekban-ı Cedit ocağının kaldırılması ve Rusçuk ayanının iktidardan uzak tutulmasıydı.³¹¹ Yeniçerilerin fitne ateşinin sönmesi Sekban Ocağının kaldırılmasına bağlıydı. Padişah bu isteği yerine getirmek zorunda kaldı ve Sekban-ı Ocağını kaldırdığını bildirdi. Rus tehlikesine karşı ordunun bir bütün halin de olması ve asayiş sağlanmış bir biçim de kalması için bu kararı vermek zorundaydı. Sekban-ı Cedit ocağını kaldırıp Sadaret kaymakamı Memiş Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Ancak kısa sürede yetersizliğini

³⁰⁶ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 527.

³⁰⁷ Ubiçini, *1855'de Türkiye*, 405.

³⁰⁸ Öztuna, *Türk Tarihinde Yapraklar*, 199.

³⁰⁹ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuat*, 233.

³¹⁰ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuat*, 233.

³¹¹ Yavuz Bahadıroğlu, *Osmanlı Padişahları*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 1999), 66.

ve hazır olmayışını anlayıp sadrazamı değiştirdi ve yerine Yusuf Ziyaüddin Paşayı getirdi.
312

II. Mahmut 18 Kasım 1808'de Sekban-ı Cedit'i kaldırınca ihtilalciler, artık tahta çıkacak şehzade olmadığı için, II. Mahmut'un saltanatına razı olmak zorunda kaldılar. Sekban-ı Cedit askeri dağıtıldı ve birçoğu yeniçerilerin eline geçerek kötü bir şekilde öldürüldü.³¹³ Meydanda ki yangınlar söndü, ateş sesi kesildi ve yaşanmaması gereken iç savaş sona erdi. Ne asiler padişahı yenebildi ne de padişah onları temizleyebildi. Bu olaylardan sonra 18 yıla yakın bir zamanla her iki taraf kıl kadar ince bir dengeyle ilişkilerini devam ettirdiler. Bu oluşturulan dengenin bozulmaması ve korunması Padişah II. Mahmut' un en önemli meselesi haline geldi.³¹⁴

Bu gibi bir olayın tekrar yaşanmaması II. Mahmut'un yavaş yavaş ancak kararlı bir şekilde harekete geçmesine bağlıydı. Artık bu olay ve daha sonra çıkabilecek benzer olaylarda II. Mahmut ıslahat hareketlerini sürdürme inancını ve kararlılığını asla kaybetmeyerek saltanatının sonuna kadar bu gayretle kalmayı başarabilecekti. Son yıllardaki isyanlardan çıkarılan en önemli ders ise menfaatleri tehdit altında olan Yeniçeriler ve diğer askeri birliklerin ortadan kaldırılmadan yenisinin tesirli ve etkili bir şekilde kurulamayacağını ve ıslahatların sadece askeri değil bütün Osmanlı kurumlarını ve toplumunu içermesi gerektiğinin anlaşılmasıydı.³¹⁵

6.3.2. Eşkinici Ocağı

Osmanlı Devleti'nin genişlemesinde büyük ve önemli rolü olan Yeniçeri Ocağı, I. Murat dönemin de sürekli paralı askerlerden kuruldu. Yeniçeri ocağı, iki yüzyılı aşkın bir zaman da sıkıntısız ve başarılı bir şekilde idare edildi. Fakat 16. yüzyılın ikinci yarısında ocak düzeninin hiç askerlik bilmeyen kişilerin, esnaf ve köylülerin asker olarak alınmaya başlamasıyla bozulmaya başladı. Bu sebeple ocağın iyi durum da olan düzeninin kötü bir şekilde bozulmasına neden oldu. Görevleri sadece askerlik olan yeniçerilerin bundan böyle, askeri eğitim ve taallum yerine berberlik, boyacılık, kahvecilik, kayıkçılık, tellaklık, manavcılık, hamallık vs. gibi işlerde çalışmaya başlamaları ve evlenmeleri yasak olduğu halde evlenerek aile hayatı sürdürmeye başladıkları görüldü. Ayrıca, yeniçeri esamelerinin, yeniçeri ağaları, mütevellileri, ileri gelen devlet görevlileri tarafından satın alınması suistimale çok yaygınlaştı.³¹⁶

Sultan II. Mahmut ve devlet adamları bu bozulmaya karşı tedbirler almak istediler. Ancak yeniçeriler bu durumu düzeltmek için yapılan tüm tedbirlere karşı çıkıp, adah önce

³¹² Bahardıroğlu, *Osmanlı Padişahları*, 66.

³¹³ Nicolae Iorga, *Osmanlı Tarihi*, C. V, (Çev: B. Sıtkı Baykal), (Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, 1948), 187.

³¹⁴ Öztuna, *Türk Tarihinde Yapraklar*, 119.

³¹⁵ Alaaddin Yalçınkaya, "III. Selim ve II. Mahmut Dönemleri Osmanlı Dış Politikası", *TA*, C. 12, (Ankara, 1999), 642.

³¹⁶ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma Doğu – Batı Yayınları*, (İstanbul, 1978), 74.

uyguladıkları eğitim usulünü ve kullanacakları araç gereçleri yenileriyle değiştirmek istemediler. Bu sebeple Yeniçeri Ocağı; eğitimi, kuralları ve bozulmaları düzeltmek, çağın askeri harp tekniklerini ve araç gereçlerini ocağa getirmek için çabalayan padişah ve devlet adamlarına karşı asi ve bazen de silahlı mücadeleye giren bir fitne, zorbalık ve kötülük yuvası haline dönüştü.³¹⁷

II. Mahmut uzun yıllardır, Osmanlı Devleti'nde eğitim almış, güçlü, donanımlı askeri kurumlar planlıyordu. I. Mahmut bu planlamalara başlangıç olarak Usul-ül Hikem Fi Nizam-İl Ümem adlı risaleyi yazdırarak yayınlattı. İtalyanca askerlik sanatı ve uygulamaları ile ilgili bazı risaleleri de tercüme ettirdi. Daha sonra III. Mustafa, eğitim almış askerin tertib ve düzeni ile ilgili gereken raporları kaleme aldı. Tophanede de bazı yeni düzen usulüne girildi. Bu sırada Ruslarla savaş haline girildi ve III. Mustafa da raporlattığı işi yapamadı. I. Abdulhamid dönemin de bile sürat topçularının çoğaltılması amaçlandı fakat asıl amaçları eğitim almış askerlerin düzen işi yerine getirilemedi. Çünkü askerlerin eğitimle disiplin altına alınması Yeniçeri subaylarının çıkarlarını zedeliyordu. Yeni askeri düzene girilirse bir kargaşalık çıkaracakları belliydi.³¹⁸

III. Selim dönemin de ise devlet ricalinin iki seçeneği vardı: Ya askeri ıslahatların merkeze bağlanmasına ya da güçlü ayanların merkeze bağlanması sağlanacaktı. Öyle ki askeri ıslahatların aciliyetinin zorunluluğundan Nizam-ı Cedit ordusu kurulmuş olsa da 1807'de yaşanan Vaka-i Selimiye sebebiyle Nizam-ı Cedit kaldırıldı.³¹⁹

Sultan II. Mahmut döneminin ilk senelerin de Alemdar Mustafa Paşa'nın yapmaya çalıştığı askeri yenilikler yeniçerilerin isyanı yüzünden amacına ulaşamadı ve ortadan kaldırıldı. Padişah yeniden askeri konuda ıslahat yapmayı düşünürken devletin farklı yerlerinde meydana gelen isyanlar, onun alan da ıslahat fikrilerinin ertelenmesine sebep oldu. Bu sırada önceden beri Arap yarımadasına hâkim olmak isteyen Vahabiler, Mektep, Medine ve Kerbela'yı ele geçirmişlerdi. Bu sıkıntıyı tamamen çözmek isteyen II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yı bu sorunu çözmesi için görevlendirdi. 1812-1816 yılları arasında İbrahim Paşa komutasındaki Mısır kuvvetleriyle Vahabiler arasında şiddetli çatışmalar meydana geldi. 1816 yılında Deriye'yi Vahabilerin elin alarak onları ortadan kaldıran İbrahim Paşa, böylece babası Mehmet Ali Paşa'nın da mahiyetini oldukça güçlendirdi. Bu sırada Rize ve Hopa taraflarında ortaya çıkan Tuzcuoğulları isyanı ile Yanya mutasarrıfı Tepedenli Ali Paşa ayaklanması devleti oldukça zor bir duruma düşürdü. Osmanlı ordusu bölgesel kuvvetlerin dahi üstesinden gelemiyor, yenilgi alıyor ve gülünç bir duruma düşüyordu. Bu durumu II. Mahmut daha önce 1809-1812 yılları arasında Rusya ile yapılan savaşta da ordunun kötüye giden durumunu çok net bir şekilde gördü. Osmanlı askerleri amaçsız, güçsüz insan kalabalığı halini almıştı. Savaş ve silahlardan doğru düzgün anlayan asker yoktu. Sadece maaş amacıyla gelen çoktu. Ayanlar

³¹⁷ Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma Doğu – Batı Yayınları*, 74.

³¹⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. VI, (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1994), 29-38.

³¹⁹ Abdurrahman Üzülmüş, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahat Düşüncesinin Gelişimi (1718 – 1739)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi), (Ankara, 1994), 115.

ise becerikli iş bilen askerlerini yanlarında tutarak, esnaf ve çiftçilerini de kötü tüfek ve kırık süngülerle savaşa gönderiyorlardı. Bu sebeple Ruslara karşı üç yıl süren savaşta sadece savunma yapıldı ve sonunda da bir başarı kazanılamadı.³²⁰

II. Mahmut bu isyanları ve ayaklanmaları bitirmek için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan destek istemek zorunda kaldı. Osmanlı Devleti ordusunun kendi bölgesel isyanlarını bile bastıramayacak halde olduğunu gören Yunanlılar, 1821'in mart ayında bir ayaklanma çıkarttılar. Zaten özellikle Rusya ve Avrupa devletleri Yunanlıları isyana teşvik etmek için uğraşıyorlardı. Yunan isyanı bastırılıp dizginlenirken bu defa da Mora'daki Rumlar isyana kalkıştılar. Kısa zaman da büyüyen isyan adalara kadar yayıldı. Çıkan isyanları var olan fakat güçsüz orduyla bastıramayacağını anlamış olan II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan asker temin ederek yardım almaya karar verdi. Mehmet Ali Paşa'nın ordusu, Avrupa usulüne göre eğitilmiş Fransız modeliyle şekillenen disiplinli ve güçlü bir orduydı. Bu güçlü ordu Vahhabilerle yapılan savaşta ve özellikle Kıbrıs, Girit isyanlarının bastırılmasında ne derece de başarılı olduğunu gösterdi. Mehmet Ali Paşa Padişah II. Mahmut'a Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi koşuluyla ordusunu Yunan asilerinin üzerine göndermeyi kabul edebileceğini bildirdi. Böylece Mehmet Ali Paşa'nın teklifi kabul edildi ve oğlu İbrahim Paşa'yı 54 gemi ve 16 bin askeriyle birlikte 9 Temmuz 1824 de Mora'ya gönderdi. Devletin merkez ordusunun 4 senede bastıramadığı isyanı, İbrahim Paşa ve düzenli ordusu kısa zaman da bastırdı. Fakat İngiltere, Rusya ve Fransa'nın kışkırtmasıyla Yunanlılar tekrardan isyana kalkıştı. Navarin limanında demirlenmiş bir şekil de bulunan Mısır ordusuna ait olan donanmanın İngilizler tarafından batırılmasıyla da Yunan isyanı başarıya ulaştı. Böylece 1822'de Yunanistan bağımsızlığını ilan etti.³²¹

Padişah II. Mahmut çıkan isyanların bastırılmasında dahi Osmanlı ordusunun başarısız kaldığını bir kez daha gördü. Zaten 1768 yılından bu yana yapılan tüm savaşlar da başarısız olan Osmanlı ordusu eğitimsizlik ve disiplinsizlik yüzünden yorgun bir topluluk haline dönüştü. Yeniçeriler gitgide zorbalıklarını arttırarak huzursuzluk çıkarmaya başladılar. Halka sarkıntılık yapıp birbirleriyle kavga ediyorlardı. Odalar arasında kargaşa ve savaş çıkarıyorlardı. Tüccar ve esnaflardan haraç kesiyor veya kazançlarına ortak oluyorlardı. Halkı tehdit edip, tüccar gemilerine balta asıyorlardı. Ayrıca savaştan kaçıyor, ağalarını öldürüyor ve reayaya her türlü işkenceyi yapıyorlardı. Disiplinli, eğitimli, güçlü askeri kurumlar yetiştirilemedikçe içte güvenliğin sağlanmasına imkân yoktu.³²²

Tez vakitte askerlerin durumuna önem verilmez ise devletin güvenliğini ve ayakta duruşunu koruması tehlikede olduğu görülüyordu.³²³ Padişah II. Mahmutbu gidişata dur demek için ilk olarak ulemayı kendine göre düzenleme ve yanın çekme mecburiyetindeydi.

³²⁰ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblulaşma Hareketleri", 90.

³²¹ Eyicil, *Siyasi Tarih 1789-1939*, 120.

³²² Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 2938.

³²³ Mustafa Nuri Paşa, *Netayic-ül Vukuat*, 251.

Çünkü yapılan gizli toplantılar da ülkenin geçirmekte olduğu buhranlar açıklandı. İçte ve dışta her türlü düşmana karşı ancak eksiksiz iyi bir orduyla karşı konulabileceği anlaşıldı. Ulemanın ileri gelenleri bu gerekçeyi tasvip etmiş, yeni ordu kurulması zaruretiye katılmışlardı.³²⁴

III. Selim tahttan zorla indirildikten sonra, sırada ki veliaht şehzade olan Sultan II. Mahmut'a, devletin ilerlemesinin bu askeri alan da kilitlenip kaldığını ve iyileştirilmesi gerektiğini iyice tembih etmişti.³²⁵ Padişah'ın ilk işi tersane ve topçu sınıflarının modernleşerek yenileştirilmesi ve gemi inşa işlerine hızla başlanmasıydı. Tersane ve topçu sınıflarını güçlendirip kendisine yani merkeze bağlayarak asıl amacı olan Avrupa tarzında yeni bir ordu kurmanın hazırlığına başladı.³²⁶

Eğitimli asker düzenine geçilip, bu düzenin yeniçerilere uygulatılmasının nasıl olacağı ve nasıl benimsetileceği üzerin de düşünölmeye başlandı. Ağa Hüseyin Paşa büyük ve küçük askerlerin ikna olabileceğini söyledi. Fakat büyük ve küçük sınıfların ortasında kalan ve esame akçesinden faydalanan mütevellî, aşçı, berber, usta ve haseki ortağı denilen çıkara alışımış kimselerin rahatsız olup isyana teşvik edebileceğini, bu sebeple de kargaşa çıkarabilecek askerleri hemen idam etmek gerektiğini bildirdi. Hüseyin Paşa'nın tavsiye ettiğı idam yolu ise hak ve adalete uygun görölmedi. İsyana kalkışmadan kendilerine yol gösterilir de kabul ederlerse hoş karşılanır, ancak karşı gelinip ayaklanmaya başlanacaksa haklarında gereken işlem yapılır diyerek karar alındı.³²⁷ II. Mahmut, yeniçerilerin talim gâvur icadıdır, diyememeleri için şeyhülislamdan harp fenninin askere öğretilmesinin şer'an vacip olduğuna dair bir fetva aldı.³²⁸

II. Mahmut yeniçerileri eğitimli iyi birer asker olarak görmek istiyordu. Yeniçeri ağası Celalettin Ağa aracılığıyla ocak mensuplarından ve askerlere sözü geçen bazı ocaklılardan yeniçerilerin eğitimi kabul edeceklerine dair sözler aldı.³²⁹ Yeniden kuracağı bu ordu için bazı engelleri ortadan kaldırdıktan sonra II. Mahmut 25-28 Mayıs 1826 tarihleri arasında hazırladığı ordu modeliyle ilgili düşöncelerini tartışmak ve fikir almak için bir meclis kurdu. Bu meclise katılanlar Sadrazam Selim Paşa, Rumeli Beylerbeyi, II. Mahmut'un hekimi, İstanbul Kadısı, Defterdar, Yeniçeri Ağası, Ulema, üst düzey devlet adamları ve önemli bazı kimseleriydi. Sadrazam, konuşmaya Yeniçerilerin kötü davranışlarına ve itaatsizliklerine dikkat çekerek, bu duruma nasıl geldiklerine değindi. Bir zamanlar devletin yegâne kuvveti olan Yeniçeri Ocağının artık Osmanlı'nın ilerleyememesinin en temel sebebi olduğunu söyledi. Ayrıca Sadrazam konuşmasında

³²⁴ Heyet, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 735.

³²⁵ Edouard Philippe Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, (Çev: Ali Reşad), (İstanbul: Kaknis Yayınları,1999),21.

³²⁶ Osman Turan, *Türk – Cihan Hakimiyeti Mefkurası*, (İstanbul: Nakışlar Yayınevi,1978), 590.

³²⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 29-39.

³²⁸ Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, (İstanbul: Ana Yayınevi,1981), 386.

³²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*, 532.*

ordunun Avrupai tarzı örnek alarak yeniden düzenlenip teşkilatlandırılmasının ne kadar gerekli olduğu konusunda açıklama yaptı.³³⁰

Toplanan meclis sadrazamın bahsettiği konular da hemfikir olduklarını söylediler. Böylece Sadrazam ordunun yenileşmesi hususunda ki 46 maddelik bir projeyi toplantı da Yeniçeri Ağasının ve Ulemanın da için de bulunduğu gruba açıkladı. Oybirliğiyle onaylanması sağlandı. Toplantı sonucunda orduyu yenileme projesinin hayata geçirilmesi ve bu uygulamaya karşı çıkanların cezalandırılacağı konusunda bir fetva alındı. Bu yenileşme uygulamasının ordu ve Ulema tarafından kabul görmesi, ıslahatçı düşüncelerin silahlı muhalefete karşı kazandıkları ve kazanacakları başarıların ilki olarak düşünüldü.³³¹

Eşkinici ismiyle kurulacak olan ocak için fetva alındıktan sonra, vezirler, ulema ve ocağın ileri gelenleri Ağa kapısında toplanarak alınan kararları içeren bir yazıyı topluca imzaladılar. Buna göre;

- a. İstanbul'da bulunan 51 yeniçeri ortasından her biri asker olmaya elverişli yüz elli kişi çıkaracak,
- b. Eşkinici sınıfının her odasında, yeniçeri odasındaki kadar subay bulunacak.
- c. Subaylar tayinlerinde yeniçeri ağasına cizye vermeyecekler.
- ç. Yeniçeri ağası vazifesine başlarken sadrazama hiçbir para vermeyecek.
- d. Eşkinicilerin eğitimlerine itina edilecek, talim, Et meydanında subayların nezareti altında yapılacak, atış talimi Kağıthane'de veya Davut Paşa'da yapılacaktır.³³²

Yeni askere Avrupa tarzında üniforma veya kamuflaj diyebileceğimiz giysiler giydirildikten sonra, ilk eğitime 11 Haziran 1826' da Aksaray'da büyük yeniçeri kışlasının önündeki Et Meydanı'nda başlatıldı.³³³

Yeniçeri Ağaları, bu yeni eğitimin ve eğitimli askerin, ocağın kaldırılması için yapılmış bir plan olduğunun farkındaydı. Yeniçeri Ağası ve Yeniçeri Ocağı ileri gelenlerinin nezaretin de eğitimler yapıldı. Ancak yeniçeriler, verdikleri sözden hemen vaz geçtiler. Eğitim hususunu anlamadan bu uygulamayı zorla kabul etmeye zorlandıklarını iddia edilip, fetva ve hüccet yazarları, bütün başı kavukluları ve kendilerine karşı çıkanları öldüreceklerini söylüyorlardı.³³⁴

Ulemadan alınan fetvayla, Osmanlı ordusuna eğitimin amacının dini galip kılarak dünyayı selamete kavuşturmak olduğu, bunun da ancak düşmanla eşit bir şekil de düşmanın silahı ile savunularak mümkün olacağı söylendi. Ulemalar eğitimin gerekli olduğunu anlatarak durumu açıklamaya çalışsalar da yeniçeriler “Bu bizlere teklif olunan suret gâvur talimidir, etmeyiz” diyerek kargaşa çıkarmaya çalışmaktaydılar.³³⁵ Yeniçeriler her şeye rağmen zorbalıklarına devam ediyordu. Yeniçerilerin nizamsızlıkları, usulsüzlükleri artık ilmiye sınıfını da kendilerine düşman etti. Topçu ocakları ve tersane

³³⁰ Zakia, “Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları”, 251.

³³¹ Zakia, “Sultan II. Mahmut'un (1808-1839) Reformları”, 251.

³³² Karal, “Tanzimat'tan Evvel Garblulaşma Hareketleri”, 146.

³³³ Öztuna, *Türk Tarihinde Yapraklar*, 131.

³³⁴ Iorga, *Osmanlı Tarihi*, 318.

³³⁵ Esad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçerilerin Kaldırılmasına Dair)*, 57.

ocakları da yeniçerilerin zorbalıklarına karşı padişahın tarafını tutuyorlardı. Daha önce Sultan Selim'e karşı çıkan ayaklanmalara katılarak ve devlete hainlik yaparak kötü tarafı seçenler artık onurlarını kurtarmak ve temize çıkmak için padişaha taahhülle bağlılığını gösteriyorlardı.³³⁶

Eşkinici Ocağı, Nizam-ı Cedit askerleri veya Sekban-ı Cedit ocakları bağımsız gibi görünse de Yeniçeri Ocağı'na bağlıydı. Dolayısıyla bu ocak ve askerler her zaman yeniçerilerin kötü amaçlarının hedefinde kalıyorlardı. Eğitime başlandığı gün, İstanbul kahvehanelerinde yeni askerler hakkın da söylentiler başladı. Nizam-ı Cedit'in tekrar kurulacağı, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılacağı ve yeniçeri esameleri devlet tarafından toplanacağı söylentileri yayıldı. Yeniçeriler eğitime başlatıldıktan üç gün sonra 15 Haziran 1826'da ayaklanma başlattılar. Mısırlı hocanın bir yeniçeri askerini dövmesi, yeniçerilerin kazan kaldırıp ayaklanmalarına neden oldu. Ancak bu olay yeniçerilerin son isyanı oldu. Yeniçeri kışlaları yakıp yıkılarak ocakları fiilen yok edildi. Daha sonra resmen kaldırıldı. Kısa bir müddet ayakta kalan Eşkinici Ocağı'nın yerine de Asakir-i Mansure-i Muhammediyye adıyla eğitilmiş, modern ve yeni bir ordu kuruldu.³³⁷ Bu konuya Yeniçeri ocağının kaldırılması adı altın da daha detaylı değinilecektir.

6.4. Mebde-i Kanun-i Yeniçeri Ocağı Tarihi

Eserin asıl adı Mebde-i Kanûn-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi'dir. Yeniçeriler hakkında Türkçedeki ilk ciddi yayın olan Ahmed Cevad Paşa'nın, Tarih-i Askerî Osmanî'si (İstanbul 1297) ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I, (Ankara 1943, 1984, 1988) adlı eserlerin en önemli kaynağını oluşturmuştur.³³⁸

6.4.1. Acemi Ocağı

Acemi oğlanlarının toplanması ve ocağın kuruluşu, Gazi Sultan I. Murad Han zamanında oldu. Ocağın yasaları da onunla birlikte Gazi Süleyman Paşa³³⁹ tarafından belirlendi. O tarihe kadar devşirilen acemiler, iki akçe ile doğrudan yeniçeri yapılıyor ve sonra savaşa gönderiliyordu. Bu uygulama, Murad Han'ın Eflâk seferine çıkmasına kadar devam etti.³⁴⁰

³³⁶ Turan, *Türk – Cihan Hakimiyeti Mefkûresi*, 590.

³³⁷ R. Nida Yıldırım, *II. Mahmut Dönemi Islahat Hareketleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Elâzığ, 2006), 36.

³³⁸ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 155.

³³⁹ Orhan Gazi'nin büyük oğlu olup, annesi Nilüfer Hatundur. İznik (1331) ve İzmit (1337) fetihlerine katıldı. Fethinde büyük rol oynadığı Karesi sancağına bey tayin edildi (1335). Rumeli'nin fethinde büyük katkıları oldu. Ankara'yı zaptetti (1354). Bizans'ta imparator değişikliği üzerine, Doğu Trakya'yı yeniden ele geçirdi (1356). Bolayır'ı kendisine üs edindi. Anadolu'dan getirttiği Türkmen ailelerini, Rumeli'de kurduğu köylere yerleştirdi. Bolayır ile Seydikavağı arasında avlanırken atından düşerek vefat etti (1357). Bolayır'da yaptırdığı imaretin bahçesine defnedildi.

³⁴⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 164.

Murad Han, Eflak seferine çıkarken Anadolu askerini Lapseki ve Çardak'tan Rumeli yakasına geçirmekte kullanılacak iki tane at gemisi yaptırmıştı. Bunları yüzdürmek için de piyade³⁴¹ ve azaplar³⁴² görevlendirilmişti. Fakat Murad Han, bunu pek uygun görmüyor; Bunlar bir alay derinti kavimdir, hayır gelmez, diye düşünüyordu. Ayrıca her birine ikişer akçe ulûfe vermek gerekiyordu ki, bu da fazla masraf demekti. Aynı zamanda bunlar geçici kul olduklarından, hizmeti el ucuyla yapacakları muhakkaktı. Diğer taraftan sefer sonrası, görevleri bitince memleketlerine dönüp giderlerken yolda halka zulüm edip incitiyorlardı. Bu gerekçelerden ötürü Murad Han, Vezir Şahin Paşa'ya bu iş için özel görevliler bulun diye emir verdi.³⁴³

Murad Han bu arzusu üzerine âlimlerle birlikte bir toplantı yapıldı, istişare edildi. Toplantıya Teke diyarından keramet sahibi olan Şeyh Alaeddin de çağırıldı. Yapılan görüşmeler sonucunda, devşirilen acemi oğlanlarının doğrudan yeniçeri yapılma usulünün kaldırılmasına ve günlük birer akçe ulûfe ile o gemilerde görevlendirilmelerine karar verildi. Karara göre, gemilere tayin edilen devşirmeler, burada beş-on sene hizmet ettikten sonra iki akçe ile yeniçeri olacaktı. Devşirmeler kafirden yeni devşirildikleri ve henüz Türkçeyi de iyi bilmediklerinden acemi oğlanı olarak adlandırıldılar. Bunlar birer akçe ulûfeyle devlet gemileri ve torba³⁴⁴ hizmeti için tayin olundular. Acemi oğlanları için alınan bu kararlardan sonra, yeniçeriler gibi onlara da farklı bir giysi seçilmesi gerekmişti. Bunu da şeyh hazretleri (Şeyh Alaeddin) belirledi. O gece rüyasında gördüğü biçim üzere sarı abadan bir külâh hazırlattı. Aziz seyhin elindeki külâhı, vezir ve padişah da rüyalarında görmüşlerdi ve acemi oğlanlarının giysisi oldu.³⁴⁵

Acemilerin üzerine sekiz çorbacı, çorbacıların üzerine de bir ağa tayin olundu. Bu ağaya Gelibolu Ağası dendi. Bu adla anılırlardı. Gelibolu Ağası, bu çorbacıların amiridi ve yirmi beş akçe ulûfesi vardı. Ölmediği sürece yeri başkasına verilmezdi. Ölünce yerine Gelibolu'da başyayabaşı olan kimse atanır veya İstanbul'dan ihtiyar bir yeniçeri yayabaşısı tayin edilirdi. Başka birisini atamak kanuna aykırıydı. Acemi yayabaşılarının ulûfeleri yirmişer akçeydi. Hepsinin ulûfeleri İstanbul'da çıkar ve ulûfe zamanı, sırayla birer yayabaşı İstanbul'a gelerek ulûfeleri teslim alırdı. Acemilerden birisinin kapuya çıkması³⁴⁶ ancak Gelibolu Ağası'nın tezkeresiyle mümkün olurdu. Bir odadan başka bir odaya geçmek bile aynı şekilde idi. Acemi oğlanlarının ilk ocağı Gelibolu Ocağı'ydı. Buradaki acemi

³⁴¹ Yeniçerilerden önce Türk gençleri arasından seçilerek kurulan askeri birlik.

³⁴² Osmanlı ordusunda, kalelerde ve donanmada görev yapan hafif piyade askeridir. İlk kez Aydınoğulları Beyliği donanmasındaki askerlere bu ad verildiği bildirilmektedir. Azaplar, özellikle Türk gençleri arasından toplanan gönüllü askerlerdir. Bunlar ordunun en önünde yer alarak savaşan, düşmanın ilk saldırısını göğüsleyen bir bakıma ordunun fedaileridir.

³⁴³ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 164.

³⁴⁴ Devşirmelerin birer akçe ile Acemi Ocağına kaydedilmelerine verilen ad.

³⁴⁵ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 165.

³⁴⁶ Kapuya çıkmak: Acemi oğlanlarının Yeniçeri Ocağına veya diğer kapukulu ocaklarından birisine tayine edilmeleri.

oğlanları- nın sayısı önceleri 400 idi. Şimdi yüz kadar daha arttı. Ama artık bütün bu kanunlar kalkmıştı.³⁴⁷

Fatih Sultan Mehmed Han Beldetün tayyibetün ayetine mazhar olan beldeyi] aldıktan sonra İstanbul'da 3.000 kişilik yeni bir Acemi Ocağı kurdurdu. Bunlar 31 oda olarak belirlendi. Üzerlerine bir ihtiyar yeniçeri yayabaşısı İstanbul ağası unvanıyla âmir atandı. Ağaya kırk akçe ulûfe bağlandı ve bir oda tahsis edildi. Buna 1. Ağa Bölüğü denildi. 2. Bölükten 30. Bölüğe kadar yirmi dokuz çorbacı atandı. 31. Bölüğe acemi kâtibi tayin edildi. İstanbul'daki Acemi Ocağı bölüklerine ikişer gemi tahsis edildi. Bunlar, Üsküdar ve Dil iskelelerinden Rumeli'ne geçecek askerleri nakletmekle görevli idi. Eski Saray yapılıncaya, sarayın odun ihtiyacının karşılanması da bu ocağın görevleri arasına katıldı. Buz kayıklarıyla Bursa'dan sarayın ihtiyacı olan buzı getirmek görevi de bunlarındı. Buz getirmek için buz kayıkları tahsis edildi. Her çorbacıya birer-ikişer gemi tahsis edildi Kendi neferleriyle kullanılacaktı. Daha sonraları bostancılar ve diğer ocaklar da oluşturulmaya başlandı.³⁴⁸

6.4.2. Acemilerin Türk Ailelere Verilmesi ve Devşirilmesi

Acemi oğlanlarının ikişer akçe ulûfe ile doğrudan yeniçeri olmaları yönteminin Sultan I. Murad zamanında kaldırılarak, birer akçe ile acemi ocağına alınmaları usulü vardı. Fatih zamanında bu konuda bir yenilik daha yapıldı: Devşirilen gençler, Acemi Ocağına kaydedilmeden önce Türke verilmeye başlandı. Böylece devşirilen çocuklar, hem yeni bir eğitim aşamasından daha geçiriliyor, hem de acemilere verilen bir akçe hazineye kalıyordu.³⁴⁹

Fatih Sultan Mehmed Han'ın bu kuralı getirmesinin ilginç bir hikâyesi vardı: Sultan, İstanbul'u aldığı ilk önce tekfurun Eğrikapı yakınındaki sarayına yerleşmişti. Aya Sofya'nın çanlarının yerine minareler yaptırdıktan sonra Cuma namazını orada kıldı. Namaz sonrası sarayına dönmeden önce askerleri selâmlaması gerekmişti. Yeniçerilerin arasında sağına ve soluna selâm vererek ilerlerken, yeniçerilerden biri, padişahın selâmına Aleyküm selâm Mehmed Beşe³⁵⁰ diye karşılık verdi. Padişah sarayına dönünce hemen Veziriazam Mahmud Paşayı çağırttı ve "Lala, bu oğlanın benim selâmımı Aleyküm selam Mehmed Beşe diye karşılamaındaki amacı nedir? Bu nasıl selam almaktır? diye sordu. Mahmud Paşa, Hünkârım, bunlar kâfirden yeni müslüman olan ümmî, yani okuryazar olmayan acemilerdir, diye açıkladı. Ayrıca bunların nazarında beşe kelimesi aslında ululamak amacıyla kullanılır. Türkçeyi yeterince bilmiyorlar diyerek cevap verdi. Padişah, Lala bu dediğin basit bir konudur. Fakat böylesine Türkçe bilmemenin ne alemi var? diye itiraz etikten sonra emir verdi. Bunları hiç olmazsa devşirdikten sonra Türklerin yanına

³⁴⁷ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 165.

³⁴⁸ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 165.

³⁴⁹ Turan, Türk – Cihan Hakimiyeti Mefkûresi, 590.

³⁵⁰ Rumeli de halk arasında paşa anlamında.

verelim de Türkçeyi öğrensinler. Ondan sonra kapuya çıkarıp ulûfe tayin etsek ve sefere göndersek daha iyi olur. Padişahın bu fikri üzerine, zamanın ulema ve ocak yaşlıları toplanıp tartışılar. Yeni bir yöntem ve kurallarını belirlediler. Buna göre, ihtiyar yayabaşılardan iki kişi seçildi; birisi Anadolu, diğeri de Rumeli Ağası unvanıyla atandı. Bunlara on beş akçe ulûfe tahsis edildi.³⁵¹

Her iki ağaya yeniçeri yoldaşlardan iki de kâtip görevlendirildi. Onlara da onar akçe ulûfe tayin edildi. Rumeli ve Anadolu Ağaları, Ağa Divanı'na gittikleri zaman mücevveze³⁵² giyerler. Divana kâtipler gitmez. Ancak, Ağa Kapısına oğlan yoklamak için ve perşembe günü kapu³⁵³ olduğu zaman gelirler. Merdiven dibinde mücevveze giyip sekbanlar katibinin alt yanında dururlardı. Anadolu kâtibi, Rumeli katibinin üzerinde dururdu. Kâtipler terfi ederlerse yolu çorbacılıktı bu acemi oğlanı çorbacılığıydı. Getirilen yeni kural gereğince, Rumeli'den devşirilen çocuklar, önce birer altına Anadolu Türküne satılmaya başlandı. Bu şekilde dört-beş sene Türke hizmet edip iyice Türkçe öğrendikten sonra ulûfeleri yazılarak Acemi Ocağına alınacaklardı. Bu sistem kanun oldu. Çocukların Türklere para ile satılmasındaki gaye; satıldıkları köylülere, ben hünkâr kuluyum, sana hizmet etmem, demelerinin önünü kesmektir. Ayrıca deniz ötesi olduğu için kaçması da önlenmiş oluyordu. Rumeliden devşirilen çocuklar Anadolu'ya satıldığı için, Anadolu Ağası kıdemce Rumeli Ağası'nın üstünde idi. Bu nedenle terfi edince Anadolu Ağası, İstanbul ağası olur. Rumeli Ağası da onun yerine Anadolu Ağası oldu.³⁵⁴

Acemi oğlanların devşirilmesi, Hacı Bektaş-ı Veli hazretlerinin evladından Timurtaş Dede ve Hazret-i Mevlâna neslinden Emirşah Efendi marifetiyle ve Bektaş Paşa adlı bir akıllı vezirin görüşüyle oldu. Devşirme işlemi önceleri vilâyet kadıları vasıtasıyla yapılmaktaydı. Fakat bunlardan birinin usulsüzlüğü görüldüğü için bu görev daha sonra kadılardan alındı; vilayet beylerine verildi. Bir müddet de bu şekilde devam etti. Sultan Selim zamanında onların da yolsuzluğu tespit edildi. Bu nedenle Sultan Süleyman zamanından itibaren artık devşirme, ocak ağaları eliyle yapılmaya başladı. Böylece görevlilerin ocak kanun ve kaidelerinde hata ettim, bilemedim diyemeyecekleri düşünüldü. Devşirme yapılacağı zaman görev, ilk önce ocak ağaları içinden solakbaşılara teklif edilirdi. Eğer onlar, biz yaşlıyız, gitmeye gücüm yoktur derlerse; sırasıyla zağarcıbaşı, saksoncubaşı, doğancıbaşı, hasekiler, zenberekçibaşı, deveciler ve yaşlı yayabaşılara verirlerdi. Ancak, bölükbaşılara devşirme görevi verilmesi kanun değildi; zira onlar sonradan teşkil olunmuşlardı. Hem nefer gibi onların ulûfeleri onar akçeydi. Sekban bölükbaşıları da devşirme yapamazlardı. Kanun değildi. Ağalardan kethüda bey, başçavuş, kethüdayeri, muhızır ağa ve talimhanecibaşının da devşirme yapması kanun değildi; zira bunlar ocak hizmetkârlarıydı. Fakat sekbanbaşılar devşirme yapa gelmişlerdi çünkü terfi

³⁵¹ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 166.

³⁵² Ağzı tepesine göre daha dar ve tepesi kımızı renkte çıkıntılı, 32-33cm yüksekliğinde başlık. Üzerine tülbent sarılırdı. Yüksek rütbeli rütbeli memurların resmi başlığı idi.

³⁵³ Kapu fermanı olması: Padişahın emriyle Yeniçeri Ocağına acemi oğlanı verilmesi.

³⁵⁴ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 167.

edince yolları beylikti. Tuğ, tabıl ve âlem sahibi olmaları sebebiyle bu yetki verilmişti. Ayrıca eskiden beri onlar yeniçeri ağasıydı. Bu nedenle payeleri beylikti. Devşirme için verilen fermanlar, vilayet beylerine ve kadılarına hitaben yazılmazdı. Ancak devşirme için giden pençik kulunun³⁵⁵ elindeki fermanlarda, uygun bir çocuk veya ekâbir birinin çocuğunu almak istediğinde onlara şefaât edilmemesi belirtilirdi. Devşirme görevi, dindar ve dürüst kimselere verilmelidir ki, keyfi hareket olmasın ve kendisine verilen fermanla yazılanlara uygun hareket etsin. Devşirme için verilen fermanlarda yazılan birinci kural, kesinlikle Türk çocuklarının devşirmeyeceğidir. Bu talimata göre; Türkçe bilen kâfir çocukları da alınmayacaktır. Eğer, devşirilen çocuklar, kendi diyarından olmazsa, seferden firar ettiği zaman onların yüzüne nasıl bakarım demez diye düşünülürdü.³⁵⁶

Türk çocuklarının devşirme yapılmamasının gerekçeleri şunlardır: Onların çoğu acımasız olur, din ve diyaneti az olur ayrıca padişah kulluğuna girince, vilayetlerinde olan bütün yakın ve akrabaları hünkâr kulu olduk diye ahaliyi incitirler düşüncesi vardı. Öşür ve diğer vergileri vermediklerinden başka, yeniçeri gibi davranıp o çevredeki sancakbeyleri, alaybeyleri ve voyvodalar onları gerçekten kapıkulu sanır, kontrolü ellerinden geçirirler. Bunların gerçek yeniçeri olmadıklarını taşrada bilmek mümkün olmaz; haklarından gelmek, ancak İstanbul'a arz etmekle mümkün olurdu. Fitne, fesat ve celâlilik ortaya çıkardı.³⁵⁷

Kafir çocuklarını devşirmenin yararları ise şöyledir: İslama yeni girdikleri için din gayreti ortaya çıkar; kendi yakınlarına düşman olurlardı. Savaşlarda kahramanlık gösterirler ayrıca kendileri ne kadar yükselirlerse yükselsinler, yeniçeri kethüdası dahi olsalar, akraba ve yakınları kâfir olduklarından cizye vermelerine engel olamazdı. Bu nedenle, sadece kâfir evladının devşirilmesi kanundu.³⁵⁸

Kafir çocukları toplanırken de şu kurallar göz önünde bulundurulurdu:³⁵⁹

- Ailenin büyük çocuğu seçilirdi.
- Papaz çocukları ve kâfirler arasında, aslen iyi olan kimselerin çocukları alınır.
- İki oğlu olan bir kimsenin çocuklarından sadece birisi alınır, ikisi birden alınmazdı. Bu durumda gösterişli olan tercih edilirdi.
- Erkek çocuğu tek olan kimseden devşirme yapılmaz çünkü çift ve çubuğu yarımsız kalır, köyün geliri düşer, sipahiye zarar gelirdi.
- Yetim çocuklar da alınmaz. Bunlar, açgözlü ve terbiyeleri yetersiz olurlardı.
- Köy kahyalarının da çocukları alınmazdı çünkü onlar köy halkının rezillerindendi, çocukları da onlar gibi rezil olurdu.
- Sığırtmaç ve çobanlık yapan kimselerin çocukları da alınmazdı. Dağda büyüdüklerinden yeterince terbiye görmemişlerdir. Fakat ekâbir çocukları olduğu halde bu

³⁵⁵ Devşirme görevi verilen kimse.

³⁵⁶ Öztuna, Türk Tarihinde Yapraklar, 131.

³⁵⁷ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 168- 169.

³⁵⁸ Turan, Türk – Cihan Hakimiyeti Mefkûresi, 590.

³⁵⁹ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 169-170.

kılığa girerek devşirilmekten kaçmak isteyenler olursasoruşturup evini gördükten sonra kayıtları yapılırdı.

-Kel çocuklar da alınmazdı. Zira fodul olur ve göze hor görünürdü.

-Köse ve yüzü kız gibi görünenler de alınmazdı. Fitne ve fesada meyilli olurlar ayrıca düşman gözüne de hor görülürdü.

-Doğuştan sünnetli olan çocuk da alınmazdı. Yoklamada sünnetli olduğu görülerek Türk çocuğu sanılır; şüphe ve suizanna neden olurdu.

-Evli olan çocuklar alınmaz; böylelerinin artık yüzü gözü açılmıştır. Evli olan padişaha kul olamazdı.

-Sanat ehli olan çocuk da alınmaz. Çünkü sanat ehli ulûfe için bela çekmez; hizmetten geri kalırdı.

-İstanbul'da yaşamış çocuk alınmaz, hayâsız ve utanmaz olurdu.

-Çok uzun boylu olanlar alınmaz, ahmak olurlar fakat gayet gösterişli olursa olabilir, padişaha solak³⁶⁰ olurdu.

-Çok kısa boylular da alınmazdı, fitneci olurlardı. Belirtilen bu hususlar çerçevesinde orta boylu çocuklar alınırdı.

Yeniçeri Ocağı, böylesine disiplinli ve sıkı kurallara bağlanlı bir ocak iken, daha sonra bu kanun ve kaidelerin binde biri bile kalmadı. Eskisi gibi bu kanun ve kurallara uyulmamaya başlandı. Bu nedenle de hizmetler yeterince iyi görülmez oldu. Bir köyden oğlan devşirildiği zaman oradan hilat bahası³⁶¹ alınmamalıydı. Alınırsa da 200 akçeden fazla olmamalıydı. Çünkü eskiden yüz akçe alınır idi. Şimdi aba pahalı olduğundan 300'er akçe alınmaktaydı. Kırmızı renkli abadan lokmal üst dolaması³⁶² vardı. İçine giydikleri dolama sarıya boyanır, bunların da boya harcı ve dikim harcı vardı. Hepsisi o 300 akçenin içindeydi. Özellikle fakirlerden fazla istenilmezdi.³⁶³

Devşirilen çocuklara pençik³⁶⁴ oğlanı denirdi. Pençik oğlanı denmesinin sebebi, piyade taifesine çiftlik bağlanıp görevleri kaldırılınca, kâfirden oğlan toplanması gerektiği için Bilecik diyarına akın edilmesine dayanırdı. Zira buradan ele geçen genç esirlerin beşte biri devlet tarafından alınıyordu.³⁶⁵ O zaman, bunlardan üç yüz kadar genç seçildi ve deftere kaydedildi. Bunlara, Bektaş Paşa ile Hacı Bektaş evlâdından Timurtaş Dede ve Hazret-i Mevlâna evlâdından Emirşah Efendi tarafından ihdas edilen giysiler giydirildi ve adlarına yeniçeri dendi. Acemi oğlanlarına pençik oğlanı denmesi buradan kaynaklanıyordu. Daha sonra bu çocuklar, reaya çocukları arasından devşirilmeye başlandı. Devşirilen gençler, iki yüz kişilik gruplar halinde toplanırlardı. Bunlara sürü

³⁶⁰ Solaklar padişahın yakınların da ve onun korunmasıyla görevli olan sınıfa verilen isimdir.

³⁶¹ Yeni devşirilenlere giydirilen giysi bahası doksanar akçe idi. Diğer adı da kul akçesi idi.

³⁶² Yeniçerilerin giydiği üst kaftanı. Etek uçları toplanıp bele sokulduğu için bu adı almıştır. Üst kısmı bele kadar düğmeli, alt kısmı geniş. Kolları geniş bilek yerleri dardı.

³⁶³ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 170.

³⁶⁴ Farsça beşte bir demektir.

³⁶⁵ Gaziler savaşta ele geçirdikleri esirlerin beşte birini devlete vermek zorundaydı. Buna Pençik oğlanı deniyordu. Yeniçeri ocağının kuruluş aşamasında personel kaynağını işte bu esir çocuklar ve gençler oluşturmuştu. 1362'den sonra başlatıldığı bilinmektedir.

denirdi. Sürünün olduğu kadılık deftere yazılırdı. Bu defterlerde; oğlanların eşkâli, kazalarının, köylerinin, babalarının, annelerinin adları, nişanları, yeni müslim isimleri ve eski gayrimüslim isimleriyle birlikte sürünün bağlandığı yer ve sürücü başlarının adları ayrıntılı olarak yer alırdı. Teşkil olunan bölüklerin adları, çocuğun bu bölükte kaçınıcı sırada olduğu da yine bu defterde ayrıntısıyla belirtilirdi. En sonunda defterler, devşirmeye tayin edilmiş ağa tarafından mühürlenirdi. Kayıt işlemlerinin ardından ağa, ihtiyar odabaşılıktan çıkmış bir yoldaşı veya kethüda bey ve başçavuş gibi ocak ağalarından bir yoldaş var ise onu sürücübaşı tayin ederdi.³⁶⁶

Yeniçeri ağaları, devşirme görevi için seçtikleri adamların dindar ve güvenilir kimseler olmalarına dikkat ederdi. Öyle ki bunlara defter verildiği zaman çorbacılar akçe alınmazdı. Onlara bağlı olarak çorbacılar da biz bu emri ve defteri üç-dört yük³⁶⁷ akçeye aldık diye her birinden üç dört bin akçe alarak her sürüye otuz kırk yeniçeri koşmasın. Onlar da akçe verdik diye yolda ve izde reaya rencide etmesinler, yemek paralarını çok istemesinler, önlerine gelen köye konup koyun ve kuzu talep etmesinler derlerdi. Çorbacılar akçe vermezlerse sürüye az adam koşarlar ve çocukları terbiye edecek edepli yoldaşları görevlendirirlerdi. Böylece fisk u fücra izin vermezlerdi. Bunlar, yolda zulüm yaptıkları zaman cezalandırılarak merd-i kale veya merd-i timar olacaklarını, yani timara veya kaleye gönderilerek ocağın uzaklaştırılacaklarını bilirler, sürüyü edeple Kapu'ya³⁶⁸ ulaştırırlardı. Devşirilen bir sürü, Yeniçeri ağasının konağına getirildiğinde Rumeli ve Ana-dolu ağaları da kâtipleriyle gelirlerdi. Çocuklar, yeniçeri ağasının önünde birer birer muayeneden geçirilirdi. Bunun için sekiz akçe ulûfe ile bir cerrah görevlendirildi. Çocukların sünnetli olup olmadıkları kontrol edilirdi. Yakışıklı olanları saraya, kuvvetli olanları bostana ayrılırdı. Orada da Türklerin yanında olduğu gibi hizmet ederlerdi. Daha sonra bostancıbaşı tezkeresi ile ulûfeye yazılırlardı. Geri kalanlarını ağalar Türklere satarlardı. Yılda bir yoklama akçesi toplanırdı.³⁶⁹

Devşirme usulü için yayılan emr-i şerifte müslüman olmayan oğlanlardan başka kimseyi almak yasaklanmıştı. Ancak Bosnadan toplanıp alınan oğlanların hepsi müslüman çocuklarıydı. Bu çocukların birçoğu da ya saraya ya da Hasbahçe'ye verilirdi. Bosnalılara böylesine itibar edilmesi Fatih Sultan Mehmed Han zamanına dayanırdı. Fatih, Bosna üzerine yürüdüğünde, bütün Boşnaklar padişahın gücünü görüp koşular, padişaha gelerek hep birden müslüman oldular. Onların bu halini gören padişah da onlara benden ne dilersiniz isteyin diye karşılık vermişti. İstekleri kendilerinden de acemi oğlanı devşirilmesi oldu. Hünkâr hazretleri onların bu isteklerini kabul etti. Bosna müslümanlarından oğlan devşirilmesi böylece kanun oldu. Bosnalı çocuklar ister sünnetli olsun isterse olmasın devşirilirdi. Bunların muayeneleri zorunlu değildi. Fakat bu taifeden olmadığı halde, aralarına yabancı karışma ihtimaline karşı ihtiyaten yoklanırlardı. Aslında

³⁶⁶ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 171.

³⁶⁷ Bir yük: 100 bin akçeye verilen isim.

³⁶⁸ Yeniçeri ağasının konağı.

³⁶⁹ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 172.

bunların sürüsü geldiği zaman, içlerine Türklerden rüşvetle karışma olmaması için çok daha dikkatli yoklanması gerekirdi. Bosna diyarına varan çorbacı ve bütün devşirmeciler dürüst kimselerden seçilirdi. Zira bu taife müslüman olduğu için aralarına dışardan karışması kolaydı. Onlardan bu zamana kadar devşirilenler, çoğunlukla iyi kimseler çıkmıştı. Büyük makamlara yükselmişlerdi. Akıllı ve bilgili kimseler olmuşlardı. Bu sebeple bunları saraya veya bostana verirler, Türke satmazlardı.³⁷⁰

Trabzonlu kâfirlerin çocukları da kadimden toplanmazlardı. Devşirilmeleri kanun değildi. Çünkü bu taifenin şirretliği çok aşırıydı. Ayrıca bu taifenin zaim³⁷¹ ve sipahilerinin hiç birisinden seferlerde asla yiğitlik ve erlik meydana gelmemişti ancak yaramazlık görüldü. Bu nedenle, Fatih Sultan Mehmed Han zamanından Fatihü'l-Harameyni's-Şerifeyn Sultan Selim Han hazretleri zamanına kadar bunlardan devşirme yapılmadı. Fakat Sultan Selim Han tahta çıktıklarında Trabzon'un [gayrimüslim] halkı bizden de oğlan alınsın diye o kadar istek de bulundular ki, bu iltimasları padişahın üzerinde etkili oldu. Çünkü şehzadeligi zamanında o diyarın halkı ona çok yardımcı olmuşlar, çok hizmet etmişlerdi. Sultan Selim, hükümdar olunca önce Kızılbaş [Iran] üzerine yürümüşü. Onları yendikten sonra da Mısır'a yönelip Haremeyn-i Şerifeyni (Hicaz) de tasarrufuna almayı azmettiğinde doğuda kışlamak gerekmişti. Fakat kıtlıktan askerin canı burnuna gelmişti. En çok da yeniçeriler perişandı. Piyade olmaları yüzünden ciğerleri kan olmuştu. Diğer askerlerin söylemeye cesaretleri olmadığı için bunları tahrik ettiler. Yeniçeriler padişahını otağına gidip kışlamak istemediklerini; bizi burada kırmaya mı getirdin? gibi bazı uygunsuz sözlerle dile getirdiler. Padişah hazretleri çok kızmıştı; onlara isteyen gelsin, istemeyen işine varsın, o benim kulum değildir diye hiddetle karşılık verdi. Yeniçeriler, daha sonra el sözüyle yaptıklarına ve padişaha söylediklerine pişman oldular. Özür dilediler ama padişah çok üzölmüşü. Mısır'dan zaferle döndüğü zaman bunların hepsinin defterlerini yakıp kendilerini katletmek istedi. Ulema ve devlet adamlarıyla meşveret etti. Onlar da padişahım bunlar kalabalıktır. Aynı zamanda gerekli insanlardır. Bu kadarcık suçlarına kanmamak gerekir. Hem bunların hepsinin öldürölmesi mümkün olmaz. Onlardan o fesada sebep olanları isteyin. Onlar kendileri verirler; söz birliğı etmeleri zordur dediler.³⁷²

Padişah bunların birlikteliklerini dağıtmanın çaresi var mıdır? diye sordu. O zamanda olan yaşlılar, Trabzonlu kâfirlerin devşirilmesini hatırlattılar ve dediler ki:

Trabzon halkı bir alay şerir ve ikiyüzlü taifedir. Halkı da sözlerinde durmazlar. Bunlardan devşirme yapmak kanun değildir fakat emir buyurun biraz oğlan devşirilsin; yeniçerilerin arasına katılsın. O zaman artık dördü beşi bir araya gelemes. Birbirine uyup yek dil ve yek cihet olamazlar. Bu fikir padişahın hoşuna gitti. Aynı zamanda şehzadeligi

³⁷⁰ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 174.

³⁷¹ 20 bin ile 100 bin akçe arasındaki gelirli tımar sahibi.

³⁷² Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 175.

sırasında Trabzon halkının kendisinden istekleri aklına gelmişti. Trabzon'dan da devşirme yapılmasını emretti.³⁷³

O tarihte Sadrazam Piri Paşa idi. Paşa bu fikre karşıydı. Durumu arz için padişahın yanına gitti. Padişahın, Lala muradın nedir, diye sorusuna o padişahım Trabzon kâfirlerinden devşirme yapılmasını emretmişsiniz diye konuşmaya başladı. Emir padişahın, ancak bunlar bir alay şerir taifedir. Ocağa katarsanız gammazlarlar, yeniçerilerin birlikliklerini bozar ve hücumlarına engel olurlar fakat bu yeniçeriler bir alay ümmî ve Oğuz taifedir. Bunların yüzlerini, gözlerini açar, kendileri gibi yaparlar. Sonra o taifede erlik ve dilâverlik yoktur. Yeniçeriler ise padişahımın has kullarıdır der. Paşanın sözlerini kale almayan padişah benim zamanımda şirretlik ve haram zadelik yapacak kimdir? diye karşılık verdi. Ulûfe zamanı birer defteri alıp karşılaştırıyorum ve gizlice durumlarını araştırıyorum diye devam etti. Ayrıca benim onlarla ahdim vardır. Padişahların sözlerinde durmaları gerekir. Şirretlikleri görülürse onlara cevap vermek kolaydır dedi. Fakat paşanın bu taifede erlik ve dilâverlik yoktur. Yeniçeriler ise padişahın kendi has kullarıdır diyerek itirazını sürdürmesi, padişahı daha da fazla öfkeliendirdi. Kanunu bana sen mi öğreteceksin? diye paşayı sert bir şekilde azarladı. Hatta öfkesi bununla sönmediğinden elindeki kepezle³⁷⁴ Piri Paşa'nın başına başına vurdu. Baş yarılan paşa üzüntü ve acı içinde dışarı çıktı.³⁷⁵

O sene Trabzon ve Karaman'dan yedi-sekiz yüz genç çocuk devşirildi. Onların zamanında devşirilenler, o kadar terbiyeli hareket ettiler ki anlatılamaz. Fakat daha sonra Türk üzerinden gelip de yeniçeri arasına katıldıklarında halleri ve fitneleri ortaya çıktı. Sultan Selim bunları Trabzon'un içinden toplatmıştı. Laz diyarından toplatmamıştı. Ancak sonraları Trabzonlular laz olarak anılır oldular. Bundan başka Bulgar, Orta Macaristan ve Hırvat serhattinden devşirmek de kanun değildi. Zira Macar ve Hırvatlar Müslüman olmazlardı. Fırsat bulunca mürtet olurlar ve geri kaçarlardı. Karaman diyarından Erzurum'a kadar olan bölgeden de devşirmek kanun değildi. Zira onlar, Türkmen, Kürt ve Gürcülerle karışık. O nedenle devşirilmezlerdi. Acemiler devşirilirken kanun ve yasaklara sıkı sıkıya uyulurdu. Kuralların dışına çıkmaktan kaçınılırdı. Mesela bir sürü bağlandığı zaman, tedbir olarak bir kere de çorbacının bizzat kendisi gözden geçirilirdi.³⁷⁶

İstanbul'a getirilen devşirme çocuklar, Yeniçeri ağasının Konağında (Ağa Kapusu) cerrah tarafından tek tek muayene edilirdi. Bir kısmı saraya, iri ve gülbüzleri Bostancıbaşı emrine ayrılır. Burada nice yıl eğitim görüp çalıştıktan sonra ulûfeye hak kazanırlardı. Geri kalanlarını, Rumeli ve Anadolu ağaları Türklere satarlardı. Satılan her genç için birer altın alınır. Türke verilen devşirmeler için alınan akçeyi Anadolu ve Rumeli ağalarının kâtipleri aralarında taksim ederlerdi. Zira onların neferleri ve bölükleri yoktu. Hem ulûfeleri de çok azdı bu yüzden böyle kanun olmuştu. Sürüler yoklanırlarken,

³⁷³ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 176.

³⁷⁴ Eğitim amacıyla kullanılan yay.

³⁷⁵ Öztuna, Türk Tarihinde Yapraklar, 131.

³⁷⁶ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 176-177.

içlerinde kanuna uygun olmayan bir devşirme bile tespit edilirse o sürü bütünüyle Tophane'ye ve Cebehane'ye verilir hiçbirisi acemi oğlanı yapılmaya layık görülmezdi. Zira bu ocak başka ocaklara benzemezdi. Yeniçeriler padişaha lazım olacak kullardı. Ondan dolayı ocağa katmazlardı.³⁷⁷

Sürücü geldiği zaman, kaç oğlan ölmüştür, kaç kimse hasta olmuş veya yolda kalmıştır ayrıntılı olarak bildirirdi. Eğer ölen varsa defterden çıkarılırdı. Hastaların ayrı bir defteri tutulur, iyileşince getirilip ağa önünde yine yoklaması yapılırdı. Zira bazı kimseler, para alıp yoklamadan kaçırmak amacıyla hasta diyerek devşirmeleri geride bırakırlardı. Aradan zaman geçer yoklanmaz, eşkâli ise defterde mevcut olurdu. Sonra yazım esnasında da yoklanmaz ve bu yolla defter harici adam araya katılmış olurdu. Bu hilelerle ortalık düzen bozulurdu. Kısacası devşirmeden gelen oğlanların yoklaması çok ciddi yapılmalıydı. Pertev Paşa'nın yeniçeri ağalığı zamanında, Arnavut diyarından bir sürü gelmişti. Ağa Kapusu'nda çocukların muayeneleri yapılırken o da merdiven başından izliyordu. Sürü arasındaki bir çocuğun hareketi paşanın dikkatini çekti. Cerrah muayene ederken çocuk edep yerini kaşımıştı. Pertev Paşa, hemen çocuğu yanına çağırıp sorguladı. Yetim olduğunu sezinlemişti. Düşündüğü gibi de çıktı çünkü çocuğun o hareketi, baba terbiyesi görmediğine işaretti. Bunun üzerine o sürüden birisini bile ocağa almadılar. Hepsini Tophane'ye verdiler. Sürünün çorbacısını otuz akçe ile Muton Kalesi'ne dizdar yaptı ve kâtiplerini de timarlara tayin ederek ocaktan uzaklaştırdı. Paşa böylece diğerlerine gayret gelmesini istemişti.³⁷⁸

Yeniçeri ağası olan kimse akıllı ve tedbirli olmalıydı. Devşirme işlemi tamam olduğu zaman, ağalar o diyalara güvenilir adamlarını gönderirlerdi. Bunlar, devşirme sırasında kanunsuzluk ve halka zulüm yapıp yapılmadığını araştırırlardı. Tespit edilen haksızlık ve kanunsuzluk olursa, kanun gereğince sorumluların haklarından gelinirdi. Zulümleri olmayıp kanun üzere hareket ettikleri ortaya çıkanları da değerlendirip gözetirlerdi. Köyüne göre; onar ve yirmişer akçe tezkere akçesi almak kâtiplerin hakkıydı. Dörder beşer akçe de kethüdası olan yoldaş alırdı. Yanında olan sürücü, köylere oğlan için davete gittiği zaman köylülerden köyüne göre kul akçesi alırdı. Başka bir para alması kanun değildi.³⁷⁹

Oğlanların toplanması tamam olduktan sonra kâtipler, çocukların belirli özelliklerini, kâfirce adlarını, köylerinin, kazalarının, sancaklarının, ana-baba adlarının, sürücülerinin ve sürücü başının adlarını yerli yerine yazıp defter eder ve kendinde saklardı. Sonra ağalar o eşkâl defterlerini kendi mühürleriyle mühürleyip yanlarında tutarlardı. İlerde gerektiğinde o defter ile yoklayıp eşkâli uyanı ulûfeye kaydederlerdi. Uymayanı bilirler ve onu kovarlardı. Buna ana defter derlerdi. Tamamen korunacak defterdi. Birisi düşürülmedikçe yerine adam yazılmazdı.³⁸⁰

³⁷⁷ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 177.

³⁷⁸ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılaşma Hareketleri", 146.

³⁷⁹ Öztuna, Türk Tarihinde Yapraklar, 131.

³⁸⁰ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 179.

Rumeli ve Anadolu ağaları kendilerine teslim olan oğlanları Türklere satarlardı. Devşirme çocuklar, medreselere ve kadılara satılmaz çünkü onların çift ve çubuğu yoktu. İstanbul halkına da satılmazdı. Şehirde durmalarıyla çocukların yüzleri ve gözleri açılırdı. Ayrıca bela çekmezlerdi. Sanat ehline de satılmazdı. Hünkâr kulu olan kimse sanatkâr olamaz, zira sanatı olan üç-dört akçe için sefere gitmezdi. Devşirilen çocuklar, Türklere verildikten sonra yılda bir kez yoklanırlardı. Yoklama için gönderilen adamlar, her çocuk başına sekiz akçe yoklama parası alırlardı. Bu amaçla, iki kişi Rumeli, iki kişi de Anadolu için kethüda tayin edilmiştir. Bunlar örfi vergilerden muaftı. Türklerden yoklama parası alırlardı. Rumeli ve Anadolu ağalarının İstanbul'da başka bir acemi oğlanı kethüda vardı. On-on beşer nefer adamlarıyla sürekli gözetim yaparlardı. Türklerden kaçan oğlanları tutar ve yeniden satarlardı. Oğlanlara sekiz yıldan sonra, Anadolu ve Rumeli ağalarının tezkeresiyle bir akçe ulûfe yazarlardı.³⁸¹

Acemi ocağında sonradan kanuna dikkat edilmez oldu. Kâfir oğlanları kötü asıllı mıdır, değil midir asla yoklanmamaya başlandı. Şefaât ile veya araya adam koymakla, rüşvetle Türk çocuklarını, anasının ve babasının adını kâfir adlarından birisiyle zikrederek ağa çırağı yaptılar. Her bir yeniçeri ağası zamanında bir çerağ defteri tutulur oldu. Yaptıkları çerağlarla defterleri doldurdular. Ağa çıraklığı icat edilmesinden beri Yeniçeri arasına Türk karışmaya başladı. Devşirmeye ihtiyaç kalmadı. Devşirmenin bozulmasının asıl sebebi bu olmuştu. Ağa çırağı olan kimselerin tamamı Türktü. Hepsinden önce kaldırılması gereken bidat buydu zira sonradan peyda olduğundan ve Türklerin ocağa katılmasından dolayı, hiçbir yerde yüz ağartmak mümkün olmamıştı. Fakat çerağlık kaldırılır, devşirme eski kanun üzere olursa varıldığı yerde fetih ve zafer mukarrer olurdu.³⁸²

Devşirme ve kuloğlundan başkasının acemi oğlanı olması kanun değildi. Yeniçeri oğlu olana kuloğlu derlerdi. Padişah emri ile kul oğlanı yazılarak ferman buyrulursa İstanbul ağasına teslim ederlerdi. Ağa da Sultan Mehmed Han zamanında yapılmış olan Acemi Oğlanı Odaları'na götürürdü. Orada acemi kâtibiyle oturup teslim ve dağıtımını yaparlardı. Sonra divan katibine verilen dağıtım listesi, bir kâğıda yazılır ve ağa mühürüyle mühürlenerek yeniçeri katibine verilirdi. Onun tarafından da deftere kaydedilirdi. Kanun budur. Bir akçe ulûfe ile yazılır, buna torba derlerdi. Yazıya da torba yazısı denirdi. Kuloğullarından hizmete gücü yeter olanlar, babalarının odalarına çağrılır, ihtiyar yoldaşlardan sorulurdu. Uygun olanlar, birer akçe ile torbaya ve Gelibolu'ya verilirdi. Asıl eski kanun buydu. Sonradan Galata Sarayı, İbrahim Paşa Ocağı, Eski Saray Ocağı ve Sekbanlar Fırını'na verilmesi icat olundu. Kuloğullarının bostana verilmesi kanun değildi. Oralara devşirmelerden verirlerdi. Bostanlara oğlan verilmesi gerekirse eşkalleri kanun üzere yoklanır, padişahın emrine göre kaç oğlan verilmesi gerekmişse bostancıbaşı onları seçer, dilediğini Hasbahçe'ye ikişer akçe ile ve dilediğini diğer bostanlara birer buçuk akçe

³⁸¹ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılışma Hareketleri", 146.

³⁸² Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 180.

ile dağıtırdı. Ayrıca listelerini divan katibine mühürleyip gönderirdi. O da yeniçeri katibine verirdi. Yeniçeri kâtibi de deftere kaydederdi. Ona göre ulûfeleri çıkardı.³⁸³

Acemi oğlanı çorbacılarından otuz adet odada olanlara cemaat denirdi. İstanbul ağasının odasına ise Ağa Bölüğü denirdi. O odaları Sultan Mehmed Han İstanbul'u fethettiği zaman yaptırmıştı. Bu odalarda olan oğlanlara saraydan yemek tahsis edildi. Bunlar için bir mescit yapılmış ve yedi akçe ile bir müezzin, sekiz akçe ile bir imam tayin edildi. Sultan Selim zamanında da bir hamam eklendi. Odununun sekiz akçe ile miri gemilerden verilmesi kanundu. Ayrıca hamama girenden yarım akçe, berbere gelenden yarım akçe, taşradan giren adamdan birer akçe alınsın diye kanun yapmıştı. Odaların her birine birer eski oğlan, bölükbaşı olarak tayin edildi. İstanbul ağasının odası kadimden bir bölüktü. Daha sonra dokuz bölük oldu. Her bölüğe birer bölükbaşı tayin edildi. Bu dokuz bölükte, bölükbaşı olan ariyeti³⁸⁴ aşçıbaşı olur ve bölükbaşılardan 55 amirlerinden birisi de budur. Yeniçeri keçesi gibi keçe giyer ancak üsküf³⁸⁵ yerine kağıtdır ve dal taç tasviri yoktur. Onların kayyimesi keçedendir ve bütün bölükbaşılar onu giyerlerdi.³⁸⁶

Aşçıbaşılar iki kişiydi. Birisi âriyetidir. Bunlar bölükbaşılardan ve acemi oğlanların amiridir. Ariyeti olan aşçının yolu, aşçıbaşılıktı. Aşçıbaşılığın yolu çavuşluktu. Çavuşluğun yolu ağa kethüdalığı'dır. Bunların ulûfeleri altı ya da yedi akçeydi. Acemi oğlanları ağa kethüdasının payesi, on dört akçe ile atlı sekban olmaktı. Bunların hizmeti, bölükbaşılar ile kol dolaşmaktı. Ekâbir yanında olan ulûfeli acemi oğlanlarından bulduğunu, tutup odaya getirerek çorbacısına teslim etmekte. Hünkâr hazretlerinin, ağanın veya vezirlerden birisinin inşaatında hizmet için acemi oğlanı alırlar, ağa kethüdası bunları da kaçmasın diye gözetirdi. Acemi odaları iki sıraydı. Birisine kethüda sırası diğerine çavuş sırası denirdi. Kethüda sırasında olan Ağa Bölükleri dokuz bölüktü. Kethüdanın odası oradaydı. Çavuşun odası bir sıradaydı. Zira belirli bir odası yoktu. Ağa bölüklerinde eski (kıdemli) olan bölükbaşı, çavuş veya aşçıbaşı, kethüda olurdu. Başları kethüdaydı. Meydanda, ağa önünde ve odalarda bütün hepsini o yönetirdi. Odaların sayısı otuzdu. On beşi bir sırada ve on beşi çavuş sırasındaydı. Bunlardan bir oda Ağa odasıydı. Odaların kapısını açıp kapamaya iki nefer ihtiyar acemi oğlanı, kapıcı tayin edilmişti. Yasak olanları içeri koymazlar ve dışarı gidenleri kimdir diye gözetirlerdi. Bunların da yolları yeniçeri olmaktı. Suç işleyen acemi oğlanını ağa kethüdası döverdi. Kanun buydu. Odaların içinde bir zindan yapılmıştı. Büyük suç işleyeni oraya koyarlardı. Hükümleri neyse icra edilirdi. Odalarda, odabaşı vekilharç olduğundan ağa kethüdasına hapis ve zapt ederdi. Fakat küçük suçu olanı bölükbaşı zapt eder ama kendi yetkisiyle dövemez, kethüdanın izni gerekir, zira kethüda, başodabaşıydı.³⁸⁷

³⁸³ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 180-181.

³⁸⁴ Vekil.

³⁸⁵ Börk gibi keçe kûlaf olur fakat başa giyilecek ağzı dört parmak enin de sırma ile işlemelidir ve geriye doğru yatırması yoktur.

³⁸⁶ Öztuna, Türk Tarihinde Yapraklar, 131.

³⁸⁷ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 182.

Acemi oğlanlarının görevi Padişah Kapusu'na, Ağa Kapusu'na, taş toprak çekmek, odun getirip götürmektir. Acemi oğlanı olmadığı halde, acemi tertibinde gezenin yakasını kesip kovarlardı. Ağa kethüdası ile acemi çavuşu, ulûfeliden başkasını tutmazlardı. Matba Amire'ye odun getirilemezdi. Odun gerekirse İstanbul ağası bulduğu rençper gemisinin odununu mîrîye tarttırmayıp akçesini bugün yarın çıksın, vereyim diye bir alay fukarayı canından bezdirirdi. Odun akçesi İstanbul ağasına kalırdı. Bu yüzden fakirler odun bulamazdı. Çünkü İstanbul ağasının korkusundan odun getirmezler. Padişah'tan odunun parasını alırlar, fakire vermezlerdi. Mîrî gemilerin harcını padişah'tan alırlar, fakat hizmete adam bulunmazdı. Bu gemiler için Galata'da kalafat yeri³⁸⁸ diye bilinen yerde depo yapmışlardı. Alet ve demirler orda dururdu. O deponun üzerinde bir emin çorbacı ve kâtip vardı ve gireni çıkanı yazarlardı. Kuloğlu olanları, babalarının odasında yoklamaya tabi tutup, gücü yetebilecekleri gemi hizmetinde veya torba hizmetinde ulûfeye yazmak gerekirdi. İş yapmaya gücü yetmeyecekleri yazmak kanun değildi. Yeniçeri yoldaşlardan gazada ölenlerin geride küçük oğulları kalırsa onlara nafaka olarak sekbanlar fırınından 3 ayda 2,5 kilo un ve 3 ayda yeniçeri arasında 15 akçe yetim ulûfesi verilirdi. Bunu Mehmed Han kanun eylemişti. Kuloğullarına da acemi oğlanı gibi yılda bir elbiselik çuka vermeyi de Mehmed Han kanun eylemişti. Velakin bunların çukaları altışar endazeydi. Bez ve astar aynıydı. Altı arşın çukanın adına mirahuri derler. Yedi zira³⁸⁹ çukaya yağmurluk derlerdi. Yeniçerilere çuka verilmesine ise Kosova da şehit olan Sultan Murad Han zamanında başlanmıştı. Acemi oğlanına çuka vermeyi de Fatih Sultan Mehmed tayin etmişti. Odadan odaya 20'şer adet yağmurluk verilirdi. Eski olup hizmette olanlara yağmurluk ve saire verilmesini kanun yapmıştı.³⁹⁰

Kuloğlu olup yetim olanlara üç ayda ikişer buçuk kilo un veya otuz beşer akçe un harcı ve yeniçeri arasında üç ayda on beşer akçe ile defter-i nânhora³⁹¹ kayıt ederlerdi. Yetimler bundan yararlanırlardı. Hizmete güçleri yettiği zaman ulûfeye yazılırlar ve onun yerine başka bir yetimi kaydederlerdi. Verilecek ekmeğin fodla³⁹² olması gerekirdi. Fazla olması kanun değildi. Fodla verilmesi çok eskiye dayanmazdı. Bunun nedeni, yeniçerilerin eskiden evlenmemeleriydi. Eskiden ancak çorbacılar evlenirdi. İhtiyarlardan da iş göremez olanlar evlenirdi. Padişaha arz olunmadan evlenmezlerdi. Yeniçerilik bekârlıkla olduğu için onlara odalar inşa edilmişti. Bu nedenle o zamanlarda kuloğlu az olurdu. Dolayısıyla nanhore çok eski değildi. Sonradan icat olunmuştu. Nânhorenin küçük ve yetim olanlara verilmesi gerekirdi. Lakin babası olup güçlü kuvvetli olanları da alıyorlardı. Düşen gedikleri odabaşılar ve kâtipler yiyorlardı. Yetimler kimsesiz kalmışlardı. Bu da tembih olunup yetimlerden başkasına verilmemesi gerekirdi. Eğer babası çok fakirse, olabilirdi. Fodla kâtibi olan kimse, hazineden un harcını 100'er akçe üzerine alıp 35'er akçe üzerine

³⁸⁸ Ahşap gemi ve kayıkların tahta aralıklarına zifte bulanmış üstüpler sıkıştırıp üzerine zift sürerek bakım ve onarım yapılan yer.

³⁸⁹ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılışma Hareketleri", 146.

³⁹⁰ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 183-184.

³⁹¹ Yeniçeri yetimlerinden kendilerine sekban fırınından ekmek tayin edilenlerin kaydedildiği defter.

³⁹² Eski pide cinsi ekmek. Özsüz undan yapıldı.

vererek fazlasını kendine alıkoyamazdı. Alınan un ve harcını tamam olarak vermek zorundaydı.³⁹³

Acemi oğlanı olan, eğer kuloğluysa çoğunlukla küçüklükten olmuştu. Her biri babasından gördüğü yola gitmezdi. Bakkallık, berberlik ve benzeri işlerde çalışırlardı. Ulûfesinden vazgeçmişlerdi. Acemi oğlanı, devşirilmiş olup Türk üzerinden alınıp ulûfeye yazılması gerektiğinde eğer Anadolu'dan ise Anadolu Ağası'nın teskeresi ile gelirdi. Teskerede rumuzu bulunurdu.³⁹⁴

6.4.3. Ocağa Usulsüz İlk Katılımlar

III. Murad Han'ın şehzadesine sünnet töreni yapılırken bazı kâfir çocukları gelip müslüman oldular. İslâmı şerefledikleri için kendilerine padişah dirliklerinden cebecilik ve topçuluk verilmesi teklif olundu. Fakat onlar kabul etmediler ve birer akçe ile acemi oğlanlığı veya devşirme gibi, Türk üzerinde olan oğlanlar gibi eşkâlimiz alınıp ana defterine kayıt eyleyin diye talepte bulundular. O sırada yeniçeri ağası olan Mazûl Ferhad Paşa'yı padişah çağırdı ve bunların deftere kaydolanmasını emretti. Fakat o, Padişahım bunların eşgal defterine kaydolanması uygun değil diye itiraz etti ve devşirmenin perişan olmasına sebep olunur dedi. Dışarıdan adam girerse başkaları da girerdi. Burada İslâm'a gelen kâfir evlâdı kötü asıllıydı. Çoğunluğu yetimlikle büyümüşü. Terbiye görmemişti. Sanat ehli ise çok yüz görmüşü. Edirne, Bursa ve İstanbul keferesi olanı almak yasaktı. Bunlar şehir çocuklarıydı. Padişahın izni ile bunların ocağa girmeleri mümkündü ama kanuna aykırı olur ve nizam-ı âleme zarar verir dedi. Ferhad Paşa'nın düşmanları padişahın yanında söze girdiler. Ağanın amacı, oğlan toplamak için çorbacılar gönderip deramedlerini almaktı. Ne gariptir ki, çorbacıların devşirdiği makbul oluyor da padişahın devşirdiği makbul olmuyor dediler. Bu sözler padişahı tahrik etmişti. Emrini yeniledi fakat Ferhad Paşa tekrar itiraz etti. Padişah iyice öfkelenmişti. Ferhad Paşa'yı ağalıktan aldı, yerine Yusuf Paşa'yı tayin etti. Ondan sonra bir cerrah görevlendirdi. Ağanın birisini nazır yaptı ve bir de kâtip tayin etti. Eşkâllerini yazdırmaya başladı. Kayıt için isteyenler gelip toplandı. Zaten işlemin kanuna aykırılığı kesindi. Bu arada birçok Türk çocuğu, müslüman oğlu müslüman iken, uçkuruna 20-30 altını bağlayıp cerrah önüne geldi. Cerrah uçkurunun ucunu kesip müslüman oldu diye altını aldı. Babası ve anasının adını kâfirce isimlerle yazdırıp eşkâl defterine kaydoldu. Nice peygamber soyundan olan kimseler, hünkâr kulu olayım diye hâşâ babası, anasının adını kul isimleri ile söylediler. Acemi oğlanı defterine bunların kaydedilmeleri, rüşvet erbabı için iş kapısı oldu. Kanun-ı kadimi gözden uzaklaştırıp olur olmaz kötü asıllı kâfiri, ocak halkından kimseler ağa önüne getirip bu benim akrabamdır diye müslüman etmekteydi. Böylece ağa çırağı adıyla bir başka defter oluştu, oğlan devşirmeye ihtiyaç kalmadı.³⁹⁵

³⁹³ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 184.

³⁹⁴ Öztuna, Türk Tarihinde Yapraklar, 131.

³⁹⁵ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 185-186.

6.4.4. Acemi Oğlanların Görev Yerleri

Acemi çorbacılarına bağlı neferlerin görevlendirildikleri yerler ve dağılımları şöyledir:

1. Gemi ve oda hizmeti,
2. Vezir sarayı hizmeti,
3. Ağa, yeniçeri kâtibi ve yeniçeri kethüdası gemileri hizmeti,
4. Küçük veya iş göremez olanlar. Buralardan başka hiç kimsenin yanına acemi oğlanı verilmezdi.

Paşa kapılarında ve atölyelerinde olan sanat ehli kimselerin yanında birer ikişer oğlan vardı. Bunların hepsi bir odadan değildi. Bunların ulûfelerini birer adam toplardı. Onun mürdesini³⁹⁶ bu toplayanlardan sormak gerekirdi. Ağa gemisinde ölenlerin mürdesi de o ulûfe toplayan oğlandan sorulurdu.³⁹⁷

Acemi oğlanların hizmette olup olmadığı, odun kâtibi ile mutemetten sorulmalıdır. Eğer gemi hizmetinde olan oğlanlar izinli değil yerlerindeyse, bu iki yetkiliyi gözetmek gerekirdi. Fakat oğlanların çoğunluğu desturlu olup aralarında ölenlerin yerine adam koymuşlarsa dokuz bin akçeli tımara çıkarılırdı. Ölenlerin yerini satanı bulup cezalandırılması lazımdı. Ağanın işletmelerinde olan acemileri, ustalarından sormak gerekirdi. Ağa önüne çıkmadan oğlanı kapuya çıkarmamak gerekir, zira çoğunlukla ölen acemi oğlanların arasına dışarıdan başkalarını kaydederlerdi. Eğer ağa önüne çıkar da kuloğluyum derse babası odasını sormak gerekir; ötesi çıkmazdı. Eğer devşirmeyim derse eşkâli sorulurdu. Uymazsa bu kez mürde yerine geçmesi mümkün olmazdı.³⁹⁸

Acemi oğlanına ulûfe çıkınca, acemi oğlanı meydanında meydan olurdu. Bütün çorbacılar keçelenirlerdi³⁹⁹. İstanbul ağası mücevveze giyerdi. Birinciden otuzuncuya kadar ulûfeleri verilirdi. Acemi kâtibi resid ederdi. Önce gemi oğlanları, ardında başkaları alır sonra küçükler alırdı. Meydan üç gün dururdu. Ulûfelerin çoğu alınırdı. Geriye kalanı acemi kâtibi ile bir olup resid ederlerdi. Bu otuz çorbacıdan başka sekbanlara ekmekçi başı ayrı bir bölük olarak tayin oldu. Elli-atmış acemi oğlanı vardı. Ekmekçi başı'nın ulûfesi on dört akçeydi. Terfi yolu yeniçeri yayabaşısı olmaktı. Olmayınca yerine başkası olmazdı. Çorbacılarının mukarrer buçukları⁴⁰⁰ yoktu. Gemide hizmet edenlere terakki lazım gelince ağaya arz ederler, buçuk verirlerdi. Çorbacılar, ölen oğlanın ve kapuya çıkanın mahlûlünü verirdi. Ancak verilen inama bedel olmalıydı. Acemi arasında ulûfenin böylesine artması kanun değildi. İkidenden, iki buçuktan ziyade olmak yasaklardandı. Zira ulûfesi yüksek olarak kapuya çıkan aceminin, yüksek ulûfeyle yeniçeri olduktan sonra terakkiye ihtiyacı

³⁹⁶ Yeniçerilerden ölenlerin boşalan yerleri hakkında kullanılır bir tabirdi.

³⁹⁷ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 186.

³⁹⁸ Karal, "Tanzimat'tan Evvel Garblılışma Hareketleri", 146.

³⁹⁹ Yeniçerilere özgü keçe külahlarını giymeleri.

⁴⁰⁰ Ulufe zamanı verilen en düşük zam.

kalmazdı. Hemen çıktığı gibi destur sevdasına düşerdi. Acemi arasında terakki vermek, kesinlikle yasaklanacak bidattı.⁴⁰¹

Sekbanlar fırını da böyledir. Nihayet fırından kapuya çıkılacağı zaman, ikişer üçer oğlan kapıya çıkardı Bunların eskilerine halife denir, ulûfesi yedi akçe olurdu. Yanında olana hamurkâr bir diğerine simitçi derlerdi. Ulûfeleri birinin beş, birinin dört akçeydi. Yerine gelenler de terakkilerini alırlardı. Gerek ölsün gerek kapıya çıksın, kanun buydu.⁴⁰²

Ekmekçi başının on iki çift fodlası ve yüz çeki odunu vardı. Atlı zağarcıların ve sekbanların üçer çift, sekban başının kırk çift, zağarcıbaşının yirmi beş çift, saksoncubaşının yirmi beş çift, hasekilerin üçer çift, sekbanlar katibinin beş çift, ketüdayerinin beş çift, çavuşların birer çift bu minval üzere tayinatları vardı. Sekbanların ortasına ve tazılarına yüz on yedi çift fodla, bölükbaşlarına elli beş çift, yeniçeri katibine kırk çift fodla verilirdi. Zağarcılar ortalarına ve zağarcılarına yetmiş çift, odun kethüdalarına sekiz çift, zağarcıların katibine iki çift, saksoncuların ortasına ve saksonlara kırk altı çift fodla verilirdi. Dört çift de oda kethudalarına verilirdi. Turnacıbaşıya dokuz çift, ortalarına on beş çift, başhasekiye sekiz çift, ortalarına yirmi beş çift ve onun alt yanında olan hasekiye yedi çift, ortalarına yirmi çift, onun alt yanında olan hasekiye de yedi çift, ortasına on beş çift fodla tayin oldu.⁴⁰³

Devecilere fodla verilmezdi. Ancak ikinci devecilere iki çift fodla verilirdi. Bu oda tazı beslerdi. Sultan Mehmed önünde bir tavşan kurtulmuşken, odabaşılarının tazısı erişip yakaladığı için, iki çift fodla tayin buyurmuşlardı. Ve o odanın tazı beslemesi kanundu. Diğer devecilere değildi. Kethüda beyin kırk çift, muhzır ağanın yedi çift, başçavuşun on çift, kethüda yerinin on çift fodlası vardı. Orta çavuşun dört çift, küçük çavuşun üç çift fodlası vardı. Zemberekçi başının iki çift, ağa imamını on çift, Ağa Kapsu başşakirdinin yedi çift, başşakirde kadar üçer dörder çiftti. Efendi Kapsu'nda (Yeniçeri Kâtibi Dairesi) başşakird sekiz çift fodla alırdı. Altı adamına kadar üçer, dörder çift verilirdi. Toplam yirmi çift fodla olurdu. Orta Camii'nin hatibi yedi çift, imamı dört çift fodla alırdı. Bu ekmekleri sayan sayıcının beş çift fodlası vardı. İstanbul ağasının on beş, Anadolu ağasının sekiz, Rumeli ağasının yedi çift fodlası vardı. Bu zikrolunan ağaların fodlaları kanundu. Fakat şimdi bunlardan başka çok yerlere fodla verilirdi. Bunlar kanun değildi. Hazineye yüküdür ve kaldırılması gerekirdi. Kul oğlanlarının yetimleri de unu bu fırından alırlardı. Kâtipten tezkere alıp ambarcıya götürürler ve bu tezkere gereğince alırlardı. Fırına bir ambarcı ve bir kantarcı görevlendirildi. Bunların on bir çift fodlaları vardı. Fırında olan oğlanları ekmekçi başı zapt eder ve ulûfelerini alırdı. Başkası karışmazdı. Aynı zamanda on dört akçe ulûfesi vardı. Neferinin mürdesi ondan talep olunurdu.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 188.

⁴⁰² Turan, Türk – Cihan Hakimiyeti Mefkûresi, 590.

⁴⁰³ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 189.

⁴⁰⁴ Turan, Türk – Cihan Hakimiyeti Mefkûresi, 591.

Eski sarayda olan teberdarların⁴⁰⁵ aşçıların bölükleri başkaydı. Kethüdarları ve kâtipleri vardı. Teberdar kethüdası olanların yolu çaşnigirlikti. Kâtibinin yolu sipahilikti. Bundan dolayı ulûfeleri acemi arasında sekizer akçe olur. Aşçıların katipleri ve başları da sekizlidir; zira yolları yeniçeri olmak değildi. Bunlar çoğunlukla neferdi, ulûfeleri ağırdı. Acemiler arasında bunlardan daha çok ulûfe alan yoktu. Galata Sarayı'nda olan teberdarlar, aşçılar ve çamaşırcılar da ulûfelerini hep aynı alırlardı. Çünkü çok kalabalık değillerdi. 30-40 kadar olurlardı. Bunların bölükbaşları fazla ulûfeliydi. Bunlardan da mürde talep etmek gerekirdi. İbrahim Paşa Sarayı'nda olan teberdarların ve çamaşırcıların da 30-40 neferi vardı.⁴⁰⁶

Miri kasapların da 30-40 neferleri vardı. Onlardan da mürde talep edilirdi. Miri ıspanakçıların, miri yoğurtçuların 30-40 neferleri vardı. Miri tavukçular ve hasırcılar da aynıydı. Bunlardan da mürde talep olunurdu. Bunlar gibi diğer padişah ocaklarından da mürde talep olunması gerekirdi. Bu kanunları ağaların bir hoşça gözetmeleri gerekirdi. Müslümanların beytülmalinden ulûfeye sahip olup yiyenlerin ehil olması şarttı. Hizmetin hakkını vermelidirler ki yedikleri para helâl olsun. Böyle şeyler artık ekseriya gözetilmekten kalmıştı. Bu nedenle durumlar karışmıştı.⁴⁰⁷

Hasbahçe bir bölüktü. Onlara bölük, diğer bahçelerdekilere cemaat denirdi. Onların en eskisi Büyükdere Bahçesiydi. Acemi oğlanlar, Hasbahçe'ye ilk önce ikişer akçe ile yazılırdı. Diğer dış bahçelere yazılmak 1,5 akçe ile olurdu. Ancak Üsküdar ile Kule Bahçesi ikişer akçeydi.⁴⁰⁸

Üsküdar Bahçesi'nin ulûfesinin ikişer akçe olmasının sebebi, burada hünkâr hazretlerinin eskiden beri atlarının bulunduruluyor olmasındandı. Bu nedenle Küçük Hasbahçe diye anılırdı. O atlara, Hasbahçedeki oğlanlar gidip hizmet verirlerdi. Kule Bahçesi'nin vazifesinin ikişer akçe olmasının sebebi de Sultan Süleyman Han ile ilgiliydi. Süleyman Han şehzade iken padişahı öfkelen-dirmiş, o da bostancıbaşına ferman ederek öldürülmesini istemişti. Bostancıbaşı akıllı bir adam olduğundan işin sonunu düşünmüş ve şehzadeye bostancı külâhı giydirip gizlice Kule Bahçesi'ne kaçırmıştı. Padişah daha sonra: Ne yaptın lala dediğinde padişahım sağ olsun diye karşılık vermişti. Fakat aradan zaman geçip de padişah öfkeyle yapmış olduğu işe pişman olduğunda bostancıbaşı, padişahı bahçeye götürmüş ve şehzadeyi bostancı külâhıyla çıkartıp elini öptürmüştü. Bu duruma çok sevinen padişah, sevincinden ağaya hilat giydirmişti. Sultan Süleyman daha sonra tahta çıkınca bu bahçede olan oğlanlara yarımşar akçe terakki vermişti. Bunlara terakki vermek gerekirse bostancıbaşından izinsiz olmazdı. Bunların hizmetinde olmayıp firarda veya kayıp olanın tashih olması ve bostandan torbaya, torbadan bostana gidip gelmesi, tamamen bostancı başının izniyle olurdu. Kapuya çıkmak kanun değildi. Hasbahçedeki

⁴⁰⁵ Baltacı. Bunlar ordunun önünde gidip yol üzerindeki engelleri kaldırmak ve çadırları kurmakla görevliy-diler ve ellerinde balta taşıdıkları için bu isim verilmişti.

⁴⁰⁶ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 190.

⁴⁰⁷ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 191.

⁴⁰⁸ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 191-192.

acemilere çuka verilmesi Sultan Beyazıt Han zamanında olmuştu. Bunların her bir kanunu acemi oğlanı gibiydi. Çuka itibarıyla bedergâh olurdu.⁴⁰⁹

Her bahçede birer hoca vardı. Bunların da ulûfeleri üçer akçeydi. Bahçelerin hepsinde ulûfeleri yeniçeri kâtibi gelip bahçede kendisi dağıtırdı. Edirne Bahçesi de eski ocaktı. Ağasının kırk akçe ulûfesi vardı. İbtida kırk akçe ile olurdu. Bunların birkaçı bölük, birkaçı cemaatti. Çengelköyü'nün başka ustaları vardı. Bunların hepsini Edirne Ağası zapt ederdi. Edirne bostancıbaşısını burada olan bostancıbaşı zapt ederdi. Ulûfelerini almaya oradan bir bölükbaşı gelir, alıp götürürdü. Firar ve ölümleri bildirir; ihraç edilir ve terakkileri varsa kaydedilir, ulûfelerini alıp giderlerdi. Bostan ustalarına terakki vermek gerekirse ağaları verirdi. Başka yerden verilmesi yasaktı. Ağalar da hünkâra arz etmeden veremezdi. Bostanlarda olan oğlanların kapuya çıkması gerektiğinde bostancıbaşından izin alınması şarttı. O tezkere eder ve kâtipleri getirerek gereğince eşkâlleri bir bir yoklandıktan sonra gönderilerek ihraç olunurdu. Edirne Sarayı'nın da teberdarları ve aşçıları vard. Onların sarayağası vardı, o tezkere ederdi. Eskisini kapuya çıkarırdı. Mürde ve girihtelerini o gönderirdi.⁴¹⁰

Acemi oğlan çorbacıları dürüst ve dindar olmalıdır ki, mevcut olmayanı, küçük ve gemiden firar eden neferleri belirtsinler. Acemi katibine sıkı tembihler ederek bu gibileri defterden çıkartmak gerekirdi. Defterden çıkarılanlar bir daha deftere kaydedilmezdi. Acemi oğlanı çorbacıları Divan'a alınmazdı. Yolları yeniçeri yayabaşılığıydı. Yeniçeri yayabaşılarının altında dururlardı. Alay olduğu zaman süpürge⁴¹¹ giymezlerdi. Acemi kâtibi balıkçın⁴¹², çorbacılar ise turna teli takınırdı. Acemi çorbacılarının kulluk beklemeleri kanun değildi ancak hünkâr hazretleri seferde olursa başkaydı. Yeniçeri ağası sefere gidip yeniçeri çorbacıları kalmamış ise o zaman da onlar beklerdi. Yeniçeri çorbacıları donanmada olup yeniçeri ağasından önce seferden gelirler ise yine yeniçeri çorbacıları kulluğa otururdu. Acemi çorbacıları, asker buradayken ancak bayramlarda onlarla birlikte kulluk beklerlerdi. Oğlanlardan kavga edenler olursa hakkindan gelmek içindir bu. Ağa burada değilken sıra koluna varırlardı. Bu esnada yanında olan acemi oğlanına keçe giydirirdi. Ağa seferde olup burada kulluk beklemeleri gerektiğinde de bütün kullukları bunlara bekletmezlerdi. Zira ağanın yerine burada kalan zağarcılardan, sekbanlardan, koruculardan ve sekbanlardan yaşlı birisine ve ocak yaşlılarına verirlerdi. Onlarla birlikte beklerler ama muhızlılığı ve asesbaşılığı acemi çorbacıları yaparlardı. Hünkâr sefere gider, burda kimse kalamazsa o zaman bütün kullukları acemi çorbacıları beklerdi. O dönemde kaymakam olan vezirin divanına İstanbul ağası varırdı. Önünde giden acemi oğlanları keçe giyerler amma üsküf⁴¹³ ve yünlük⁴¹⁴ giymezlerdi.⁴¹⁵

⁴⁰⁹ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 192.

⁴¹⁰ Er, Osmanlı Devletin de Çağdaşlaşma ve Eğitim, 208.

⁴¹¹ Başlıklara takılan sorguçlardan birinin adıdır.

⁴¹² Balıkçıl kuşundan elde edilen uzun ve kıymetli bir tüy. Yeniçeri ocağının zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, hasekiler, deveçiler, kethüdayeri gibi üst rütbeli subayları bu tüyleri takardı.

⁴¹³ Yeniçeri börklerinden birisi. Ağzı dört beş parmak genişliğinde sırma işlemeli başlık.

Muayyen kulluk yerlerinden birisi kalafat yeri idi. Diğerleri şöyleydi: Eminönü'ne gelen at gemilerine hamal tutmak, Divân-ı Hümayun'a o gün gelen odunu çekmek, defter gereğince miriden akçesini almak, odun kapısında yeniçeri ağasının gemilerinin odununa hamal tutmak, her sabah Divan'a nöbetçi olup taşra da olan at oğlanlarından kavga edeni tutup cezalandırmak. Bütün bunlar acemi oğlanı yayabaşlarının göreviydi. Bunlara da tembih olunması gerekir ki hamalları nöbetçe tutalar ve miriden akçe verildiği zaman halli halince tevzi edeler, verdikleri akçeden kendileri almayalar. Bundan böyle kanun-ı kadim üzere gemileri artırarak Matbah-ı Amire'ye yeterli odun yetiştirmek gerekirdi. Bu gemilere Samakodan⁴¹⁶ ekser⁴¹⁷ için birer çorbacı irsal edilir ve her sene o taraftan gemi ekseri alınınca hepsi İstanbul ağalarının evlerine gelirdi. Kerestelerini gemi yapmağa giden çorbacılar getirirdi. Evlerini yenileyip safasını sürerler; reayaya ve Beytülmale büyük haksızlık olurdu. Gemilerin aletleri ve bezleri Samsun diyarından gelirdi. Onda da bu vech üzere Beytülmalde akçesini alırlar, reayaya vermezlerdi. Çorbacılar ile taksim ederlerdi. Bunların da gözetilmesi gerekirdi.⁴¹⁸

Acemi arasında bir çorbacı, beytülmalci olarak tayin olmuştu, odalarda ve dışarıda ölenlerin beytülmalini kabzederdi. Acemi oğlanının çoğunlukla özel eşya ve elbisesi olmazdı. Hem şimdi odalarda oğlan yoktu. Ölenin de elbiseleri kendi ölüsünü örtmezdi. Beytülmalci ocaklardan bir oğlanın öldüğünü haber alsa ve talep etmeye varsa, bölükbaşı ile bir olup eğer oğlan bilinen, tanınan ise biraz eski yaramaz elbise gösterirler ve işte elbiseleri budur derler ve tekfini için biraz da akçe verin diye cenazeyi borçlu çıkarırlardı. Beytülmalci zorla almaya ve yemin vermeye yetkili değildi. Eğer oğlan bilinmeyenlerden ise bizde ölmüş oğlan yok, yanlış haber almışsınız diye cevap verirlerdi. Paşaların saraylarında ise kapı ağaları hiçbir şey göstermezlerdi. Belki bizi söyler diye beytülmalcinin başını ve mansibini aldırmağa gayret ederlerdi. Galata Sarayı'nda, İbrahim Paşa Sarayı'nda ve Eski Saray'da ölen teberdarların ve aşçıların beytülmalini ve mürde esamisini istemeye kimin gücü yeterdi. Hemen o gün başına bela getirirlerdi. Beytülmalci, dışarıda ticarete ve etrafta acemi oğlanı adıyla olup da ölenlerin beytülmallerini sormaya yetkiliydi. Odalarda öleni acemi oğlan beytülmalcisi zapt ederdi. Onu da hazineye vermezlerdi. Ortada harcanırdı. Bu görev için bir dindar acemi yayabaşısı tayin edilip el koyduğu terekeyi, müfredat defteri gereğince hazineye teslim ettirmek gerekirdi. Bu gibi kimseler de gördüğü bu hizmetlerinin karşılığında gözetilmeliydi.⁴¹⁹

Acemi arasında kötürüm, aklen ve beden malul ve iş göremez olana ulüfesini oturluk (emeklilik) ile vermek Sultan Beyazıt Han zamanında oldu. Bunun ise iki akçeden fazla olması mümkün değildi. Fakat şimdi nice sağlam adamlar, altışar akçe ile

⁴¹⁴ Yeniçeri borkünün önünde gümüşten veya parlak madenden yapılmış ve yeniçeri zabıtlarının rütbelerine göre başlarına taktıkları sorguçları ve tüyleri takmaya yarayan kısım.

⁴¹⁵ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 194.

⁴¹⁶ Bulgaristan sınırları için de kalan bir kasaba.

⁴¹⁷ Gemiler için kullanılan çivi ve benzeri malzeme.

⁴¹⁸ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 195.

⁴¹⁹ Sakin, Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları, 195-196.

acemi arasında emekli oldu. Eskiden acemi oğlanları fakirlerdi. Birer akçe ile hizmet edip bela çektikleri için bunlara da Yeniçeriler gibi çuha verilirdi. On birer akçe de yaka akçesi verilirdi. Yılda bir kere de otuzar akçe yay akçesi alırlardı.⁴²⁰

6.5. Yeniçeri Ocağı

Yeniçeri adının nereden nasıl geldiği konusun da Hammer şu açıklamayı yapmaktadır: Yeniçeri ocağı I. Murat ve vezir-i azamı Candarlı Hayrettin Paşa tarafından kuruldu ancak daha önce temelleri Sultan Orhan tarafından atıldı.⁴²¹ Kurulduğu sırada Yeni-Çeri yani Yeni-Asker olarak adlandırıldı. Genç Yeniçeriler, şiddetli sert reislerin idaresi altında bulunarak, ilk dönemlerden itibaren emre itaate, yorgunluğa, açlığa katlanmayı öğrenirlerdi. İtaatlerinin ödülü ve sonucu yükselmektir.⁴²²

Bu uygulama ile devlet Hristiyan tebaasının ve savaş esirlerinin çocuklarını ocak için yetiştirmeye başladı. Acemi oğlanları olarak yetiştirmeye başlayan bu askerler disiplinli eğitilip, düzenli askerliğin temel eğitimi aldırıldıktan sonra şehir dışındaki kışlalarda çağın en gelişmiş askerî bilgileri ile yetiştiriliyorlardı. Asker oldukları müddetçe aile kurmaları yasaktı ancak emekli olduktan sonra evlenebilirlerdi. İçlerin de yetenekli olan askerler seçilip Mekteb-i Enderun isimli saray akademisinde yetiştirilip, devletin önemli görev ve kademelerinde hizmet vermeleri sağlanırdı.⁴²³ Aşağı da Yeniçeriler hakkında daha detaylı bilgi verilecektir.

6.5.1. Yeniçeriliğin Ortaya Çıkışı

Yeniçerilerin Müslüman olmayan ailelerin çocuklarından toplanması Bolayır fatihi Süleyman Paşa dönemin de oldu. Süleyman Paşa, o zamanda Bilecik kadısı olan Mevlâna Kara Halil ile konuştu. Süleyman Paşa, Atlıların yanında kalelere hücum için piyadenin gerektiğini ve kale fethine atlıların yararı olmadığını beyan etti. Ona göre Kale kuşatması için piyade askeri şarttı. Yaptıkları konuşma sonucunda Türk çocuklarından genç ve gürbüz uygun olanlardan seçip sipahinin yanına koymaya karar verdiler.⁴²⁴

Kararın uygulamaya konması Mevlâna Kara Halil'e verildi. Mevlâna, hizmetinde olan dürüst ve çaba gösteren yiğitleri topladı. Onlara ikişer Osmanlı akçesi günlük verildi. Oluşturulan bu birliklere onbaşı ve yüzbaşılar tayin edildi. Piyade ismiyle çağrıldılar. Piyadeler savaş zamanı orduya katılıyordu. Sonrasında günlükleri kesilerek her biri kendi

⁴²⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 196.

⁴²¹ Mustafa Özden, “Yeniçerilik İsyanları ve Vak’a-i Hayriye”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, (İstanbul, 1996), 34.

⁴²² Özgür Sadık Karataş, “Sultan II. Mahmûd’un Modernleşme Politikası Dâhilinde Yeniçeri Teşkilâtı ve Teşkilâtın Mûsikî Unsurları” 23/3, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2019), 937-955.

⁴²³ Özden, “Yeniçerilik İsyanları ve Vak’a-i Hayriye”, 34.

⁴²⁴ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 200.

vatanına gönderiliyordu ve barış zamanı çiftleriyle uğraşıyorlardı. Bu sırada da divânî vergilerden muaf olmak, hizmetlerinin karşılığı oluyordu. Piyadelerin sayısı zamanla arttı. Bununla birlikte sefer de veya zaferde fesatlıkları ortaya çıktı. Böylece devlet erkânı toplanıp yeni bir karar aldı. Vilayet kadılarına emirler gönderildi. Müslüman olmayan ailelerin çocuklarından toplayıp eğitmeye başladılar. Onlara ikişer akçe ulûfe bağlandı.⁴²⁵

O zamanda kerametleriyle meşhur olan Hacı Bektaş Veli oğlu Timur- taş Dede ve Mevlâna evladından Emirşah Efendi tarafından yeniçeri keçesi düzenlendi ve bunlara giydirildi. Bu başlık, keçeden yapıldığı için adına keçe denildi. Başa giyildiği için de börk olarak da anıldı. Yeniçerilerin giydiği başlık Hazret-i Mevlâna'nın kisvesindendir. Dualar ve senalar ederek keçe giydirilmişlerdi. Lakin Hazret-i Mevlâna'nın kisvesini Emirşah Efendi giydirmeyince, Timurtaş Dede'nin kepenegi başlarında oldu.⁴²⁶

Askerler yeni kul olduğundan adına Yeniçeri denildi. Zikrolunan kepenegin kolunu giyinmek, Hacı Bektaş-ı Veli'ye dayandırılır. Hazret-i Mevlâna'nın babası, Rum diyarına gelirken Hacı Bektaş Hazretlerinin ayağı taşa değdi. Bunu gören Sultanu'l-ulema, kepeneginin kolunu kesip ayağına sar diye verdi. O ise bunu ayağına sarmaya layık görmedi. Teberrük için mübarek başlarına giydi. O nedenle Timurtaş Dede de Yeniçeriye kepeneginin kolunu giydirdi. Bu taifenin giydiği kisveyi Hacı Bektaş-ı Veli giydi. Osmanlılara kılıç kuşandığında bu kisveyi giymekteydi. Fakat Hacı Bektaş, Yeniçeri teşkilatı kurulmadan vefat etti. Bu nedenle oğlu olan Timurtaş Dede, Orhan Gazi-zade Sultan Murat Han zamanında Yeniçeri kisvesini giydirdi ve Yeniçeri adını o koydu. Bu isimle de meşhur oldular.⁴²⁷

Yeniçerilerin kisvelerinde hâlâ çorbacıların giydiği doğru börk vardı. Onu Gazi Süleyman Paşa giydi ve Sultan Murat zamanında meşhur oldu. Bazı seferlerde Osmanlı padişahları bunu saltanat tacı yaparlardı. Hâlâ yeniçeri yaya başları kâfir çocuklarından toplanan yeniçerilerin yüz kişisine bir kişi baş tayin edildi. Bunlar yayaların üzerine baş olduklarından adlarına yaya başı denildi. Yayabaşılara 24'er akçe ulûfe belirlendi. Sekbanbaşı da yeniçeriye ağa tayin edildi. Yeniçerilerin adları defterlere kaydedildi. Bunun için bir kâtip tayin edildi. Adına yeniçeri kâtibi dendi. Kuruluşundan bu zamana gelinceye kadar yeniçeriler, seferlerde birçok hünerler gösterdiler ve Âl-i Osman padişahların inayetlerine mazhar oldular. Osmanoğulları, Yeniçeriliği oluşturduktan sonra piyadelere ulûfe bedeli olarak araziler tahsis ettiler. Bunlar, sefer dönüşü kendilerine verilen arazilerini ekerler, divânî ve örfî vergilerden muaf olurlardı.⁴²⁸

Türk çocuklarından oluşturulan bir başka birlik de atlı olarak sefere katılıp imdâd-ı cihadla görevlendirilenlerdi. Bunlara da belirli araziler bırakıldı ve müselleme adı verildi.

⁴²⁵ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 200.

⁴²⁶ Er, *Osmanlı Devleti'nin Çağdaşlaşma ve Eğitim*, 208

⁴²⁷ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 201.

⁴²⁸ Özden, "Yeniçerilik İsyanları ve Vak'a-i Hayriye", 34.

Bu askerlere de belirli bir düzen içinde bölükbaşılar tayin edildi ve sancak beylerine rütbe verildi.⁴²⁹

6.5.2. Yeniçerilerin Kuruluş Yapısı

Ocağın kuruluş tarihi tam belli değil fakat I. Murat'ın (1362- 1389) hükümdarlığının ilk yıllarına dayandırılıyordu. Genel olarak 1363 yılı ocağın kuruluşu olarak kabul edilmekteydi. Erken dönem Osmanlı kaynakları bu görüşü teyit ederken bazı Yeniçeri rivayetleri de bunu doğrulamaktaydı. İlk zamanlar savaşta esir düşen gençler, direk ocağa alınarak yeniçeri yapılıyorlardı. Sonra Acemi Ocağı kuruldu. Devşirilen genç yeniçeriler, yeniçeri olmadan önce bu ocağa alınırdı.⁴³⁰

Yeniçeri teşkilatına Ocak adı ile anılıyordu ve farklı orta/bölüklere ayrılıyordu. İlk kurulduğun da ocağın nefer sayısı bin kişi kadardı. Yeniçerilerin her yüz kişisinin başına yaya başı adıyla bir subay tayin edilip, bu yüz kişilik ortalara da cemaat ismi verildi. Zamanla orta sayıları arttırılarak 101'e kadar çıkarıldı.⁴³¹

Yeniçeriler, ilk başta sadece cemaat adı verilen ortalarından oluşuyordu. 15 yüzyılın ortalarında Sekban bölükleri de ocağa katıldı. II. Beyazıt'ın zamanın da (1481-1512) ise Ağa Bölükleri oluşturuldu. Bu sayede teşkilat daha da genişletildi. Toplam orta/bölük sayısı 196'ya ulaştı. Olgunluk döneminde ocak esas olarak üç ana gruba ayrıldı. Bunlar:⁴³²

1. Yayabeyler Cemaatleri (101 orta) Jaysengler!
2. Sekban Bölükleri (34 Bölük) Seymenleran birliği
3. Ağa Bölükleriydi. (61 Bölük) Boler

Toplam: 196

Cemaat ortalarına Yayabeyleri; Ağa Bölüğü ortalarına Bölüklüler veya Ağa bölüklüler adı verildi. Sekbanlara ise Seymenler denildi. Cemaatler, yani yayabeyleri ortaları, l'den 101'e kadar sıra numarası almışlardı. Aslında padişahın av birliği olan Sekbanlar 1451 senesinde yeniçerilere katıldı. 34 bölükten oluşuyorlardı. 1' incisinden 34'üncüye kadar numara almışlardı. 15. yüzyılın sonlarında oluşturulan Ağa Bölükleri'nin her biri 50 kişiden oluşan 61 bölük olup l'inciden 61'inceye kadar sıra numarası verilmişti.⁴³³

Her bir ortanın nefer mevcudu başlarda 100 ila 500 arasında değişmekteydi. Ancak nefer sayısı sabitlenmiş değildi. Nitekim Kanuni devrinde yeniçeri sayısı 12 bin iken, sonradan bu sayı zaman zaman artarak 50 binlere tırmanmıştı. Nefer sayısındaki bu artışa karşılık orta sayısı aynı kaldığından, zorunlu olarak her bir ortanın nefer mevcudu artırıldı. Öyle ki I. Ahmed ve III. Selim Dönemlerin de bazı ortaların sayısı 2-3 bine kadar ulaştı.⁴³⁴

⁴²⁹ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 202.

⁴³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, 144-146.

⁴³¹ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 25.

⁴³² Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 26.

⁴³³ Özden, "Yeniçerilik İsyanları ve Vak'a-i Hayriye", 36.

⁴³⁴ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 26.

Ocağın asker sayısı ile ilgili 1650'den sonrasına ait belgeler azaldı. Bu konuda ki bilgiler; ocağın sayısının 1527 yılında 11-12 bin kadarken, 1657 senesinde ise yaklaşık 20 bin dolayında; 17. yüzyılın başına gelindiğinde ise 37 bine yükseldiğini göstermekteydi. Daha sonraki dönemlerde de piyade savaş gücü kırk bini pek aşmadı. Bu konudaki abartılı rakamları çok dikkate almayan Thomas Thornton'a göre 1807'deki sayının bile kırk bini aşması zordu. Zira hazineden her altı ayda bir 2.400 kese çıkıyordu ki bu kırk bin olarak hesaplanan ordu için adam başı otuz kuruş düşecek demektir. Ancak 1652 tarihli ulûfe defterine göre toplam nefer sayısı 56.042 olarak görülmekteydi. Üç aylık ücretleri tutar 41.552.838 akçe, bir yıllık toplam ise 166.211.352 akçeye ulaşıyordu.⁴³⁵

6.5.2.1. Bölük ve Ortaların Unvanları ve Görevleri

Üç ana gruba ayrılan 196 orta/bölüğün bir numarası vardı ve kendi ana grubunun başına o numara getirilmek suretiyle (Mesela: 1'inci Yayabeylerinden, 3'üncü Sekbanlardan, 5'inci Ağa Bölüğünden gibi) tanımlanıyorlardı. Orta ve bölüklerin bir kısmı özel görevlere tayin edilmişlerdi ve bunların Deveciler, Turnacılar, Zağarcılar vs. gibi görevlerinden dolayı aldıkları özel isimleri vardı. Bir kısmı da ocaktaki yüksek rütbeli ağalara tahsis edilmişti ve (Kethüda odası, Başçavuş odası gibi) onların unvanlarıyla anılıyordu. Unvanlı olan orta/bölüklerin unvan ve numaraları şöyleydi:⁴³⁶

6.5.2.2. Cemaatler

Yayabeyler olarak da adlandırılan cemaatler, en eski ve asıl yeniçeri birliklerini teşkil ediyorlardı. Cemaat ortalarının, 1'nci ortadan 5. orta'ya kadar ilk beş ortası Deveciler Ortası olarak sabitti. Ancak Cemaat-i Şütürban da denilen bu gruba, ihtiyaç oldukça başka odalar da katılarak sayıları zamanla arttı. Mesela kayıtlarda 1623 tarihinde 8, 29, 33, 39, 40, 46, 56, 57, 86, 87 ve 95. Ortalara da Deveciler denildi. 1663 senesinde de 6, 8, 25, 29, 33, 39, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 57, 75, 78, 86, 87, 91, 95 ve 98. ortalar, deveci ortaları olarak görüldü.⁴³⁷

64'üncü Orta: Zağarcılar.

71'inci Orta: Saksoncular.

68'inci Orta: Turnacılar.

14, 49, 66, 67'inci ortalar: Hasekiler.

-60, 61, 62, 63'üncü ortalar: Solaklar.

-82'inci Orta: Zemberekçiler.

-92'nci Orta (bazen de 43'üncü Orta): Tüfekçiler.

-17'inci Orta: Çergeciler.

⁴³⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, TSMA, [D.795], 275.

⁴³⁶ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 27.

⁴³⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, 156-157.

- 40'inci Orta: Tekke Ortası.
- 52'inci Orta: Katrancılar.
- Ağa İmamı Ortası: Odası sabit değildi; imamın bulunduğu oda ona tahsis edilir ve onun adıyla anılırdı.
- 99'uncu Orta: Hú-keşân (Hü çekenler).
- 101'nci Orta: Ocak Beytûlmalcisi.

6.5.2.3. Sekbanlar

Bir atlı ve 34 yaya bölükten oluşan Sekbanlar, Yeniçeri cemaatlerinin 65'inci ortasını teşkil ederdi. Aslında 65'inci Orta'yı teşkil eden Sekbanlar, Atlı sekbanlardı. Piyadeler ise 34 bölüğe ayrıldı. Sekbanların 18'inci Bölüğü sekbanlar katibinin, 33'üncü Bölüğü de serşi kari denilen avcıbaşına tayin edildi. Sekbanlar kethüdasının da tahsisli ayrı bir bölüğü vardı. Ancak bu belirlenmiş değildi. Kethüdanın mensup bulunduğu bölük (oda) ona tahsis ediliyordu.⁴³⁸

6.5.2.4. Ağa Bölükleri

15. yüzyılın sonlarında yeniçeri ağaları artık ocak dışından, Enderundan tayin edilmeye başlayınca, ağaya tahsisli bölükler oluşturuldu. Bunlara Ağa Bölükleri adı verildi. Sayıları 61 olan bu bölüklerin unvanlı odaları şöyledir:⁴³⁹

- 1' inci Bölük: Yeniçeri Kethüdası,
- 5'inci Bölük: Başçavuş,
- 7'inci (bazen 32, bazen 33 veya 51'nci) Bölük: Kethudayeri (Câ-yı kethüda),
- 17'inci Bölük: Çerge Odası,
- 19'uncu Bölük: Bekçi,
- 21'inci Bölük: Paşa Odası (Kanuni zamanında İbrahim Paşa, odaları gezerken bu odanın aşçısı tarafından kendisine verilen şeker şerbetinden memnun kaldığı için oda paşanın himayesine girmiş ve adı Paşa Odası olarak anılır olmuştı.),
- 54'üncü Bölük: Talimhaneci Bölüğü,
- 56'ıncı Bölük: Kayıkçılar,

Ağa Bölükleri'nin önemi Kanuni zamanında daha da arttı. Birinci Ağa Bölüğü'ne yoldaş olarak kabul edildi. Bir diğer önemli oda da 61'nci Bölüktü. Padişah, yeniçeri odalarını denetlediği bir gün bu odanın önünden geçti. Bu esnada kendisine sunulan şerbetten çok memnun kaldı ve şerbet tasını altınla doldurup iade etti. O tarihten itibaren bu odanın önünden geçen hükümdarlara şerbet takdim etmek gelenek oldu.⁴⁴⁰

⁴³⁸ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 28.

⁴³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, 290.

⁴⁴⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 29.

6.5.2.5. Yeniçeri Başlıkları

Yeniçerilerin zamanla sayısı iyice arttı. Hacı Bektaş-ı Veli ve Mevlâna hazretlerinin himmetleriyle savaşlarda büyük fetih ve zaferler kazandıkça, keçelerini delip turna teli veya turna yünü takarlardı. Bu kısma tüylük veya kaşıklık denirdi. Sonra içlerinden birisi gümüşten küçük bir tüylük yaptırıp keçenin önüne mıhladı. Diğerleri de ondan görerek düşmana korku vermek için şimdiki gibi büyük tüylükler yaptırdılar. Gazalarda ganimet kazanan bazı yoldaşlara ocak ihtiyaçları, altından ve gümüşten üsküf yaptırmayın dedikleri için o zamandaki sofilerden bir azizin reyi ve nümunesi ile daltaç⁴⁴¹ yaptırarak keçelerine kaplattılar.⁴⁴²

Yeniçerilerin kisveleri, üç nefer Allah ehlinin sikke-i şerifeleriydi. Sikke-i şerifeleriyle sikkelenmişti. Özellikle bu kisveyi teberruken Gazi Sultan Murat ve Gazi Süleyman Paşa kendileri de giymişlerdi. Yeniçeri Ocağı'na Allah ehillerinin ve gazi padişahların duaları sinmişti. Kanunlarını da onlar yapmışlardı. O günden bu zamana gelinceye kadar seferlerde bunlar çok kahramanlık göstermişlerdi.⁴⁴³

Yeniçerilerin odalarında ve başka yerde durma ve oturma kuralları, Hacı Bektaş-ı Veli fukaralarının kaideleri üzerindeydi. Bunlar bekâr olmak, iyice yaşlanmayınca kadar sakal bırakmamaktı. Bunlar padişah uğurunda can ve baş oynattıkları için kendi giydikleri kisvelerini onlara tayin ettiler. Yayabaşlardan farklı olmak için de ardına tiftikten eğri yatırtma yaptılar.⁴⁴⁴

Çorbacıların börkü doğru keçeydi. Yeniçerilerinki eğri idi. Çorbacıların giydiği börk üzerinde süpürge sorgucu vardı. Onun ortaya çıkması Yıldırım Beyazıt Han zamanındaydı. O tarihte Karamanoğlu hain olmuştu. Üzerine gidip fetholunduğunda birkaç yayabaşı, Hacı Bektaş Hazretlerinin mezar-i şeriflerini ziyaret etmeye gitmişti. Ziyaretleri sırasında deve kuşu yününden bir demeti süpürge yapıp mezarını onunla süpürmüşlerdi. O çorbacıların birisi, teberruken bu süpürgeyi alıp başına taktı. Diğer çorbacılar da ondan görerek o süpürge numunesinden bağlayıp üsküf üzerine geçirdi.⁴⁴⁵

Börkün ardında olan turna teli kadimdendi. Eskiden sefer sırasında birer tane takarlardı. Fakat daha sonraları, tek tel olması nedeniyle kırılıp pejmürde olmaması ve süslü görünmesi için, altı yedi tane turna telini bağlayarak takınmaya başladılar. Gazalarda, alaylarda ve divanlarda giyerler. Balıkçıdan olan turna teli, Mısır fatihi Sultan Selim Han Gazi zamanında kullanılırdı. İran seferinde ellerine balıkçın telleri geçtiğinden, onu turna teli gibi bağlayıp giymelerini ocak ağalarına kanun oldu. Böylece yayabaşılarından ayrılmış oldular. Yeniçeriler, Osmanogulları'nın kol ve kanadı oldular. Bu sebeple

⁴⁴¹ Börkün başa giyilecek kısmını çepeçevre kaplayan kâğıdın üzerindeki nakış.

⁴⁴² Mithat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, (İstanbul: 1986) 372.

⁴⁴³ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 203.

⁴⁴⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, 144-146.

⁴⁴⁵ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 204.

bunların kanun ve kurallarını icra etme konusunda padişahlar çok dikkat etmeliydi. Böylece din ve devlet uğrunda yüz çevirmeyip can ve baş verebilirlerdi.⁴⁴⁶

6.5.3. Yeniçeri Odaları ve Görevleri

Yeniçeri ocağına katılan acemiler, devşirme ise eşkâli yoklanırdı. Kuloğlunun ise babasının oda yoldaşları davet edilir, gerçekten kuloğlu olup olmadığı sorgulanırdı. Ocağa alınan oğlanların, birinci odadan başlayıp sırayla dağıtılması kanun oldu. Dağıtım eşit yapıldı, odalardan birine fazla, birine eksik verilmezdi. Odaya birkaç nefer birden gelirse, hepsi birden bırakılır, yarışarak odaya ilk önce gelen kıdemli ve eski olurdu.⁴⁴⁷

Yeniçeriler için tayin olan odalardan önce Edirne'deki odalar yapıldı. Sipahiler için oda tayin edildi. Odalar Yeniçeri içindi: zira yeniçerinin kanunu bekarlıktı. Bekâra kalacak yer lazımdı o yüzden yeniçeri için odalar yapıldı. Üç-dört neferi bir uğurdan bir odaya kapıya çıkarıp gönderdiklerinde, ayağı çabuk olan önce varır ve diğerlerinden kıdemli olur, Seğirtip odanın orta tarafına varan, diğer yoldaşlarının kendisini geçmekte olduğunu görünce hemen başındaki kellepuşunu atar. Kellepuş⁴⁴⁸ onlardan önce odaya dâhil olunca kıdem sahibi yani eski olurdu. Fakat orta sofaya girildikten sonra atarlarsa sayılmazdı. Giriş kanunları böyleydi.⁴⁴⁹

6.5.3.1. Odabaşılar ve Yeniçerilerin Evlenmesi

Yeniçeri odasına yeni gelen acemiler, usulünce oturtulurdu. Bunların başına zabıt olana odabaşı denirdi. Odabaşı hepsinin eskisiydi fakat bekâr olmak zorundaydı. Yeniçerinin evlenmesi kanun değildi. Yavuz Sultan Selim Han zamanında ikinci vezir Yunus Paşa'nın kardeşi yeniçeriydi. Yaşlanmış ve iş göremez olmuştu. Paşaya varıp çocuk için evlenmeye paşadan izin rica ettiğinde paşa öfkelenmişti; "Beni kuldan mı çıkarmak istersin" deyince türlü sözlerle izin vermemişti. Bir vezir kardeşi olması yanında, yaşlı ve iş göremez birisi olduğundan ancak ağaları tarafından arz edilip güçlkle evlenmesine izin alabildi. O zamandan beri kanun oldu. Yaşlılık gerekçesiyle evlenileceği zaman, padişaha arz etmeden evlenmek kanun değildi. İhtiyar ve amelmânde olanlardan başkası evlenemezdi. Fakat şimdiki gibi acemi oğlanı iken evlenilirse, Yeniçeri Ocağı'nın ıslah olması mümkün değildi. Şimdi çorbacıya bir altın seccade bahası ve odabaşına don ve gömlek verildikten sonra izin çıkıyordu. Taze erler evleniyor, odalarda bekarlar kalıyordu. Evlilerden odabaşı olması kanun değildi. Taze yiğitler bu şekilde odabaşı olurlarsa, odasından olan yoldaşları zapt edilemezdi.⁴⁵⁰

⁴⁴⁶ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 204.

⁴⁴⁷ Özden, "Yeniçerilik İsyânları ve Vak'a-i Hayriye", 35.

⁴⁴⁸ Takke.

⁴⁴⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapukulu Ocakları I*, 145.

⁴⁵⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 206.

6.5.3.2. Vekilharç

Odabaşının altındakine vekilharç denirdi. Herkesin yediği yemeğin parası onda dururdu. Cuma gecesı kumanyaları o toplar ve akçe kutusunu o tutardı. Vekilharcın alt yanında olana baş müteferrika denirdi. Onun altında olana orta müteferrika, onun da altında olana küçük müteferrika denirdi. Müteferrika denmesinin nedeni, bunların artık bütün hizmetlerden kurtulmuş ve yeni yoldaşlardan birisinin ona hizmet etmeye başlamış olmasıydı.⁴⁵¹

6.5.3.3. Yeniçeriliğe Geçen Acemilerin Ulufeleri

Acemi arasında bir akçeli olanlar, üç akçe ile yeniçeri olurdu. Bir buçuklu ve iki buçuklu da üç akçeli yeniçeri olurdu. Bu yüzden, acemi arasında iki buçukludan fazla olması binde bir bile olmazdı. Çünkü aceminin ulufesi üçten fazla olursa yeniçeri arasında üç akçe ile hizmet etmezdi. Oysa şimdi acemi oğlanının çoğunluğu yedili ve sekizli olmuştu. Sekizli olan, sekizliyle kapıya çıkardı. Oysa yeniçerinin kendi ulûfesi sekizden fazla olmazdı. Bu durumda daha acemi iken ulûfesi tamamlanmış olurdu. Artık kendisine buçuk bile lazım değilken neden hizmet etmek zorunda olsun ki? Bütün bunlara rağmen, acemi iken ulûfesi sekizli de olsa yeniçeri arasına katılıp karakullukçu olup ve erkânı üzerine istihdam etmek gerekirdi. Acemi iken ulûfesi üç akçe olan, üç buçukla yeniçeri çıkar, dörtlü olan dört buçukla çıkardı. Böylece yarım akçe zam yapılırdı.⁴⁵²

6.5.3.4. Karakullukçu ve Aşçı

Karakullukçunun hizmeti odayı silip süpürmekti. Odaya gelen misafir ve mücavirin pabucunu silerdi. Yemek kaplarını yıkardı. Odada yanacak odunları kırar, kandilleri yakar, pazardan gerekli olanları getirirdi. Neferi fazla olan bazı odalarda karakullukçular iki taneydi. Fakat 1. ve 5. Kethüda bey ve Başçavuş odalarında yedişer-sekizer yüz nefer olduğundan, dörder-beşer karakullukçuları vardı. Bunları, aşçıları olan yoldaş zapt ederdi. Aşçılık yüksek makamdı. Bu dört-beş neferin hangisi eski ise o aşçı olurdu. Bir altında olana pazara giden denirdi. Onun altında olana da pabuççu denirdi. Bir sonrakine Kandilci denirdi. Bunlar zamanla aşçı olurdu ancak diğer odalarda karakullukçu tekti. Odanın nefer sayısı azdı. Bütün hizmetleri karakullukçu yapardı. Onun üst yanında olan aşçıydı. Yoldaşların yemeğini o pişirirdi. Bunlardan 1-2 yoldaşı da çorbacı yanına verirlerdi. Seyislik ve hasekilik yapardı. Bunlar da karakullukçuluk hizmeti gibiydi.⁴⁵³

⁴⁵¹ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 207.

⁴⁵² Özden, “Yeniçerilik İsyanları ve Vak’a-i Hayriye”, 38.

⁴⁵³ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 207- 208.

Buçuk terakkinin dağıtımı gerektiğinde biri oda hizmetinde olana, biri de çorbacı kapısında olana verilirdi. Hizmet payesinde beraberdi. Kapıya çıkıp bu hizmetleri yapmayana itibar olunmazdı. Daha sonra da olsa gelip odadaki bu hizmetleri yapmazsa kanuna uygun olmazdı. Şimdi ise bunlar çoğunlukla yerine getirilmiyordu. Kapıya çıkanların çoğunluğu ekâbir kapısında yahni kapan olmuştu. Odaya gelmezlerdi. Ulûfe geldiği zaman ulûfelerini akçe kuvveti ile tamam edip ulûfe alırlardı. Eski olduktan sonra da odaya gelip odabaşı olurlardı. Bu gibi adamlar kanun görmemiş, hizmet etmemiş olurlardı. Doğrusu budur ki, bu gibi kimselere yukarıda anlatıldığı gibi kullukçuluk yapıp her hizmeti yerine getirttikten sonra, müteferrikalık gediğini vermek gerekirdi. Böylece yolu odabaşılığa erip de odabaşı olduğunda, sözü söz olur ve adına eğri denmezdi. Kanun üzere bu hizmetleri tamamıyla yapan yoldaş, ziyafet için bir koyun alır ve etini orta sofaya asardı. O gece koyunu pişirip yerlerdi.⁴⁵⁴ Böylece arakiye⁴⁵⁵ üzerine tülbent sarmak için o yoldaşa dua ve sena ile izin verilirdi. Nice seneler hizmet edip de eski olduktan sonra, sakal bırakma izni için de yine bir koyun asması gerekirdi. Bir müddet de böyle hizmet ettikten sonra eski yani kıdemli olurdu. Orta sofa odabaşısıyla yemek yemek, ihtiyar yoldaşlar ile yollu yolunca oturmak ve diğer hizmetlere kalkışabilmek için koyun asmak gerekirdi.⁴⁵⁶

6.5.3.5. Kışlalar

Yeniçeri neferlerinin karargahlarına oda deniyordu. Yeniçerilerin ikamet, eğitim ve idarelerine tahsis edilmiş olan bu binalar; Eski ve Yeni Kışlalar ile Aga Kapusu'ndan müteşekkildi. Odalar, neferlerinin ikameti, yemeklerin pişmesi ve zabitler için tahsis edilmiş ayrı ayrı yerleri olan birer kışla durumundaydı.⁴⁵⁷

Fetihten sonra İstanbul'da yeniçeriler için inşa edilen ilk binalara Eski Odalar adı verildi. Yeniçeri rivayetlerine göre İstanbul'un fethi sırasında, yeniçerilerin bir bölümü, vezir Mahmud Paşa ile deniz tarafından hücum etmişler, Unkapanı kapısından içeri girerek Şehzade Camii'nin bulunduğu çevreye çadırlarını kurup bayraklarını dikmişlerdi. Bayraklarını buraya dikenler arasında yeniçeri ağası olan sekbanbaşının bölükleri de vardı. Yeniçerilere kışla inşası için yer arandığında buralar uygun görüldü. Ancak bu binalar yetersiz kaldığı için daha sonraları Aksaray'da yeni binalar yapıldı. Bu tarihten itibaren Şehzadebaşı'ndaki odalara Eski Odalar, Aksaray'dakilere de Yeni Odalar ismi verildi.⁴⁵⁸

Eski Odalar, Şehzade Camii'nin tam karşı sırasında bulunuyordu. Bu kışlaların yerini gösteren elimizdeki en ayrıntılı tek görsel kaynak, 19. yüzyılın başında yapılmış olan

⁴⁵⁴ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 208- 209.

⁴⁵⁵ Dövülmüş ince keçeden veya pamuk ve yünden yapılan başlık. Üzerine sarık sarılarak kullanılırdı.

⁴⁵⁶ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 209.

⁴⁵⁷ Karataş, "Sultan II. Mahmûd'un Modernleşme Politikası Dâhilinde Yeniçeri Teşkilâtı ve Teşkilâtın Mûsikî Unsurları", 937-955.

⁴⁵⁸ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 35.

Kulekapılı Seyyid Hasan haritasıydı. Bu haritaya göre kışlanın doğu-batı yönü 500 metreye, eni ise 250 metreye yakın olduğu hesaplanabilmekteydi.⁴⁵⁹

Kışla, güney-kuzey istikametinde geçen bir cadde ile iki bölüme ayrıldı. Kışlayı ortadan ikiye ayıran caddenin Şehzade Camii'ne bakan taraftaki kapısının adı Altmışbir Kapısı idi. Bunun tam karşısına düşen ve Marmara Denizi tarafına bakan kapıya da Kırkdört Kapısı deniyordu. Doğu cephesinde Birler Kapısı, batı cephesinde de Meyyit Kapısı adı verilen birer kapı daha vardı. Bu caddenin ikiye ayırdığı bölümlerden Beyazıt tarafındaki odalar 19. yüzyılda Tulumbacılar Kışlası deniyordu.⁴⁶⁰ Burası Fatih'in yaptırdığı Acemi Oğlanlar Kışlası idi. Kışlanın ortasındaki meydanda yer alan Acemoğlu Hamam son dönem Plerde Meydan Hamamı adını almıştı. Caddenin karşı tarafındaki odalar yeniçerilere aitti. Bunların da bir kısmı yani ortadaki cadde boyunca sıralananlar Ağa Bölüklerine, Şehzade Camii tarafına bakan yöndeki diğer odalar ise cemaatlere aitti.⁴⁶¹

Firdolayı saçaklı olan Eski Odalar'ın tabanları çini tuğlalarla kaplı, süslü direkleri olan odaların içleri sedirlerle döşenmişti. Askerlerin yatmasına tahsis edilen koğuşlardan başka kerevet, çardak, ahırlar ve tekke vardı. Ayrıca padişah için bir de taht odası bulunuyordu.⁴⁶²

Yeni Odalar ise Aksaray'da Halıcılar semtinin yakınındaydı. Burası Tekkeler Meydanı, Etmeydanı ve Orta Camii ile birlikte büyük bir külliye halindeydi. Yeni Odalardaki binalar, taş temeller üzerine ahşaptan inşa edilmişler ve bazıları iki katlıydı. Odaların zemini sırlı tuğlalarla döşeliydi ve içlerinde peykeler ve sedirler vardı. Kapılar mermer direkli ve alınlıklıydı. Yüksek ve gösterişli olan her kapıya ait olduğu odanın nişanı işlenmişti. Genellikle zabıt odaları üstte, mutfak ve çamaşırhaneler altta bulunmaktaydı.⁴⁶³ Yüksek bir duvarla çevrili olan Yeni Odalar'a Adet Kapısı, Ağa Bölüğü Kapısı, Solaklar Kapısı, Meydan Kapısı, Çayır Kapısı, Et Kapısı, Karaköy Kapısı adı verilen yedi kapıdan giriliyordu.⁴⁶⁴

Oda denilen kışlalar, küçük hücrelere ayrılmışlardı. 16. yüzyıl ortalarına ait bilgilere göre hücrelerde on iki kişi yatıyor ve içlerinden en kıdemlisi odabaşı oluyordu. Ne savaşta ne barışta yatak olarak çuldan ve bir örtüden başka bir şey kullanmıyorlar ve soyunmadan yere serdikleri bu çul üzerinde yatıyorlardı.⁴⁶⁵ Sefer zamanı çadırlarına girdiklerinde küçük bir Türk halısı üzerine uzanıyorlar, o bulunmazsa koyun postunda yatıyorlardı. Yürüyüşlerinde içecekleri suyu ya teneke bir kutuda ya da deri bir kapta taşıyorlardı.⁴⁶⁶

⁴⁵⁹ M. Kazım Çeçen, *II. Beyazid Suyolu Haritaları*, (İstanbul: 1997) 57.

⁴⁶⁰ Çeçen, *II. Beyazid Suyolu Haritaları*, 57.

⁴⁶¹ Çeçen, *II. Beyazid Suyolu Haritaları*, 59.

⁴⁶² Necdet Sakaoğlu, "Eski Odalar" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* c.3 İstanbul 1994, 203-204.

⁴⁶³ Sakaoğlu, "Eski Odalar" 467-468.

⁴⁶⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 239-242.

⁴⁶⁵ Erdal Küçükyalçın, *Turna'nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*, (İstanbul:2010) 53.

⁴⁶⁶ Dr. W. Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1801*, (Ankara:2011) 136.

Yeniçerilerin padişahlarla olan yakın ilişkisi, kışlalarda da sembolik biçimde ifadesini bulmuştu: İstanbul'un fethinden sonra da yaşatılan bir geleneğe göre; ulûfe dağıtımı yapıldıktan birkaç gün sonra padişah, yeniçeri üniformasıyla kışlayı ziyaret ediyordu. I' inci Ağa Bölüğü, yani Kethudabey Bölüğü kışlasında kendisine ayrılmış taht-ı hümayun odasına gelir ve 40 akçelik maaşını alırdı. Sonra bu paraya bir avuç altın ekleyerek ocağa geri iade ederdi. Padişahın kullanımı için ayrıca 61'inci Solak Orta'sında da bir kasr-ı hümayun vardı.⁴⁶⁷

1826 yılında Ocak kaldırıldıktan sonra Yeniçeriliğe ait hiçbir iz kalmayacak şekilde odalar tamamen yakıldı ve yıktırıldı. Eski Odaların yerine Fevziye adı verildi ve daha sonra Bâb-ı Ali genişletilirken el konulan dükkânlarla karşılık vakıflara devredildi; vakıf dükkânları, ev ve bahçeler yapıldı. Yeni Odaların yerine Ahmediye adı verildi; evler ve dükkânlar yapılarak yeniden canlandırıldı.⁴⁶⁸

Ocağın idari hayatında rol oynayan en önemli mekânlardan birisi de Ağa Kapısı idi. İdari işlerin yanında ocağı ilgilendiren bütün konuların görüşüldüğü Ağa Divanı burada kurulurdu. Geniş bir avlu içerisindeki binalardan oluşan Ağa Kapısı'nda yeniçeri ağasından başka katar ağalarının makamları bulunmaktaydı. Ayrıca burası, büyük bir cami, zindan, hizmet binaları, çardak ve köşkleri barındırıyordu. Bunların yanında imalathanelerin bulunduğu bir de çarşı vardı.⁴⁶⁹

6.5.3.6. Ağalar (Generaller ve Üst Subaylar)

Ocağın general ve üst rütbeli subayları ağa unvanını alıyorlardı. Bu subaylar rütbelerine göre iki gruba ayrılırdı.

Birinci Derecedeki Yüksek Subaylar:

Ocağın en üst rütbeli amiri olan yeniçeri ağasından başçavuşa kadar olan ağalar, ocağın birinci dereceli subaylarını teşkil etmekteydi. Bunların unvanları ve görevleri şöyledir:

- 1-Yeniçeri Ağası: Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı'nın en üst amiridir.
- 2-Sekbanbaşı: 65'inci Orta'yı oluşturan Sekban bölüklerinin amiri.
- 3-Kul Kethüdası: Kethüda Bey de denir. I'nci Ağa Bölüğü'nün kumandanı ve yeniçeri ağasının yardımcısıdır.
- 4-Zağarcıbaşı: 64. Orta'yı oluşturan piyade ve atlı zağarcıların amiri.
- 5-Saksoncubaşı: 71'nci Orta'nın kumandanı.
- 6-Turnacıbaşı: 68. Orta'nın kumandanı.
- 7-Hasekiler: Dört tanedir. 14, 49, 66, 67. ortaların kumandanlarıdır.

⁴⁶⁷ A. Cevad Paşa, *Tarih-i Asker-i Osmani*, (İstanbul:1882) 74.

⁴⁶⁸ Sakaoğlu, "Yeni Odalar" 467-468.

⁴⁶⁹ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 37.

8-Başçavuş: Ocak başçavuşudur. Ağa Bölükleri'nden 5. Bölük ona tahsis edilmiştir.⁴⁷⁰

İkinci Derecedeki Yüksek Rütbeli Subaylar

1-Başdeveci: Deveci ortalarının en kıdemlisidir.

2-Deveciler: Sayıları ve tahsis olunan ortaları değişen Deveci Ortalarının kumandanlarıdır.

3-Başyayabaşı: Cemaat ortalarındaki en kıdemli yayabaşı.

4-Muhzır Ağa: Kendisine tahsis edilmiş olan bölüğü ile sadrazama muhafızlık yapar, sadrazam ile Yeniçeri Ocağı arasındaki irtibatı sağlar.

5-Kethüdayeri: Kulkethüdasının yardımcısı ve vekili.

6-Başbölükbaşı: Ağa Bölüklerindeki bölükbaşların en kıdemlisidir. Farklı tarihlerde bu sıralama küçük bazı değişikliklere uğramıştır. Mesela bazen başbölükbaşı ve muhzır ağa'nın daha yukarılara çıktığı görülmektedir.⁴⁷¹

Kul kethüdası terfi ettiği veya makamı boşaldığı zaman silsile halinde terfiler yapılırdı. Bu nedenle kul kethüdasından başlayarak kethüdayeri ne kadarki olan ağalara katar ağaları denirdi.⁴⁷²

6.5.3.7. Orta ve Bölük Subayları

Orta veya bölük kumandanları genel olarak çorbacı adıyla anılıyorlardı. Cemaat ortalarının çorbacıları yayabaşı Ağa ve Sekban bölüklerinin çorbacıları ise bölükbaşı unvanını almaktaydı. Bunlar orta veya bölüğün bütün işlerinden ve özellikle inzibatından birinci derecede sorumlu kimselerdi.⁴⁷³

Çorbacılar yardımcı konumunda olan subayların, üst rütbelisinden aşağıya doğru unvan ve görevleri şöyledir:

-Oda kethüdası: Cemaat ortalarında yayabaşı'dan sonra gelen odabaşların en kıdemlisi olan subaydır. Ağa Bölükleri'nde bu konumdaki subay başodabaşı unvanıyla anılır.

-Odabaşı: Yayabaşılardan (veya bölükbaşılardan) sonraki yetkili amirdir ve devamlı olarak odalarda bulunur. Bu nedenle orta veya bölüğe en yakından muhatap olan kimsedir.

-Vekilharç: Odabaşıdan bir alt derecededir; odanın işe subaylığı görevini yerine getirir.

-Bayraktar: Ortanın bayrağını taşımakla görevlidir.

-Başeski: Bayraktarın bir altındadır. Odadaki neferlerin en kıdemlisidir.

-Usta veya aşçıbaşı: Orta veya bölüğün yemeğini pişirmekle görevlidirler. Kendilerine bağlı çeşitli sayıda yamak ve civelekleri vardır. 18. yüzyılda bunların itibarları çok fazla

⁴⁷⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 38.

⁴⁷¹ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 175.

⁴⁷² Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 176.

⁴⁷³ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 39. Kethüdabey, zağarcıbaşı, saksoncubaşı, turnacıbaşı, başçavuş gibi yüksek rütbeli subayların her biri bir orta veya bölüğü kuman da etmelerine rağmen çorbacı olarak nitelendirilmezdi. Bunlar ocakağaları veya ağayan-ı Bektaşiyen olarak anılırlardı.

artmış, yayabaşılara ve bölükbaşılara bile tahakkum eder dereceye gelmişlerdi. En nüfuzluları, 32'inci Orta'nın aşçısı idi.⁴⁷⁴

Orta ve bölük subayları denilince ilk akla gelen çorbacılar, odabaşılar ve aşçı ustalar, yukarıda söylediğimiz gibi askerle doğrudan ilişkili oldukları için teşkilat içinde en etkin sınıfı oluşturuyorlardı. Bir anlamda icra makamındaydılar. Bu yüzden ocağın büyük ağaları bunları yanlarına almadan icraatlarını gerçekleştirmeleri düşünülemezdi. Ocağın son zamanlarında bile bu otorite ve güçleri devam ettiğine dair bilgiler vardır. Bir meselede yardımcı olması için gittikleri yeniçeri ustası, yeniçeri devrini görmüş bir kimse tarafından şöyle tasvir edilmiştir:⁴⁷⁵

“Elbise türü bazı nefis hediyelerden bir bohça tertip edip Etmeydanı Kışlası'na gittik. Binaların ve girişlerinin büyüklüğü insanı etkileyen bir daireye girdik. 31'inci Cemaat Ustası Hüseyin Ağa'nın odasını bulduk. Kapıda nöbet beklemekte olan karakullukçu vasıtasıyla izin aldıktan sonra içeri alındık. Uzunca boylu, köse sakallı, bakışı korkunç, sözü sert ve yüksek; fakat konuşmayı bilen birisiydi. Hediyeimizi beğendiğini belirtmek için zahmet olmuş, hizmet bizindir, gibi şeyler söyledikten sonra birden:

Bre!.. Diye bir sayha eyledi ki aklım başımdan gidecek oldu.

Büyük bir saygı içinde içeri giren karakullukçuya, yine aynı yüksek sesle seslendi:

'Kahve ve şerbet!..”

6.5.4. Suçlular ve Cezalandırma

Odadaki yoldaşları odabaşı zapt ederdi. Fakat evli ihtiyarları cezalandırmak gerektiğinde oda kethüdası, başbölükbaş ve küçük Bölükbaş'ının roylarına başvurulurdu. Oda kethüdası, yayabaşılardan odasında hepsinden eski olardı. Alt yanında olana başbölükbaş denirdi. Ondan sonra küçük bölükbaş gelirdi. Başına kuka giyerdi. Kuka, çorbacı keçesi gibiydi. Fakat üsküfö olmazdı. Süpürge ve sorgucu da olmazdı. Ancak turna teli vardı. Evli olan ihtiyarlar işte bunların oyu ile cezalandırılırdı. Zira ihtiyarlar, odabaşılardan daha eski yani kıdemli olduğundan, kethüda ve bölükbaş marifetiyle tedip olunur. Fakat sonradan teşkil edilen Ağa Bölüğü'nün oda kethüdası yoktu.⁴⁷⁶

Yeniçerilerin cezalandırılması, orta sofada yeniçeri yoldaşların ihtiyarları arasında gece olunca yapılırdı. Kanun budur ki, suçluya odabaşısı nasihatlı sözler söyler; önce o meydana gelir suçunun ağırlığına göre eğer suç sabitse 40, daha çok ise 80 sopa vurulardı. Daha da fazla ise zincirler üç gece arka arkaya 80 değnek vurulardı. Bazısını ise yatırıp dövmeden kaldırırlardı.⁴⁷⁷

Suç daha büyük olanın dövülmesine çavuş gelirdi. Başın da dururdu. Odabaşıya tedip ettirir veya kendi döverdi. İkisi de kanuna uygundu. Fakat çavuşun dövmesi için

⁴⁷⁴ Uzunçarşılı, *Kapıkulu Ocakları*, 236.

⁴⁷⁵ Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, (İstanbul: 2004) 91.

⁴⁷⁶ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 211.

⁴⁷⁷ Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, 92.

suçun ağır olması gerekirdi. Olur, olmaz suçlardan ötürü çavuşun gelmesi doğru değildi. Kethüda bey ve başçavuş odasına çavuş gelme, diğer odalara gelirdi.⁴⁷⁸

Yeniçerinin suçu ölüm cezasını gerektiriyorsa, orta çavuşun gözetimine verip esamesini çalarlardı. Ölüm fermanı çıktıktan sonra yatsı namazı kılınır ve cellat o yeniçeriye boğardı. Kayığa koyup Kurşunlu Mahzen'in önün de boğazına bir taş bağlayıp denize atardı. Daha önce bunun herkese ilan edilmesi için bir top atılırdı. Sonradan yasaklandı.⁴⁷⁹

6.5.5. Ödenekler

6.5.5.1. Düzen Akçesi

Yeniçeriler kapıya çıktıklarında ikişer altın düzen⁴⁸⁰ alırlardı. O düzeni muameleye verirlerdi. Sefer olduğunda onunla seyishane⁴⁸¹ alırlardı. Sefer dönüşünde beygirleri satarlar, parasını yine muameleye verirler; zarar varsa onunla ödenirdi. Eskiden yeniçeri, şimdiki gibi derleme, toplama değildi; düzenleri tam idi. Vardıkları yerde fetih olurdu. Şimdi çoğu odaların düzenlerinin kimini kâfir almış, kimisi de zayi olmuştu. Oda neferleri azalmakla fakir ve düzensiz kalmışlardı.⁴⁸²

6.5.5.2. Seyishane

Kanun-i kadime göre, her on nefere miriden bir seyishane verilirdi. O yoldaşların camedanlarını⁴⁸³ ve yağmurluklarını bu beygirler götürürdü. Eskiden iyi beygir 1.000 akçeye vardı. Ondan dolayı günümüzde de 1.000 akçe verilirdi. Şimdi ise düzen bozulduğundan her sene yoldaşlardan kanuna aykırı olarak ikişer altın alırlar ve seyishaneleri yoldaşlara iki kat bahasıyla verirlerdi. Ancak üç yılda ulufesiyle ödenebilirdi. Bu da kaldırılması gereken bir bidattı. Düzeni yeniden toplamak gerekirdi. Bu düzen akçesi üzerine odabaşılar müteveli, yoldaşlar nazırdı.

6.5.5.3. Kumanya

İstanbul'da oldukları müddetçe, yoldaşların kumanyaları haftadan haftaya cuma gecesi toplanırdı. O yüzden suçu olanlar diğer geceleri cezalandırılırdı. Cuma gecesi olmaz, zira Cuma hürmetine ve kumanya toplanmasına uyularak cezalandırma yapılmazdı.

⁴⁷⁸ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 212.

⁴⁷⁹ Koçu, *Yeniçeriler*, 91.

⁴⁸⁰ Acemilerin Yeniçeri Ocağına geçtiklerin de ihtiyaçlarını temin etmesi için verilen iki altın için kullanılan tabir.

⁴⁸¹ Ağırıkları taşıyan beygir.

⁴⁸² Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 214.

⁴⁸³ Çuha veya kadifeden yapılmış, çapraz düğmeli kısa yelek.

Kumanya için haftada bir kere onar akçe toplanırdı ama artık yiyeceklerin pahalalanması nedeniyle bu para yetmez olmuştu. Bazı zengin yoldaşlar, kumanyaya yardım olması için onar, on beşer akçe vakfetmişlerdi. Bazıları da kandil yağı, bazıları ekmek ve odun için, bazıları mübarek ramazan yemeği için para vakfetmişlerdi. Yoldaşlardan isteyene bu paradan verilir, geriye muamele-i şer'iyye üzere on bir akçe olarak alınırdı. Artan para ile vakfedenin şartı doğrultusunda zahire alınıp yoldaşların kumanyasına katkıda bulunulurdu. Bu vakfın üzerine odabaşı müteveli idi ve yoldaşların hepsi nazırdı. Eğer bu vakıflar olmasaydı yoldaşların hali kötü olurdu. Her bir odabaşı odadan ayrıldığı zaman, yoldaşlar muhasebesini alırlardı. Bu nedenle vakıflar zayi olmazdı.⁴⁸⁴

Hasekiler, turnacılar, saksoncubaşı ve sekbanlar gibi ekmek tahsis olunan bazı odalar vardı. Ekmekleri tazılar için alırlar ve fazlasından yararlanırlardı. Bu nedenle kumanya için verdikleri para azdı. Bu odalara düşen yoldaşın kumanya harcı çok gitmezdi. Fakat yeniçeri arasında sekbanların namı bir miktar mezmumca anılırdı. Bu nedenle sekbanlara düşene tuz ekmek yedik helal edin, sekbanlara düştün deyip latife ederlerdi.⁴⁸⁵

Vakıf paralarından bir akçe bile zayi edilmezdi. Yeniçerilerden vakfı akçesi olanların birisi ölür ve küçük yaşta çocuğu kalırsa, ölenin terekesini nakde çevirip defterini Efendi Kapısındaki⁴⁸⁶ sandığa koyarlardı. Yetişkin olunca nemasını alıp o yetime parasını, artmış olarak verirlerdi. Yetim, yetişkin olunca paranın aslını ve nemasını, ne kadar olduysa hesaplayıp verirlerdi. Zira bu vakıfların üzerine bütün yoldaşlar nazırdı.⁴⁸⁷

Odabaşı değiştiğinde muhasebesine bakarlar, kimde para görünüyorsa adam gönderirler. Şahıs ölmüşse ve çocuğu da yoksa beytülmalen bir yoldaş terekesini satıp akçesini getirirdi. Evladı olan için beytülmalen adam gerekmez; kendi yoldaşı yeterdi. Fakat kız evladı varsa veya erişkin değilse, ona yoldaş göndermek kanun değildi. Bu yetim parası her bir odada vardı. Bazısının babası zengin olup nafakaya ihtiyacı yoktu, nema istemezdi. Bu Ağa Kapısı'nda Kara sandık derler bir sandık vardır ona koyarlardı. Yetim büyüyünce alır ve beytülmal defterinden resid⁴⁸⁸ ederlerdi. Parayı sefer için kumanya çıkması gerektiğinde, topluca ikişer altın verilirdi. Bu nedenle mevcut olan olmayan herkes için para alınır, kumanya görülürdü. Bu yüzden sefere gitmeyen kumanyası da alınırdı. Ancak korucu ve oturaktan (emekli) kumanya alınmazdı. Kanun değildi, sonradan icat olmuştu.⁴⁸⁹

⁴⁸⁴ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 215.

⁴⁸⁵ Koçu, *Yeniçeriler*, 98.

⁴⁸⁶ Yeniçeri katibinin dairesi.

⁴⁸⁷ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 216

⁴⁸⁸ Paranın tahsili.

⁴⁸⁹ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 216

6.5.5.4. Cülüs Bahşışı

Padişahlar tahta çıktıkları zaman, ulûfesi sekizden fazla olanlara üçer bin akçe bahşiş ve birer akçe terakki verilerek dokuzlu olurlardı. Üçlüler dörtlü, dörtlüler beşli, altılılar yedili, yedi buçuklular da sekizli olurlardı. Yeniçeriler eskiden beri birer-ikişer akçe alırdı ancak ülke kıtlıkla değiştiği için üç akçe dağıtıldı.⁴⁹⁰

6.5.5.5. Terakki ve Mahlûller

Odalarda verilen terakkiler⁴⁹¹ üç çeşitti. Birisine mukarrer denir, odaların muayyendi. Diğeri mahlûldü.⁴⁹² Ölen yoldaşların ulufelerinin yedi akçeden fazlası dağıtılırdı. Buna mahlûl denirdi. Bir diğeri de inamdı, onu yeniçeri ağası padişaha arz ederek verirdi. Ağa Bölüğü'nün birer akçe mukarreri vardı. Eskiden yarım akçe iken sonra birer akçe olmuştu. Yayabaşlarının da böyleydi. Üç ayda bu kararlaştırılıp dağıtılırdı.⁴⁹³

Mahlûl düştüğünde de dağıtılırdı. Yarası çorbacı hizmetinde olana, yarısı da oda hizmetinde olana verilirdi. Fakat Ağa Bölüğü'nün mahlûlü olduğunda, yarısını ağa paylaştırır, yarısını odası tevzi ederdi. Çünkü bu bölükler ağa için ihdas olmuştu. Yeniçeri ağasının ayda otuz akçe mukarreri vardı ve dağıtırdı. Sekbanbaşının on iki akçe mukarreri vardı, o da tevzi eder; fakat sekbanlara vermesi kanundu, çünkü bu kendi mukarrerleriydi. Bu sekbanlar otuz dört bölüktü, yarımşar akçeleri vardı; hizmetkârlara tevzi ederlerdi. Kethüda beyin on akçe mukarreri vardı. Yeniçeri katibinin on akçe, başçavuşun beş akçe, mukabelecinin on akçe, orta çavuşun üç akçe, küçük çavuşun iki akçe, kethüdayerinin dört akçe, muhızır ağanın üç akçe, zağarcıbaşının üç akçe, saksoncubaşının üç akçe, turnacıbaşının iki akçe, hasekilerin birer akçe, zemberekçibaşının ve talimhanecibaşının birer akçe mukarrerleri vardı. Ağa Kapısı başşakirdinin iki akçe ve sair halifelerin tamamının yedi akçe mukarrerleri vardı. Sultan Süleyman Han zamanında ihdas oldu. Efendi Kapısı'nın başşakirdinin üç akçe ve diğer halifelerin sekiz akçeleri vardı. Bunlar kadimdi.⁴⁹⁴

6.5.5.6. Çuha ve Yağmurluk Tahsisi

Yeniçeri yoldaşlara çuha⁴⁹⁵ verilmesi, Fatih-i Konstantiniyye Sultan Mehmed Han Hazretlerinin babası Sultan Murat Han zamanında oldu. O, Selanik'te olan Yahudilerin,

⁴⁹⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 216

⁴⁹¹ Ulufelere yapılan zam.

⁴⁹² Boşalan kadro veya maaş için kullanılan tabir.

⁴⁹³ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 217.

⁴⁹⁴ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 217.

⁴⁹⁵ Yünden dokunmuş bir tür kumaş.

yeniçeri yoldaşlara hilat için yedişer endaze⁴⁹⁶ çuha dokumalarını ferman etti. Selanik'te bu maksatla bir çuha ambarı yaptırdı ve bir yayabaşına görevlendirdi.⁴⁹⁷

Altı bin nefere yağmurluk için çuha lütuf etti. Bunların içine astarlık ve başlarına sarınmak için de yedişer endaze astar tayin etti. Ayrıca on birer akçe yaka akçesi tayin edildi. Sonradan nefer sayısının artması yüzünden Selanik mukataası yetişmez olunca, başka yerde akçe vererek yaptırıp yetiştirirlerdi. Daha sonra Sultan Mehmed Han, acemi oğlanlarına da çuha yaptırdı. Kanuni Sultan Süleyman Hazretleri ise yetim kalan kuloğluna altışar endaze çuha ile üç ayda on beşer akçe tayin etti.⁴⁹⁸

Çuhaya giden para ile pazardan bütün yeniçeriye kırmızı çuha almak mümkündü. Fakat çuha eminleri ve kâtipleri, insaflı hareket etmediklerinden ve o hizmeti akçeyle aldıklarından böylesine hazine telef olurdu. Çuha harcının tamamı Selanik'te alınırdu. Buraya gelince yeniçeriye verilir, fakat acemi oğlanına vermezlerdi. Yüz elli akçe çuha bahasını verirler o da çorbacıların arasında harcanıp telef olurdu. Yeniçeri çorbacılarına yeşil sobraman kumaş tayin oldu. Ağa bölükbaşlarına da böyleydi. Solaklar, sekban bölükbaşları, sekbanlar ve zağarcılara da sobraman verilirdi. Sonradan ihdas olunan ağa bölükbaşlarına da sobraman verilirdi. Fakat yeniçeriye sobraman verilmesi kanun değildi. Gerçi sonradan yayabaşlarından çıkanları 24 akçe ile korucu yaptıklarında sobraman da verirlerdi.⁴⁹⁹

Ağa Kapısı'nda seraser kuşaklı kullukçulara ve efendi saracına ve kethüda bey saracına da sobraman verilirdi fakat bu bidattı. Orta Mescit kayyumlarına ve imamlarına da sobraman verilirdi. Ketüdaveri Odası hem beylik çuha hem sobraman alırdı, buna inam sobramanı derlerci. Koruculara verilmesi kanun değildi. Özellikle yeniçerilikten korucu olanlara hiç uyma Yayabaşların kadimden sobramanı vardı, korucu olduklarında eğer giyeceklerse verilirdi ama yayabaşılıktan çıkıp korucu olan birisi sobraman giymeye tenezzül etmezdi.⁵⁰⁰

Düşen mahlûlü padişahımızın reyî ile verdirmek gerekir, zira sobramanın 150 akçe yaka harcı vardı. Bu üslup üzere bir sobraman çuhada 138 akçe hazineye zararı olur, düzeltilmesi gerekirdi. Kanuna göre 100 bin akçeden fazla tutarsa hazineden verilip icra olunması gerekirdi.⁵⁰¹

6.5.6. II. Mahmut'un Yeniçerileri Tasfiye Planı ve Yeniçerilerin Yaklaşan Sonu

Her yönden bozguna uğrayan Osmanlı Devleti, Avrupa Devletleri yanında net bir yol belirlemek zorundaydı. Ya kuruluştan bu yana devam eden geleneksel politikalarını sürdürecekti; sömürgelerle zenginleşen batı burjuvazisinin çıkarlarını engelleyip her türlü

⁴⁹⁶ 60 cm.lik kumaş ölçü birimi.

⁴⁹⁷ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 218.

⁴⁹⁸ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 218.

⁴⁹⁹ Koçu, *Yeniçeriler*, 91.

⁵⁰⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 219.

⁵⁰¹ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 219.

saldırlara karşı koyacak ya da ayak uydurma yolunu tercih edecekti. III. Selim ile beraber devletin içine düşürüldüğü durum, artık birinci yolun pekde mümkün olmayacağını gösterdi. Yapılması gereken, diğer ikinci yoldu: Batılı Devletlerin istekleri ile şekillenerek devletin yapısını dönüştürmek. II. Mahmutve devlet erkanı ikinci yolu tercih ederek devletin ilerleyeceğini düşündüler. Fakat bu yol için devletin geleneksel temel unsurlarının ortadan kaldırması, yani Osmanlı Devleti'nin kendi kendini tasfiye etmesi gerekmektedir. Aksi halde Batılı Devletlerin saldırıları ve müdahaleleri daha da artarak tehlikeli şekilde sürecek ve daha çetin bir mücadele verilmek zorunda kalınacaktı. Tasfiye edilecek geleneksel unsurların başında ise ulema, esnaf, asker, ayan ve eşraf gibi yerli güç kuvvetleri vardı.⁵⁰²

II. Mahmutiktidarını ve devletin devamlılığını koruyabilmek için, Avrupalı bazı devletlerle anlaşmayı ve onların çıkarlarını da ayakta tutan siyaseti göz önün de tutmayı uygun gördü. Bu iş birliğinin gereklerinin yerine getirilmesi için Osmanlı Devleti'nin asıl unsurları temizlenmeliydi. Bu sayede devlet içerisindeki asıl iktidar sahibinin kim olduğu gösterilmiş olacaktı. Başlatılacak bu değişim de zorlanılacak en büyük engel Yeniçeri Ocağı idi. Çünkü tüm geleneksel kurum, kuruluş ve yerli direniş odakları, kuvvetini ve dayanağını bu ocaktan karşılıyordu. Bu yüzden II. Mahmut, uzun ve aşamaları olan bir planı uygulamaya başladı.⁵⁰³

Osmanlı Devleti ordusunun en seçkinleri ve en iyileri olan yeniçerilerin nizamı zamanla tamamıyla kayboldu. İstanbul'da devlet işlerine karışmaktan, sokaklarda kabadayılık yapmaktan, kargaşa çıkarmaktan, savaştan kaçmaktan, orduyu yağmalamaktan başka görev ve yetenekleri kalmamıştı. Aslında yeniçeri ocağının ıslahına I. Mahmut dönemin de Rusya ve İran savaşları sırasın da karar verildi ve III. Selim ile Alemdar Mustafa Paşa planlayarak Nizam-ı Cedit ve Sekban bölüklerini düzenledi. Fakat Pir duası alınmıştır, dem-i kıyamete kadar baki kalcaktır, inanışıyla ocaklarında yenilik istemeyen yeniçeriler: biz testiye kurşun atar, keçeğe kılıç çalarız, diyerek nisyan sinyalleri verip yeni usullerle eğitim yapmak istemediler ve huzursuzluk çıkarıp durdular, bu sebeple halkı rahatsız ederek iç karışıklıklara neden oldular.⁵⁰⁴

III. Selim'in yeniçerilere karşı yaptığı teşebbüsler hem tahttan inmesine hem de ölmesine sebep oldu. Gerçekten yapılacak olan ıslahatlar ancak yeniçeri ocağının ortadan kaldırılmasıyla gerçekleşebilirdi. Dolayısıyla tahta geçen II. Mahmut, yeniçerileri ortadan kaldırmak için uygun ortamı hazırlamalı ve planlı davranmalıydı.⁵⁰⁵

II. Mahmutaskeri alanda yapmak istediği ıslahatlara uygun zemini hazırlamak için dikkatlice hareket edip, ulemadan destek aldı. Hatta güvendiği kişileri hızlıca iyi görevlere tayin etti. Islahat hareketlerini ilerletirken kendisine destek olabilecek ve halkın desteğini

⁵⁰² Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 116.

⁵⁰³ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 116.

⁵⁰⁴ Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, (İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 2005), 387.

⁵⁰⁵ Avigdor Levy, *II. Mahmud Döneminde Askeri Reform ve Ulema, II. Mahmud Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul*, (İstanbul, 2010), 51-61.

sağlayabilecek, halkın gözün de değerli olan ulemayı devletin yönetim kadrolarına yerleştirmeyi uygun gördü. Islahatları desteklemeyerek, yararlı olmayacak, yeniliklere karşı olumsuz tavır sergileyecek olan ulemayı da bu konumlarından uzaklaştırdı.⁵⁰⁶

Ocak devletin kuruluşundan bu yana önemli hizmetler yaptı. Diğer taraftan da devletin yıkılmasına etken olan nedenlerle yarıştı.⁵⁰⁷ Eşkinici Ocağının eğitime başlatıldığı gün yeni ocağın kurulmasına karşı olan bazı yeniçeri askerleri İstanbul kahvehanelerinde bağıra bağıra söylenti çıkarmaya çalışarak herkesi kışkırtıyorlardı. Onlar yapılan yeniliklerin kafirlerin takliti olduğunu ve Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılmaya çalışıldığını söylüyorlardı. Bu yüzden ilk fırsatta isyan edeceklerdi.⁵⁰⁸

İsyan bahanesi çabuk gerçekleşti, eğitimde bir askerin tokatlandığı 15 Haziran 1826 sabahı son kez yapılacak olan yeniçeri isyanının başlamasına neden oldu. Ulemanın fetvasını batıl kelam olarak kabul ettiler ve Et Meydanı'na eğitim yapmak için getirildiklerinde inat ve fitne edip bilerek uygulamadıkları yürüme düzenine karşı çıkarak emirlere uymamaları artık ulemayı da kızdırmıştı.⁵⁰⁹

Eşkinici Ocağı hakkın da yapılan kötü söylentiler etkili oldu ve yeniçeriler, akşam üzeri kazanlarını Et Meydanı'na çıkartarak isyanlarını başlattılar. 14 Haziran akşamı Et Meydanı'ndan içeri girip su uyur, düşman uyumaz diyerek, Yeniçeri Ağa'sını öldürmeyi planladılar.⁵¹⁰ Fakat Celalettin Ağa gizlendiği için öldürülmekten kurtulmuş oldu. İsyanın ikinci günü savaşmaya hazırlanmış olan yeniçeriler gavur usulü eğitim yapmak istemiyoruz diye bağırıyorlardı.⁵¹¹

Asilik yapan isyan eden yeniçeriler çeşitli aldatmacalar ile bazı kimseleri de aralarına alarak kalabalık bir toplulukla ortaya çıktılar. Bir grup kalabalığı baskın yapmak için Bâb-ı âli'ye, bir grup kalabalığı da Mısır kapı kethüdası Necip Efendi'nin konağını yağmalamak ve yakıp yıkmak için gönderdiler. Anacak Sadrazam ve Necip Efendi konaklarında olmadıkları için öldürülmekten kurtuldular. II. MahmutBeşiktaş sarayında iken isyan haberi verildi. Hızlıca Topkapı Sarayı'na gelerek asi yeniçerilerin alt üst edilip bastırılması için sancak-ı şerif'in çıkartılmasını emretti. Devlet adamlarına ve Bâb-ı âli eşrafına haber gönderdi.⁵¹²

Saraydan sadrazamın ifade etmesiyle isyancı yeniçerilere karşılık verildi: Yeni talim sistemi şeriata, akla ve mantığa uygun ve ulemanın müsaadeleriyle kabul edildi. Ülkenin çıkarları ve onuru bu eğitimlerin uygulanmasını şart koşmaktadır. Bu emirlere karşı çıkmak, devlete isyana kalkışmaktan başka bir şey değildir. Asi ocak mensuplarını

⁵⁰⁶ Ahmet Cihan, *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*, (İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004), 105–106.

⁵⁰⁷ Mehmet Karagöz, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", *OTAM*, S. 6, (Ankara, 1995), 192.

⁵⁰⁸ Ahmet Yaramış, "*II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*", (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.), (Ankara, 2002), 19-20.

⁵⁰⁹ Özden, "*Yeniçerilik İsyanları ve Vak'a-i Hayriye*", 58.

⁵¹⁰ Esad Efendi, *Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)*, 58.

⁵¹¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 294.

⁵¹² Ahmet Lutfi Efendi, *Vak'anüvîs Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi*, C. I (İstanbul, 1999), 101.

mahvetmeye hazırız. Bu cevap karşılık, yeniçeriler güçlerini ve bozgunculuğu arttırıp, suç işlemeye ve katile başladılar.⁵¹³

Padişah II. Mahmut Topkapı Sarayı'na gelerek, sadrazamı, şeyhülislâmı ve devlet ricalini huzuruna çağırarak onlara: Yeniçeri yine isyan edip taşkınlığa başladı. Bu asileri cezalandırma işinde tedbiriniz nedir? diye sorunca ulema: Bunların öldürülmeleri kanunîdir diye cevap verdi. Başka bir çıkar yol bulunmadığından II. Mahmut sancak-ı şerifi çıkarttırdı. Halkın sancak-ı şerif altına toplanması için her semte davet münadileri gönderildi. İsyancılar: Yeniçeri olanlar kazanların yanına koşsun diye bağıştıkları zaman her köşe başında münadiler Müslüman olanlar sancak-ı şerif altına gelsinler diye bağırmaya başladılar.⁵¹⁴

Halk, dinimiz İslam ve devletimiz daim inancıyla sancak-ı şerif altına koşarak gidiyordu. Silahlı olmayanlara bazı kişilere silah verildi. Osmanlı halkı, huzursuzluk çıkaran ve artık hareketleri çığırından çıkan yeniçerilerin bertaraf edilmesi için tüm gücüyle uğraşıyordu.⁵¹⁵

Sadrazamın verdiği emirle Ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmet Paşa kendi sekbanları, topçu, humbaracı, lağımıcı ve kalyoncu askerleriyle Et Meydanı'nda toplanmış olan yeniçerilerin üzerine hücum ettiler. Hücum eden askerlere medrese öğrencileri de katıldı.⁵¹⁶

Daha önce çıkan yeniçeri ayaklanmalarında, asi yeniçeri askerlerine karşı hiçbir şekil de top ateşi kullanılmamıştı. Hüseyin Paşa ve İzzet Paşa top atışı yapılması için emir verince toparla ateşe başlandı. Et Meydanı'nda asilik yapan yeniçeriler, Saray askerlerinin kuvvetine dayanamayarak kaçıştılar. Mensubu oldukları tekkelere, kaldıkları kışlalara gizlendiler. Asilere karşı kullanılan toparla yeniçerilerin birçoğu öldürüldü, bir kısmı yaralı bir şekilde perişan oldu. Yeniçerileri kışlalarının da büyük bir bölümü yandı.⁵¹⁷

Olayın üzerinden birkaç gün geçince Et Meydanı'ndan kaçan asilerin çoğu yakalanıp idam edilerek öldürüldü. Yakalanıp idam edilen yeniçerilerin cesetleri şecere-i vakvak adıyla tanınan çınar ağacının dibine ibret alınması için atıldı. İdam cezası verilmeyenler ise hapis, kürek veya sürgün cezasıyla cezalandırıldılar. Padişahın askerlerinden ise yirmi beş kişi yaralandı. Yeniçeriler her yerde fermanla arandı, iki ay içerisinde ortaya çıkarılan ve idam cezası verilen yeniçerilerin sayısı yirmi bini aşmıştı.⁵¹⁸

Yeniçerilerin ayaklanmalarından sonra 16 Haziran'da toplanıp kurulan Meclis-i Meşverette Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına karar verildi. II. Mahmut'un çıkarttığı

⁵¹³ Ahmet Lutfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmet Lûtfi Efendi Tarihi*, 102.

⁵¹⁴ Ahmet Lutfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmet Lûtfi Efendi Tarihi*, 102.

⁵¹⁵ Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*, (İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 2005), 388.

⁵¹⁶ Ahmet Lutfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmet Lûtfi Efendi Tarihi*, 102.

⁵¹⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 295.

⁵¹⁸ Yaramış, "II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)", 23.

ferman, Sultan Ahmet Camii'nde Vakanüvis Esad Efendi tarafından okunarak ilan edildi. Fermanın ülkenin her yerin de duyulması için birer suret gönderildi.⁵¹⁹

Merkez iradeli silahlı bir güç olan yeniçeri ocağının kaldırılması, devletin temeli sayılan orduya gereken düzenlemenin yapılması için ilk adımı oluşturdu. II. Mahmut'un 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması, yalnız askerî bir ıslahat değil, aynı zamanda klasik Osmanlı düzenini var eden siyasî-idarî, sosyo-ekonomik, adlî-hukukî, eğitim gibi tüm kurumların baştan ayağı değişimlerinin de bir dönüm noktası olarak kabul edilebilirdi.⁵²⁰ Akıllara kazınan bu olay Osmanlı tarihine Vak'a-i Hayriye adıyla yazıldı.

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan bir müddet sonra Bektaşî tarikatının her türlü faaliyeti yasaklandı. Bektaşî Ocağı ile Yeniçeri Ocağı arasındaki ilişki, ocağın kuruluş aşamasında Hacı Bektaş-ı Veli'nin askerler için dua etmesiyle oluşmuştu. Bundan sonra Yeniçeri Ocağı, Bektaşî tarikatına derin bir saygıyla bağlı kaldı. Fakat Bektaşî tarikatına bağlı ocakta İslam dinine ters düşen tuhaf hareketler görülmeye başlandı. Bu vaziyetten dolayı Bektaşî tarikatı kaldırılmadıkça Yeniçeri ocağı kaldırılmamış, hala devamı varmış gibi sanılacaktı. Bektaşî tarikatına mensup olanlar tıpkı yeniçeriler gibi, her türlü ıslahata, uygulamaya karşı çıkıyorlardı. Bu amaçla, yeniçeri ayaklanmalarında her zaman asilerle düşünce birliği ve iş birliği yapıyorlardı. Bektaşiler, İslam dinine yakışmayan hareketlerde bulunmakla suçlanarak Tarikatları yasaklandı. Tekkeleri yıkıldı. Tarikata mensup olup yeniçeri isyanına katılanlar yakalanıp idam edildi.⁵²¹

Vak'a-i Hayriye Osmanlı Devleti'nde modern dönemin başlangıcı ve batıya ayak uydurmanın en radikal olayı oldu. Vak'a-i Hayriye'nin en iyi sonuçlarından biri, Seyfiyye'nin siyasi alanda etkisiz hale gelmesi, İlmiyye'nin yaptırım gücünün ve devlet içerisindeki yüksek düzeyinin gerilemesidir. Bu durum Osmanlı Devleti tarihinde laikleşme sürecinde önemli bir gelişme olmuştu.

6.5.7. Tasfiye Aşamaları

-Birinci Aşama: Seçkin Subayların Tasfiyesi ve Gizli Kadrolaşma

Padişahın ocak hakkın da gizlice yürüttüğü operasyon selefleri gibiydi yani ıslah edilme amacıyla değil, ocak mensubu bırakmadan etkisiz hale getirmeye yönelikti. Esasen bu amaçla yapılan ilk girişimler çok daha eskiye gitse de ocağın kaldırılmasına yönelik hareketler, daha Köprülü sadrazamlar⁵²² devrine kadar uzanıyordu. IV. Mehmed (1648-1687) zamanında, İstanbul'da görev yapan İngiliz diplomatı Ricaut'a göre, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın ölmeden önce oğluna devam ettirmesi için vasiyet ettiği son

⁵¹⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Arşiv Defteri [Y.PRK.A], No.68, Gömlek No.15.Yeniçerilerin lağvına dair ferman sureti.; Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 295.

⁵²⁰ Gölen, "*Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat*", 10.

⁵²¹ Esad Efendi, *Vak'a-Nüvis Es'ad Efendi Tarihi*, (İstanbul: Enes Matbaacılık, 2000), 648-650.

⁵²² 1656 yılında sadrazam olan Köprülü Mehmed Paşanın 1661 yılındaki ölümünden sonra oğlu Fazıl Ahmed Paşa sadrazamlığa tayin edildi. Ahmed Paşa, 1676 yılına kadar sadrazamlık yaptı. Köprülülerden Fazıl Mustafa Paşa da Ekim 1689-Ağustos 1691 tarihleri arasında sadrazam oldu.

Alman Savaşı'nın⁵²³, yeniçeriler ve sipahilerin net bir şekilde kaldırılması amacıyla çıkarıldığına dair çeşitli iddialar ortaya atıldı. Bu ocağın kaldırılarak yerine verilen emre daha iyi itaat eden ve donanımlı bir teşkilatın meydana getirileceği söyleniyordu. Bu uygulama amacına çok yaklaşmıştı. 1664 de tüm cepheler, yeniçeriler ve sipahiler için adeta bir mezar haline gelmişti. Cesaretli yeniçeriler, kendilerini kanıtlamak için ölümüne koşmuşlar, beraberindeki donanımlı subaylar da şehit olmuştu. Buda devletin askeri gücünü önemli ölçüde zayıflattı ama yeni sadrazam⁵²⁴, babasının vasiyetini yerine getirmek için her şeyi göze alarak yeniçerilerin eski gururunu ve zulümlerini yok etti. Köprülüler, ocağı yıpratmış olsalar da net bir sonuca ulaşamadılar. Bu sebeple ocağın yıkılmasına yönelik, hareketler, kibir ve cesaretlerini kırmak için yöneticiler tarafından gizli bir siyaset güdülmeye devam edilmişti. Bu siyasetin asıl amacı, ocağın denetiminin gevşetilmesi, çeşitli mesleklere yönelmelerine teşvik edilmesi, tayinlerin rüşvetle yapılmasına göz yumarak yozlaştırılmalarına dayanıyordu. Bu nedenlerle savaşçılıkları törpülenecek, azim ve dayanışmaları kırılacaktı.⁵²⁵

18. yüzyıl da I. Mahmud (1730-1754) da bu uygulamayı devam ettirdi. Yeniçerilerin iyice bozulması ve yozlaşması için ocağa çok sayıda ahlaksız, işe yaramaz ve kaba kişiler dolduruldu.⁵²⁶ III. Mustafa (1757-1774) zamanında, yabancı uzmanlar aracılığıyla topçu birlikleri ıslah edilirken yeniçeriler öylece eğitimsiz bırakıldı. III. Mustafa'nın zamanındaki 1768-1774 savaşı ve I. Abdülhamid (1774-1789) zamanında başlayan ve III. Selim ile devam eden 1787-1792 Osmanlı-Rus-Avusturya savaşı sırasında da devam etti. III. Selim tarafından oluşturulan Nizam-ı Cedid birliklerinin ayrıcalıkları karşısında ise yeniçeriler, bütünüyle itibardan düşürülmüşlerdi.⁵²⁷ Fazlaca düşen maaşları bile uzun zamandır ödenemiyor, sürekli gecikiyordu. Bu sebepten dolayı askerler mağdur oluyordu. Geçinemeyen yeniçeriler de çareyi askerlik dışı mesleklerde arıyorlardı. Böylece git gide mesleklerinden, disiplinden ve eğitimden uzaklaşıyorlardı.⁵²⁸ 1810 da ise ödenen düşük aylık paralar nedeniyle savaşa giden yeniçeriler esnafla karşı karşıya gelip kargaşa çıkarmışlardı.⁵²⁹

Sultan II. Mahmut da ocağa karşı planladığı tasfiye planının ilk aşamasında kendinden önceki padişahların izlediği yolu takip etti. Ocağı itibarsız hale getirmek için dayanıklı, rütbeli, tecrübeli ve yetenek sahibi olan yeniçerileri ocaktan uzaklaştırdı. Önemsiz nedenlerle birçok yeniçeriyi uzak vilayetlere süren II. Mahmut, daha sonra da

⁵²³ Yaklaşık altı yıllık çarpışmaların ardından 1664 yılında yapılan Vasvar antlaşması ile biten Osmanlı-Avrupa savaşı.

⁵²⁴ Köprülü Fazıl Ahmed Paşa. 1661-1776 yılları arasında sadrazamlık yaptı.

⁵²⁵ Ricaut, Türklerin Siyasi Düsturları, Çeviren: M. Reşat Üzmen, (İstanbul:1996), 218-219.

⁵²⁶ William Eton, 19. Yüzyılın Başlarında Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, (İstanbul:2009), 39.

⁵²⁷ Bu durum Üçüncü Selim'e sunulan ıslahat lahiyalarında da dilde getiriliyor; statülerinin ve ücretlerinin düzeltilmesi halinde yeniden eski başarılı ve disiplinli özelliğini kazanacakları belirtiliyordu.

⁵²⁸ Anılan dönem de bir ara maaşlar dört yıl tedahülde kalmıştı. Savaş zamanında İstanbul'da yabancı danışman olarak bulunan De Tott, savaş halindeki yeniçerilere hazinenin 9 kış yani üçer aylık dokuz dönem için borçlu olduğunu görmüştü.

⁵²⁹ Beyhan, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler- Vaka-yı Hayriye", 261.

idam edilmeleri için vilayet yöneticilerine gizlice emirler göndermekteydi. II. Mahmut' un bu planlı ve gizli hareketi, muhalifleri korkutup sindirirken, yeteneksiz ve işe yaramaz ancak hırslı karakterdeki kimseleri de yanına çekmeyi sağlıyordu. Bunlardan birisi olan Rusçuklu Hüseyin Ağa, operasyonun parçası olarak hızla terfi ettirilmiş ve kısa zaman içinde Yeniçeri ağası yapılmıştı.⁵³⁰

İstanbul'da uzun süre vakit geçirmiş olan bir yabancının anlatımına göre Hüseyin Ağa'yı siyasi düşünce ve hareketleri için kullanmayı düşünen II. Mahmut, baş başa yaptığı bir toplantıda asıl niyetinin ve görevinin ne olduğunu ona anlatmıştı. Hüseyin Ağanında hoşnut olduğu bu fikirler için bazı geceler gizli gizli bir araya gelerek II. Mahmut'tan direk emir alarak ocağın yok edilmesine yönelik uygulamayı içeriden yönetmişti.⁵³¹

Hüseyin Ağa'nın fikrine göre üst düzey zabitler ile yoldaş takımı, yapılması gereken yeniliklere ikna edilecekse de orta dereceli subaylarla anlaşmaya varılması mümkün olmuyordu. Öncelikle sayıca daha az olan bu kesimin yok edilmesi gerekliydi.⁵³²

Rusçuklu Hüseyin Ağa'nın, yeniçeri ağalığına giden yolda önünün açılması için makamlarda olağan olmayan azil ve tayinler yapıldı. Mesela Yeniçeri Ağası Osman Ağa, sadece bir buçuk ay kadar makamda kaldıktan sonra Ocak 1822 de azledildi. Yerine Kul Kethudası Ali Ağa atandı. Ocaktaki usullere göre ağalık makamı boşaltılınca, kulkethudasının yeniçeri ağası olması gerekliydi. Bu sırada zağarcıbaşı olan kimse de kulkethudalığa terfi ederdi. Ali Ağa yeniçeri ağalığına tayin edilince, zağarcıbaşı Hüseyin Ağa da kulkethudalığa yükselmiş oldu. Bu tayinlerin kurallara uygunluğu sadece görüntüdeydi. Ali Ağa'nın yeniçeri ağalığı sadece 34 gün sürdü. Yerine Kul Kethudası Rusçuklu Hüseyin Ağa, 1823 Şubat sonunda silsile-i meratibe uydurularak atanmış oluyordu.⁵³³

-İkinci Aşama: Subayların Birbirine Düşürülmesi

Rusçuklu'yu, uzaktan destekleyip, görünüşte ocak teamüllerine uygun olarak yeniçeri ağası yapan II. Mahmut, planının en önemli ilk aşamasını gerçekleştirmiş oluyordu. İkinci aşama, ocaktaki eli iş tutan ve yetenekli subayların arındırılması ve ocak içerisindeki dayanışmayı yok etmeye yönelik olacaktı. Bu aşamada işin çoğu Hüseyin Ağa'ya yüklenmekteydi. Hüseyin Ağa, bu işe neferlere en yakın rütbede olan odabaşılar ve seğirdim ustaları da denilen aşçı ustalarını birbirine düşürmekle başladı.⁵³⁴

Rütbe olarak aşçı ustalar, odabaşılardan daha altta iseler de neferlerle olan yakın ilişkileri ve ocağın işlerini yüklenmeleri yüzünden zamanla itibarları çok artmıştı. Ocağı istediklerii gibi idare edip yönetip yürütüyorlardı. Hüseyin Ağa da ocak ustalığından

⁵³⁰ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk, Osman Harpleri (1700-1870)*, çeviren: Gül Çağalı Güven, (İstanbul: 2010), 330.

⁵³¹ Hüseyin Ağa, Yeniçeriliğin ilgasından sonra kurulan yeni ordunun başına serasker unvanıyla geçirilecekti. Ordu komutanı olduğu dönemde de hiçbir savaşı kazanamayacak olan bu şahsın bütün yeteneğinin entrikacılıktan ibaret olduğu anlaşıyordu.

⁵³² Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, (İstanbul: 2009), 21.

⁵³³ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 119.

⁵³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 523.

gelmişti bu sebeple odabaşlarının zaaflarını ve ustaların mevcut işlerinden çıkan sıkıntıları çok iyi biliyordu. Odabaşları gizli gizli toplayarak sıkıntılı konularını derinleştirmeye çalıştı. Aşçı ustaları yeniçeri işlerine karışmayıp sizin maiyetinde olmaları gerekirken, sizleri nefer yerine koymaktadırlar. Hüseyin Ağa ustalığımda bu işler içerisinde oldum, cahillikl çok iş yaptım. Yaptığım terbiyesizliklere pişman oldum. Amacım ocağa hizmet etmek ve sizleri bu uyarmaktır gibi sözlerle odabaşlarını etkilemeye çalıştı. Bu sayede onları ustalarına karşı kıskırtmayı başardı. Hüseyin Ağa, bu hareketleri ocağın çıkarları amacıyla yapmış gibi göstermeyi çok iyi biliyordu. Sürekli ustalar halkla geçinmiyor, kötü davranıyor bu sebeple halk sizden nefret ediyor diyerek akıl bulandırıyor. Sizler ses çıkaramadığınız için bazı kişilerin ahlaksızlığı sebebiyle adınız kötüye çıkmaktadır artık zabıtlığınızın korumalı ve dikkat etmelisiniz diyordu.⁵³⁵

Odabaşlarını yanına çekerek aşçı ustalarıyla aralarını bozmayı başaran Hüseyin Ağa, onlarla yetinmeyip aşçı ustalarının baskın olmaları sebebiyle bir her işe karışmayan tayin ustalarına da aynı hareketleri uyguladı. Onları da odabaşları gibi doldurarak tahrik etmeye başladı. Adınız usta iken segirdim ustalarına ne için mağlup oluyorsunuz? Ben buna razı değilim, sizde olmayın gibi sözlerle onların da aralarına fitne sokarak bozdu. Bu sayede kuvvetleri iyice tırpanlanan ve yalnız bırakılan segirdim ustalarından birçoğunu, ortalarının serhatlarda olmasından yararlanarak, odalarınızla beraber yine İstanbula gelirsiniz deyip kimini memleketlerine, kimini de bir şekilde görev çıkartarak ya sultana sadık valilerin emrine ya da Rum ayaklanmasına karşı Moraya gönderdi. Bu ikinciler, yarımada sahilindeki işsiz yerlerde karaya çıkartılarak desteksiz ve iâşesiz kendi kaderleriyle baş başa bırakılmışlardı. Ağa Hüseyin, ocağın sözü geçen, kuvvetli zabıtlarını ya parayla satın alıyor ya da gizlice öldürtüyordu.⁵³⁶

İşbirlikçi ocak ağaları içerisinde, Hüseyin Ağadan sonra yeniçeri ağası olan Mehmed Celaleddin, Kul Kethüdası Hasan Ağa, Sekbanbaşı İbrahim Ağa, Kethudayeri Mustafa ve Canbaz Kürd Yusuf da vardı. Dönemin kaynaklarından olan Esad Efendi'nin düşüncelerine göre bu ağalara gizliden rütbe sözü verilmişti. Ayrıca Celaleddin Ağa aracılığıyla diğer söz sahibi kuvvetli zabıtlara da gizlice anlaşma sunulmuş, vaatlerde bulunulmuş ve rüşvetler teklif edilmiş ancak bu yollarla elde edilmişlerdi.⁵³⁷

Güçlü subayların büyük bir kısmının etkisiz hale getirilmesi ocağın iç dayanışmasını iyice sarsmıştı. Başarılı ve yetenek sahibi subayların bu şekilde harcanmasının sonuçları, muharebelerde ağır bedeller ödenerek ortaya çıkıyor olsa da ocağın zayıflatılmasını ana gaye haline getirenler için bunların önemi yok gibiydi. Nitekim Rusçuklu'nun birçok kaynağa yansıyan aşağıdaki konuşması yeniçerilerin, yani Osmanlı

⁵³⁵ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 120.

⁵³⁶ Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum* (1826-1839), 21. Aslında Hüseyin Ağanın sürdürdüğü tasfiye planı, 1814-1815 yılların da yeniçeri ağası olan Seyyid Mehmed Ağa zamanın da başlatılmıştı. Ancak onun başlattığı katliam ve sürgün operasyonuna karşı harekete geçen 15 usta ve taraftarları ağayı rehin alarak azlettirmişlerdi.

⁵³⁷ Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum* (1826-1839), 22.

Devleti'nin nasıl bir düzenle karşı karşıya kaldığını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Ocak içerisindeki huzursuz noktaların üzerine giderek askerleri birbirine düşürüp düşman eden ayrıca yetenekli ocak subaylarını muhalif göstererek kimini sürgün, kiminin de idam edilmesine yol açan Hüseyin Ağa, ağalığının daha üçüncü ayında bir selamlık töreni sayesinde sultanla bir araya geldiğinde aralarında gizlice şu konuşma geçmişti.⁵³⁸

Sultan Mahmud:

-Hüseyin Ağa, söylediğim hırslı asilerden kalanlar var mıdır?

Yeniçeri ağası:

-Sultanım onlardan herkesi yok ettim, yaptıklarının cezasını buldular, bir tek köleniz ben kaldım.

Hüseyin Ağa, bu gizli hareketleri yalnız başına yapmıyordu. Kethüdayeri makamına yükselttiği Mehmed Celalettin Ağa da onun en büyük destekçisiydi.⁵³⁹

-Üçüncü Aşama: Devlet Kadrolarının Operasyon İçin Yapılandırılması

II. Mahmut'un yeniçerilere karşı yapmış olduğu faaliyetler, ocak üyeleriyle sınırlı kalmamıştı. Bir yandan ocak içerisinde yıpratma çalışmasını Hüseyin Ağa vasıtasıyla sürdürürken, sadrazamlığa da bu amaç maksadıyla tayin yaptı. Güven duyduğu kimselerden olan Galib Paşa'yı Aralık 1823'te sadrazam yaptı. II. Mahmut gizli uyguladığı planı ona da anlattı. Fakat paşa çekingen davranmıştı. Kendisinin bu göreve layık olmadığını söyleyerek, bu görev için becerikli bir askerin atanmasının daha makbul olacağını belirtti ve Silistre Valisi Benderli Mehmed Selim Paşa'yı tavsiye etti.⁵⁴⁰

Galib Paşa'nın tavsiyesine güvenen II. Mahmut, Mehmed Selim Paşa'ya gizli bir ulak gönderip İstanbul'a çağırttı. Tatar ulak kılığında 14 Eylül 1824 de İstanbul'a gelen paşa, hızlıca sadrazamlık makamına oturdu.⁵⁴¹

Eğitim ile beraber yargı sisteminde elinde tutan ulema, Osmanlı tarihi boyunca yeniçeriler ile anlaşma içerisinde hareket etmişlerdi. Yeniçerilerin arkalarında ulemanın desteğinin olması, faaliyetlerine daha çok halk desteği sağlıyordu. II. Mahmut'un yeniçerilere karşı yapacağı herhangi bir harekette ulemanın desteğini yanına alması bu yönden fazlaca önemliydi. Şeyhülislam koltuğunu işgal eden Mekkizade Asım Efendi, bu maksatla azledildi onun yerine Kadızade Tahir Efendi tayin edildi. Mekkizade esasen padişahın yakını ve destekçisiydi fakat yapılacak olan hareketler sırasında şeyhülislamlık makamında hukukçu birisinin olması daha faydalı olacağı düşünüldü. Bu sırada çok dikkatli davranan padişah, icraatlarının şüphe uyandırmasından ötürü Hüseyin Ağa'yı azletti. Gizliliğe büyük önem verilse de Rusçuklu Hüseyin Ağa'nın hareketleri aşırı derecede huzursuzluk çıkarmaya ve şüphe çekmeye başlamıştı. Bu sebeple onu boğazların muhafızlığına atadı. Eylül 1824'te Benderli Mehmed Selim Paşa'nın, gizlice İstanbul'a gelip sadaret makamına oturduğunda Hüseyin Ağa'nın ocak içindeki yardımcısı Mehmed

⁵³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 524.

⁵³⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 524.

⁵⁴⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 122.

⁵⁴¹ Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk, Osman Harpleri (1700-1870)*, 331.

Celalettin Ağa da zağarcıbaşıliğa terfi ettirilmişti. Hüseyin Ağa'nın terfilerinde olduğu gibi, kısa zamanda kul kethudalığına yükseltildi ve 9 Eylül 1825 tarihinde yeniçeri ağalığına tayin edildi.⁵⁴²

-Dördüncü Aşama: Taraftar Askerî Birliklerin Kuvvetlendirilmesi

II. Mahmut, ocağın içinde devam ettirdiği gizli kadrolaşma, yıpratma ve ocağı zayıflatma çalışmaları yanında, kendine bağlı askeri birlikler teşkil etmeyi ve bu birlikleri güçlendirmeyi de göz ardı etmedi. İstanbul'daki topçu ocağının asker sayısını arttırdı. Kadrolarını 1000 subay, 10 bin topçu ve 4.400 top arabacısı olarak değiştirdi. Bu askeri birliklerin sadakatlerini kendine bağlamak ve desteklerini daha çok kazanmak için maaşlarını yükseltip, izin sürelerini arttırdı.⁵⁴³

Humbaracılar, lağımıcılar ve donanma da II. Mahmut'un güvendiği adamlarının kontrolündeydi.⁵⁴⁴ Yandaş kuvvetler olarak güçlendirilen bu birliklere Liegeden (Belçika) gizli gizli yeni silahlar getirtilmişti.⁵⁴⁵

Yeniçeri ağalığından Boğaz muhafızlığına tayin edilen Rusçuklu Hüseyin Ağa'nın emrindeki Anadolu yakasında konumlandırılmış olan birlikler de iyi donanımlı ve her an bir harekete müdahale edecek şekilde bulunduruluyordu. Bu birliklerin ihtiyaç olduğunda acil olarak İstanbul'a intikallerini sağlamak için gerekli sandal ve tekneler, yirmi dört saat hazır halde bekletiliyordu.⁵⁴⁶

-Beşinci Aşama: Propaganda Faaliyeti

Tasfiye için yapılan hazırlıklar büyük titizlik ve bir gizlilik içerisinde devam ettirilirken, ayrıca ulema ve diğer halk grupları üzerinde yeniçeriler hakkında son derece sert bir propaganda hareketi başlatıldı. Bu hareketlerin amacı yeniçerileri İstanbul da onlara destek olan ulema ve halktan kopartmaktı. Bu amaç için din adamı kılığında bazı kişiler tarafından yeniçeriler aleyhine vaazlar verildi.⁵⁴⁷

Mevali adı verilen yüksek rütbeli kadılar ve ilmiyeden bazılarına payeler verildi. Rütbesi ve derecesi arttırılırken ulemanın sözü geçen isimlerii, terfi ve tayinlerle padişah ve çevresindekilerin gözetimi altına alınmaya çalışılıyordu.⁵⁴⁸

Yeniçerilere karşı yapılan diğer bir propagaanda konusu ise, Mora isyandaki başarısızlıkların üzerine kurulmuştu. Bu başarısızlıklar tamamıyla yeniçerilere yükleniliyordu. Fakat çıkan isyanın hazırlık aşamaları, başlatılması ve etkin bir şekilde yayılmasına ortam verilmesi tamamen padişah ve çevresindekilerin gafletinden, kişisel hırsları nedeniyle içine düştükleri hatalardan kaynaklanmıştı. II. Mahmut, kendisinin yanlış yönlendirdiğini iddia ettikleri bazı kişileri idam ettirerek hatalarını örtmek istemişti.⁵⁴⁹

⁵⁴² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 530.

⁵⁴³ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 123.

⁵⁴⁴ Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk, Osman Harpleri (1700-1870)*, 332.

⁵⁴⁵ Erhan Afyoncu, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, (İstanbul: 2020), 244.

⁵⁴⁶ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 123.

⁵⁴⁷ Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk, Osman Harpleri (1700-1870)*, 332.

⁵⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 531.

⁵⁴⁹ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 124.

-Altıncı Aşama: Köşeye Sıkıştırma

Mora isyanının iyice arttığı sırada Sultan II. Mahmut, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'yı isyanı bastırması için yardıma çağırdı. Mehmed Ali Paşa'nın bu çağrı üzerine 1825 yılında Moraya göndermiş olduğu askeri birlikler, kısa sürede Morada durumu düzenletti. 1826 yılının nisan ayın da Mora'nın en değerli yerleri yine hükümetin eline geçmiş oldu. Rum patriği, Moradaki yerli halkın tekrar reaya olarak kabul edilmesini ve genel bir af çıkartılmasını Bâb-ı Ali'den ısrarla rica ediyordu. Bu olaylar, padişah ve çevresi tarafından yeniçerilere karşı yürütülen gizli hareketlerin son aşaması için uygun zaman olarak görülmüştü. Modern usullere göre eğitilmiş Mısır kuvvetlerinin, 5 yıldır bastırılmayan isyanı kısa bir süre içerisinde kontrol altına alması, yeni askeri birlikler kurmanın haklı nedenlerinin olduğunu gösterdi. II. Mahmut hazırladığı ortamı ve zamanın oluştuğunu düşünmüştü.⁵⁵⁰

1826 yılının mayıs sonuna doğru II. Mahmut, yeniçerilere karşı bir süredir hazırladığı hareketin hemen başlaması için harekete geçti. 26 Mayıs 1826 günü şeyhülislam konağında sadrazam ve devlet erkânıyla gizli ve geniş bir toplantı yaptı. Toplantının yapılaş konusu ve amacı yeniçerilere yönelikti. Toplantıda eğitilmiş askere olan ihtiyaç göz önünde tutularak yeni bir askeri birlik kurulması için üç gün içerisinde bir kanun taslağı hazırlanması karar alındı.⁵⁵¹

Üç gün sonra yeniden yapılan toplantıda hazırlanmış olan kanun taslağı ele alındı. Toplantıya hazırlıklı gelen Sadrazam Selim Mehmed Paşa, söz alarak; Yeniçerilerin çok ileri derecede bozulduğuna ve söz dinlemez hale geldiğine değindi. Daha sonra Yunan isyanının bastırılmamasının suçlularında yeniçerilerin olduğunu dile getirdi. Köylü Rum eşkiyaların zorbalıklarından bıktığını, yüklüce para harcanıp askerle ilgilenilmesine rağmen üstesinden gelinemediğini belirterek yeniçerilerin beceriksizliklerine değindi. Reisülküttap efendi de Rum isyanı dolayısıyla yabancı devletlerin kabul edilemeyecek isteklerini anlatarak sadrazama destek veriyordu. Hemen sonra Ocak Kethüdası Hasan Ağa söze başladı. Ocakta kanunlara uyulmamasından ve uygun olmayan adamların ocağa alınmış olduğundan bahsetti. Bu konuşmaların tümü, yeniçerilerin devlet tarafından artık iyice gözden çıkarıldığını göstermekteydi. Bu olanlara göre; Yeniçerilerin içlerine yabancı casuslar sızdırılmış, ocak artık devlet, ordu ve millet için zararlı hale gelmişti. Hatta bu sızanlar içerisinde Rum eşkiyaları da vardı. Tüm bu iddiaların sorumlusu olmasına rağmen ocağın sonunu getiren söz, ocak kethüdası tarafından dile getirildi: Ocak da disiplin ve usul kalmadı. Bu durumdaki askerlerle ben de asla savaşa gitmek istemem. Bu askerlerin ıslah edilmesi hemen yapılmalıdır. Kethüdanın sözleri, toplantıda bulunan diğer ocak ağalarınca da onaylandı.⁵⁵²

Toplantıya katılan ağalar da düşünce yapısı oluşturmak için yapılan bu konuşmaların hemen ardından hazırlanmış olan nizamname okundu. Nizamnameye göre;

⁵⁵⁰ Kemal Beydilli, "Mahmut II", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.27, 352-357.

⁵⁵¹ Esad Efendi. *Üss-i Zafer* (Yeniçerilerin Kaldırılmasına Dair), 14.

⁵⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 533- 534.

Eşkinci Ocağı adıyla yeni bir askeri birlik oluşturulacaktı. Eşkinci erleri, yeniçerilerden seçilip alınacaktı. İstanbul'daki 51 ortanın her birinden alınacak 150'şer er ile teşkilatın sayısının 7650 olması planlanmıştı.⁵⁵³

Nizamname orada hazır olanlara imzalattırıldı. İmzalayanların yaklaşık üçte ikisi yeniçeriydi. Hızlıca orda kararlaştırılıp hazırlanan bu yeni kanunnamenin uygulanmasına muhalefet edenlerin isyancı sayılacağına dair de fetva yayınlandı. Önceki üst rütbeli ocak subayları gibi şeyhülislam da bu hareketin bir parçasıydı. Bu sırada yeniçeri ağası, ocağı düzenli bir şekilde karıştıran Hüseyin Ağa'nın yardımcısı olan Mehmed Celaleddin Ağa idi. Toplantıdan sonra Celaleddin Ağa, yanında İstanbul kadısı olduğu halde diğer yüksek rütbeli kadılar, müderrisler ve tekke şeyhlerini de alarak doğruca Ağa Kapusu'na geldi. Orada toplanmış olan yeniçerilere önce fetva okundu. Sonra bazı müderrisler tarafından konuşmalar yapıldı. Toplantı konuşmalarını dinleyen ocaklılardan ön tarafta olan bölükbaşılar ve ocak ihtiyarları, söylenen konuları duyabildiklerii için uygun gördüklerini belirttiler. Arka saflardakiler de onlara bakarak kabul ettiklerini belirttiler. Şeyhülislamın sözleri ve yazısının kabul edildiğini onaylayarak, canımızla ve kanımızla diyerek mühürlediler.⁵⁵⁴

-Yedinci Aşama: Tahrik ve Tuzak

Yeniçeri ağasına Eşkinci Ocağı için kayıtların başlatılması emri 30 Mayıs 1826 yılında geldi. Birkaç gün içerisinde asker sayısı 8 bin 500'e çıkarıldı. Bu sayı, 10 bin civarında olduğu tahmin edilen İstanbul'daki mevcut yeniçerilerin çoğunluğu demektir. Aslında padişahın bu girişimi oldukça tehlikeliydi. Sürekli olarak ocaklarının kapatılacağı düşüncesi içinde olan yeniçerilerin korkması ve tepki göstermesi kaçınılmazdı. Padişah bu ihtimali tahmin ve hesap edememiş olamazdı. Zira yakın geçmişte Alemdar Mustafa Paşa zamanında yeniçerilerin hışmına uğrayan Sekban-ı Cedid örneği göz önündeydi. Bu sebeple yeniçerilerin tepki gösterebileceğini bile bile başlatılan böyle bir hareketin, ustaca hazırlanan bir tuzak olduğu açıktı. Hatta bu hareketin daha da etkili olması, yani yeniçerileri daha da tahrik edilmesi için Eşkinci askerlerinin Avrupa tarzında üniformalar giyerek eğitime başlayacakları ilan edilmişti. Tüm bu olaylara rağmen 11 Haziran 1826 Pazar günü dualar ile eşkinci askerleri eğitime başladılar.⁵⁵⁵

-Sekizinci Aşama: Tertip ve İmha

Artık II. Mahmut'un yapmış olduğu planın son aşamasına gelindi. Kötü ve plansız bir harekât düzenlenirse, hemen yakalanacak olan yeniçerilerin kaçıp kurtulmalarıda mümkün olabilirdi. Öyleki ilk kıskırtma hareketleri ve isyanın liderliğini, Eşkinci Ocağı kurulmasıyla ilgili kararların alındığı toplantılara katılan ve daha önce padişah tarafından

⁵⁵³ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 125.

⁵⁵⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 535.

⁵⁵⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 545.

satın alınan Kethüdayeri Mustafa ile Orta Mütevellîs Kürd Yusuf adlı birisi yapmaktaydı.⁵⁵⁶

14 Haziran 1826 akşamında hızlıca Etmeydanı'nda toplanan yeniçeriler, gece yarısına kadar kendi aralarında istişareler yaptılar. Gece yarısından sonra Ağa Konağı'na doğru hareket eden ve sayıları en fazla 200 – 300 olan asileerin, kendilerini ne tür bir tehlikenin beklediğinden habersizlerdi. Zira II. Mahmut ve çevresindeki adamları uzun süredir bu harekât için hazırlanmışlardı. Topçu, humbaracı, lağımcı ve tersane ocaklarının reis ve zabitlerine bildiri verilmiş, tetikte bekletiliyorlardı. Boğaz muhafızları Ağa Hüseyin Paşa ile İzzet Mehmed Paşa'nın emirlerindeki 3 bin sekban askeri de pür silahlı ve kendilerini karşıya geçirebilecek kayıklar harekete hazır haldeydi.⁵⁵⁷

İsyancı Yeniçeriler ilk önce Süleymaniyede Ağa Konağı'nı bastılar. Hedeflerinde yeniçeri ağası vardı ama ona ulaşamadılar. Ağa daha önceden haber aldığı için kaçıp bir kurukahvecinin evine gizlenmişti.⁵⁵⁸ Ağayı ele geçiremeyip daha da sinirlenen asi yeniçeriler Bâb-ı Ali'ye yöneldiler. Yolda kime rastlarsa zorla da olsa kendi yollarına çeviriyorlardı. Asmaaltı'nda hamallar, Bahçekapı çevresindeki hanlarda kalan bekar hamal ve manavlar ile Hoca Paşa hamalları da isyancı gruba katıldı. Bu sayede sayıları iki bine ulaşmıştı. Grup, önce Bâb-ı Ali'yi bastı. Ancak sadrazam orda yoktu. Binaları ateşe verip tutuşturarak, Mısır Kapu Kethudası Necip Efendi'nin konağına yöneldiler.⁵⁵⁹

Necip Efendi, Alemdar tarafından kurulan Sekban Ocağına karışmış olması sebebiyle yeniçerilerin düşmanlığını kazanmıştı. Bu son dönemlerde yeniçerilere karşı girişimlerinde adından çok bahsedilir olmuştu. Konağı basan yeniçeriler, Necip Efendi'yi aradılar ama diğer konaklarda ki gibi onu da bulamadılar.⁵⁶⁰

Bab-1 Ali baskınından hemen sonra isyancı yeniçeriler Yeni Odalara döndüler. Öldürecekleri ağaları ele geçirememişlerdi. Aranan ağaların Yeniçerilerin bunu yapacaklarından haberdar gibi zamanında konakları terk etmişlerdi. Bir şey elde edemedi kışlarına dönen yeniçeriler, nasıl bir plan ve tuzağa düşürüldüklerini Topçulara ve Boğaz yamaklarına davetiye gönderdiklerinde anlamışlardı. Çünkü davetlerine ret cevabı almışlardı.⁵⁶¹

Uzun süredir sabır ve gizlilikle beklenen ve hazırlanan o an artık gelmişti. Beşiktaş sarayında bulunan padişaha haber gönderen sadrazam ve şeyhülislam, bir taraftan da Sancak-ı Şerifi çıkardılar. Bu sırada emirlerindeki kuvvetlerle hazır bekleyen Ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Paşa'ya da Topkapı Sarayı'na gelmeleri için haber gönderilmişti.

⁵⁵⁶ Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum* (1826-1839), 31.

⁵⁵⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I*, 547.

⁵⁵⁸ Beyhan, “Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler- Vaka-yı Hayriye”, *Osmanlı VII*, 266.

⁵⁵⁹ Afyoncu, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, 244.

⁵⁶⁰ Beyhan, “Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler- Vaka-yı Hayriye”, *Osmanlı VII*, 266. Baskın sırasın da sadrazam Beylerbeyi'nde, Necip Efendi de Kanlıca daki yalısındaydı. Bu durum bile isyan girişiminin aslında ne kadar plansız ve hazırlıksız olduğunu gösterir.

⁵⁶¹ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 127.

Sancak-ı Şerif, Sultan Ahmed camiine çıkartıldı. Ulema ve halktan sancağın altına toplanmaları istendi.⁵⁶²

Kısa zaman sonra talebeler, suhteler, topçular, arabacılar, humbaracılar, lağımıcılar, tersaneliler, kalyoncular, Sultanahmet'e doğru akın ederek toplanmaya başladı. Ayrıca mahallelerde imam ve ihtiyarların liderliğinde halk, ellerine geçirdikleri silahlarla savaşa gider gibi tekbirlerle grup grup Sultanahmet'e yürüyorlardı. Halkı ve ulemayı galeyana getirmek için Bâb-ı Ali ve Necip Efendi konağını yağmalayan yeniçerilerin, ele geçirdikleri Kuran nüshaları ile ayet-i kerime ve hadis-i şerif bulunan levhaları parçalayıp ayakları altında çiğnedikleri söylentisi yayılmıştı. Öyle ki mushaflardan birisinin sayfasının kenarına orta nişanlarını yapmışlardı ki ilginç bir şekilde bu nişanın basıldığı sayfa, Firavun'un helaki ile ilgili sayfaya rast gelmişti.⁵⁶³

Sultanahmet'te 10 bin kadar insan toplanmıştı. Tophaneden birkaç da top getirtildi. Eski Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmed Paşa'nın idaresinde bulunan kuvvetler, Yeni Odalara doğru harekete geçtiler. Kışladaki yeniçeriler hiçbir şekilde direnemediler. Kışla kapısı, bir top mermisiyle havaya uçuruldu. Meydandakilerin birçoğu daha ilk anda açılan top ateşi ve kurşunlarla yok oldular. Kaçıp kışlaların içlerine saklananlar da kurtulamadılar. Yağlı bezlerle yeniçeri kışlaları tutuşturulmuş, birçok yeniçeri ateşle yanarak ölmüştü.⁵⁶⁴

15 Haziran 1826 yılında, öğle sonrasında yeniçeri kışlalarından yükselen alevler, artık Osmanlı Devleti'nde bir devrin kapanıp yeni bir devrin açıldığının ilk sinyallerini veriyordu. İsyanın bastırılarak ocağın imha edilmesi, 20 dakikadan biraz daha fazla sürmüştü.⁵⁶⁵

Kışla civarında ve kargaşa da öldürülen yeniçeri sayısı ilk kaynaklara 300 olarak kaydedilmişti. Bazı kaynaklarda belirtildiğine göre o kadar çok yeniçeri öldürülmüş ki yakılan kışlaların çevresinde, ceset yığınları oluşmuştu. Et meydanın da ele geçirilen yeniçerilerin öldürülmesi yetmemişti. Kaplılar kapattırılarak şehir merkezinde dehşet verici bir av başlatıldı. Tutuklanıp zapt edilen yeniçeriler sıkı bir şekilde sorgulanıp hızlıca idam ediliyorlardı. Aynı gün saat dokuz sularında 71'inci Orta'nın ustası, sekiz yeniçeri ile beraber yakalandı ve sadrazama getirildiler. Sadrazam onları direk boğdurdu ve cesetleri sürüklenerek Sultanahmet Meydanı'na atıldı.⁵⁶⁶

İstanbul'daki bu tasfiyede idam edilen yeniçeri sayısı konusunda çeşitli rakamlar vardı. Osmanlı resmi kaynakları bu konuda biraz sessiz kalmıştı. Yabancı kaynaklardan bazıları ise aşırı abartılı rakamlar vermekteydi. Fakat birçok güvenilir kaynak bu rakamların yaklaşık 6-8 bin olduğuna değinmekteydi. Padişah taraftarı olan kaynakların

⁵⁶² Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 128.

⁵⁶³ Beyhan, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler- Vaka-yı Hayriye", *Osmanlı VII*, 266.

⁵⁶⁴ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 128.

⁵⁶⁵ Beyhan, "Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler- Vaka-yı Hayriye", *Osmanlı VII*, 268.

⁵⁶⁶ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 129.

dahi belirttiğine göre, isyana katılmış olan yeniçeri sayısı 2-3 yüz kadar küçük bir gruptu ve padişah taraftarlarının asker kaybı sadece 87 idi.⁵⁶⁷

Ulema geceyi Sultanahmet'te geçirdi. Diğer cuma gününe kadar birçok yeniçeri yakalanmıştı. Yakalanan yeniçeriler yine sadrazama getiriliyor ve çoğunlukla sorgulanarak, kimini de sorgulamadan hemen orada öldürüyorlardı. Böyle öldürülenlerin cesetleri, hamam külhanı çocuklarına köpek leşi gibi sürükletilerek denize atılıyorordu.⁵⁶⁸

Katliamlar yapılırken sorgulamalar gösteriştten ibaretti. Nitekim bu göstermelik mahkemede görev alanlardan birisi yapılan işkencelerin dehşetiinden korkmuştu. Bir İngiliz elçisinin gizli ve güvenilir bir kaynaktan öğrendiklerine göre, padişah, tahta çıktıktan sonra kendine karşı olan kişileri bir deftere kaydettirmiş ve bu sırada bunlar bulunarak bir bir imha edilmeye başlandı.⁵⁶⁹

Artık padişah Cuma selamlığına çıkarken yanında ve çevresinde yeniçeriler yoktu. Zaten ertesi gün de yeniçeri ocağının kaldırılacağı resmen ilan edilmişti.⁵⁷⁰ Ulema o gün de camide geceledi. Cumartesi günü firari yeniçerilerin yakalanmasına devam edidi. Şehirde cesetlerin kokusu dayanılmaz hale geldiğinden cesetler birbirlerine bağlanarak sürüklenip denize atıldılar.⁵⁷¹

Katliamların meşrulaştırılması için öldürülen usta ve başkarakullukçuların bazılarının sünnetsiz olduklarını, bazılarının da vücutlarında haç dövmesi olduğu ortaya atıldı. Hatta 52'nci cemaat ustası, sadrazamın huzuruna çıktığında moskovluyum, diyerek bağırıp, hainliğini açık edince direk cellada verilip öldürülmemiş, meydandaki kalabalığa teslim edilerek linç ettirilmişti.⁵⁷²

Binlerce idam edilmeyen ocak mensubu yeniçeri aç ve çıplak şehir dışına sürgün edildi. Ancak onların birçoğu da sürüldükleri yerlerde öldürüldüler. Vilayetlerede emirler gönderildi ve oralarda da yeniçeriler tutuklanıp öldürülüyordu.⁵⁷³

II. Mahmut'un, gizlice ocağın önemli yerlerine yerleştirmiş olduğu ve planın katılımcılarından olma ihtimali yüksek olan subaylar, olaylar sakinleşip ortalık yatıştıktan sonra birer birer ortaya çıkmaya başladılar. Hepsi tek tek yaptıkları görevlerin karşılığını fazlaca aldılar. Yeniçeri Ağası Mehmed Celalettin Ağaya kapucubaşılık rütbesiyle hilat giydirildi. Kul kethüdası ağaya da beylerbeylik verildi. Zağarcı ve saksoncubaşılar ile hizmet eden diğer bölük ağaları ayrı ayrı ödüllendirildiler.⁵⁷⁴

⁵⁶⁷ Afyoncu, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, 244.

⁵⁶⁸ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 129.

⁵⁶⁹ Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum* (1826-1839), 39.

⁵⁷⁰ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 130.

⁵⁷¹ Nahit Sırrı Örik, *Eski Zaman Kadınları Arasında*, (İstanbul:1995),17-18.

⁵⁷² Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 130.

⁵⁷³ Afyoncu, *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, 247.

⁵⁷⁴ Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 130.

7. SONUÇ

III. Selim'in ıslahat çalışmalarının bir isyanla son bulduğu 19. yüzyıl da tahta çıkan II. Mahmut, onun ıslahat çalışmalarını geliştirerek ilerletmek istedi. Islahatları halka ulaştırma ve yayma gereğini düşünüyordu. Nitekim II. Mahmut ıslahatları askeri, idari, siyasi, sosyal, kültürel, eğitim, ekonomik ve sağlık alanlarının tümünde yapmaya çalıştı.

19. yüzyılda, Osmanlı Devleti toprakları iyice daralmaya başladığı için hem sosyal hem de ekonomik alanda gerilemeye başladı. İçinde bulunulan bu kötü gidişattan kurtulmak ve eski gücüne dönebilmek için çözüm yolları aranmaktaydı. II. Mahmut çözümün, Batının yeniliklerini denemek ve modernliğine ayak uydurmakta olduğunu biliyordu ve gereken bu yenilikler için uygun ortam hazırlanmalıydı. Bunun için devletin temeli olan ordu ve ulema üzerin de etki yaratacak uygulamalar yapılmalıydı.

III. Mahmut'un ıslahat hareketlerine başlamadan önce, ıslahatların uygulamaya konup konmayacağını tek başına karar vermeyip meşveret-i ammeye danışmaya özen gösterirdi. Bunun en önemli kanıtı 1808'de ayanlar ve devlet adamları tarafından ittifak yapılarak kabul edilen Sened-i İttifak'ın imzalanmasıydı. Sened-i İttifak hükümdar ile ayan arasında yazılı bir anayasa hükmün de sayılabilirdi. Bu ittifak belgesi, vergi hususun da padişahın yetkilerini sınırlamak, hükümet ile Padişah arasında bir ayırım koymak, görev ve yükümlülüklerin karşılıklı olarak eksiksiz yerine getirilmesi gibi konuları içeriyordu.

II. Mahmut döneminde içte halkın huzurunu bozan unsurlar, dışta düzeni bozan tehditler ve yapılacak olan ıslahatların önündeki engeller dikkate alınacak önemli unsurlardı. Merkezî idarenin sağlam ve güçlü otoritesinin korunması konusu ülke içindeki vurdumduymaz idarecilerin ortadan kaldırılmasının ilk şartıydı. Dolayısıyla II. Mahmut, Osmanlı Devleti toprakları içerisinde otoritesinin ağırlığını hissettirerek ıslahatlara başladı.

Çağdaş ve güç sahibi devlet organları meydana getirmek için düşünülen ve planlanan ıslahatların yolunun açılması, yenileşmenin karşısında her daim engel olan Bektaşilerin hâkim olduğu Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile mümkündü. Padişah II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra yerine eğitilmiş, düzenli modern bir ordu olan Asakir-i Mansure-i Muhammediyye'yi kurdu. Bu yeni ordunun eğitilmiş subaya ihtiyacı çoktu. Orduya subay yetiştirmesi için Avrupa'da subay yetiştiren okullar gibi, özel bir okulun İstanbul'da açılmasını sağladı. II. Mahmut açtığı bu subay okuluna Mekteb-i Harbiye ismini verdi. Yapmak istediği yenilikleri ve ordu niteliğini bir plan dâhilinde yaptı.

III. Selim devrinden alması gereken dersleri alan II. Mahmut, asker ile ulemanın arasındaki ilişkinin bozulmasını amaçlayan tedbirler aldı. Önde gelen halka sözü geçen ulemayı yenileşmenin gerekli olduğuna inandırdı. Özellikle şeyhülislâmı ve yenileşme taraftarlarını yararlı görevlere yerleştirdi ve kendi çevresinde topladı. Alt seviyedeki memurların ve ulemanın da memnun olmasını sağladı. Bu sayede devletin önemli bir kısmı kontrol altına alındı. Ordu da kıdemi yüksek olan görevlere yaptığı tayinlere de açıdan

dikkat etti. Orduya yaptığı yenilikler sayesinde çağdaş bir askeri kurumun temelini sağlamlaştırmış oldu.

II. Mahmut, kamuoyunu kendi lehine kullanmayı da başardı. Dolayısıyla basından yararlanan ilk padişah oldu. 1831’de İstanbul’da yayın hayatına başlatılan ve ilk resmî gazete unvanını taşıyan Takvim-i Vekayi’de yapılan yeniliklerle ilgili haberler çıkartılarak halk bilgilendirildi. Bu sayede devlet ve halk arasında kurulan bağlar güçlendirilmeye çalışıldı. Gazete sayesinde bilgilendirilen halk yapılan ıslahatlara çok fazla tepki göstermedi.

Devletin mülkî idaresinde çalışacak olanlara Batı tarzı kıyafet giymeleri şart koşuldu. Ceket, pantolon ve fes giymeleri yasallaşarak geleneksel kıyafetler kaldırıldı. Ayrıca askerlere coşku, güç ve umut veren geleneksel mehter müziği yerine çağdaş düzeni çağrıştıran bando takımı kuruldu.

Devlet görevlerinin düzenlenmesi ve merkezileştirilmesi için gerekli olan ihtiyaçları gidermek üzere yeni düzenli idarî kurumlar kuruldu. Bağımsız iş yapabilecek bakanlıkların kurulması ve çözülemeyen işler için meclislerin oluşturulması gerekli görüldü. Meclis üyeleri mülkî ve askerî teşkilat mensubu ve ulemadan önemli kimselerdi. II. Mahmut, Avrupa kabine usulüne benzer bir sistem uyguladı. Mülki idareyi, Hariciye, Dahiliye, Maliye, Evkaf nezaretlerini ve bakanlıkları yeni adlarıyla çağdaş ve modern bir uygulamaya geçirdi.

II. Mahmut devlete çağdaş düzeyde hizmet edebilecek, eğitilmiş insan yetiştirilmesi için eğitim alanında da çalışmalar yaptı. O dönem de yaygın olarak kullanılan dil Fransızca idi. Fransızcanın öğretilmesi için Bâbîâlî’de tercüme odası açtırdı. Batının önemli ilimlerini öğrenme amaçlı yurtdışına ilk defa öğrenci göndererek, gençlerden ülkeye döndüklerin de yararlanması amaçlandı.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun sağlık alanıyla ilgilenen hekimlerin ve cerrahların yetiştirilmesi amacıyla Tıbbiye açıldı. Ayrıca ordunun subay ihtiyacını karşılamak içinse Harbiye okulları açıldı. Okullarda kullanılan eğitim dili Fransızca idi, daha sonra Türkçe olarak değiştirildi. Her öğrencinin İlköğretim okuluna gitmesi zarifleştirildi. Ayrıca sıbyan ve Rüşdiye okulları ile Mekteb-i Maarif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulum-i Edebîye isimli iyi eğitilmiş okullar da açıldı.

II. Mahmut, önceden devlet memurlarının kendisinden sonra başka birine servet bırakamayacaklarını düşünerek işlerini düzgün yapmaları ve dürüst davranmalarını sağlamak için aynı zamanda da merkezi otoriteye rakip olabilecek güçlerin oluşumunu engellemek için uygulanan müsadere sistemini haksız bulup kaldırdı, onun yerine mülkiyet hakkı getirdi. Modern bir şekilde nüfus sayımı ve mülk yazımı yaptırdı. Yurtdışına çıkacak olan her türlü vatandaş için pasaport, yurtiçi gezileri için de mürur tezkiresi uygulamasını başlattı. Ayrıca ilk modern hastane ve bulaşıcı hastalıklar için karantina uygulaması ilk kez uygulandı. Sonuç olarak; Padişah II. Mahmut, saltanatı süresince devletin refah seviyesini

yükselten ve çağın gereklerine ayak uyduran yenilikler yaptı. Yaptığı bu köklü yenilikler ile birçok kurum da amacına ulaşarak önemli mesafe kat etti.

KAYNAKLAR**Arşiv Belgeleri**

- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclisi Vala Defteri [MVL]. No.49, Gömlek No. 324.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Babı Defteri [HAT]. No. 4573, Gömlek No.114.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Arşiv Defteri [İDH]. No. 43740, Gömlek No.629.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Babı Defteri [CAS]. No. 37446, Gömlek No.873.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Meclis-i Vükela Mazbataları [MV]. No.57, Gömlek No.260.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Seraskerlik Defterleri [SRA.d]. Gömlek No.9.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Arşiv Defteri [C.EV.]. No. 2556, Gömlek No.52.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Defteri [HR.SFR.4]. No. 4, Gömlek No. 17.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Topkapı Sarayı Arşiv Defteri [TS.MA.e]. No. 96, Gömlek No.1306.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Defteri [MKM]. No.989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. İdare Defteri [HR.İD.]. No. 1, Gömlek No.31.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Bab-ı Defteri Dahiliye Defteri [DH.MUI]. No. 43, Gömlek No. 33
- BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye Defteri [DVNSMHM.d]. No. 27, Gömlek No.68.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Dahiliye Defteri [TS.MA.e]. No. 12, Gömlek No.662.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Bab-ı Asafi Defteri [DVNSMHM.d]. No. 552, Gömlek No.106.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Arşiv Defteri [A.MKT.]. No. 22, Gömlek No.67.
- BOA, Osmanlı Arşivi. İrade Defteri [İ.DH.]. No. 8410, Gömlek No.162.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Defteri [HR.SYS]. No. 1, Gömlek No.1847.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Şura-yı Devlet Defteri [HR.SYS]. No. 18, Gömlek No.1890.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Maliye Nezareti Defteri [ML.EEM.]. No. 37, Gömlek No.528.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Arşivi Cevdet Defteri [C.AS.]. No. 3275, Gömlek No.70.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Hatt-ı Hümayun Defteri [HAT]. No. 24232, Gömlek No.494.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Evkaf Defterleri [EV.d]. No. 11111, Gömlek No.11111.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Arşiv Defteri [C.S.H]. No. 759. Gömlek No.16.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Maarif Nezareti Defteri [MF.MKT.]. No. 4, Gömlek No.1211.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Maarif Nezareti Defteri [C.MF.]. No. 3251, Gömlek No.66.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Topkapı Sarayı Arşiv Defteri [TS.MA.e]. No. 58, Gömlek No.589.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Maarif Nezareti Defteri [C.MF.]. No. 4537, Gömlek No.91.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Hariciye Nezareti Defteri [HR.SFR.3]. No. 16, Gömlek No.106.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Hatt-ı Hümayun Defteri [HAT]. No. 59, Gömlek No.1585.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Yıldız Arşiv Defteri [Y.PRK.A]. No. 68, Gömlek No.15.
- BOA, Osmanlı Arşivi. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Hazırlayan Yusuf İhsan Genç,
(Ankara: Başbakanlık Basımevi 2010), 164.
- CDAB, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri. Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı Eğitimin de
Modernleşme [HAT], No.1827, Gömlek No.293/17474-A. yayın no:134.
- Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. [TSMA], D.795, 275.

Araştırma Eserler

- A. Cevad Paşa. *Tarih-i Asker-i Osmani*. İstanbul:1882.
- Afyoncu, Erhan. *Osmanlı İmparatorluğunda Askeri İsyanlar ve Darbeler*. İstanbul: 2020.
- Ahmet Cevdet Paşa. *Tarih-i Cevdet*. C. VI. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1994.
- Ahmet Lûtfî Efendi. *Vak'anüvîs Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi*. C. I (Yayına Haz: Ahmet Hazarfen), İstanbul, 1999.
- Aksan, Virginia H. *Kuşatılmış Bir İmparatorluk, Osman Harpleri (1700-1870)*. İstanbul: 2010.
- Aksun, Ziya Nur. *Osmanlı Tarihi*. C III. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1994.
- Akyıldız, Ali. “Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye”. *DİA*. C. XXVIII, (Ankara, 2003), 250.
- Akyıldız, Ali. *Osmanlı Finans Sisteminde Dönüm Noktası Kâğıt Para ve Sosyo – Ekonomik Etkileri*. İstanbul: Eren Yayınları, 1999.
- Akyılmaz, Gül. “III. Selim’in Dış Politika Anlayışı ve Diplomasi Reformu Çerçevesinde Batılaşma Siyaseti”. *Tarih Araştırmaları*. (Ankara, 2008), 391.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Pegem Akademi yayıncılık, 2019.
- Bağış, Ali İhsan. “Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk Müslüman Burjuvazisi Oluşturma Çabaları”. *Yeni Türkiye Dergisi*, 32(6), 2000; 270.
- Bahardıroğlu, Yavuz. *Osmanlı Padişahları*. İstanbul: Nesil Yayınları, 1999.
- Berker, Aziz. *Türkiye’de İlk Öğretim*. Ankara: ME Basımevi, 1945.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu – Batı Yayınları. İstanbul: 1978.
- Beydilli, Kemal, “Mahmud II”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.27, 352-357.
- Beydilli, Kemal. “Islahat”. *TA*. C. XIX. (İstanbul, 1999), 177.
- Beyhan, Mehmet Ali. “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler”. *Vak’a-yı Hayriye*. C. VII. (Ankara,1999), 259.
- Bilim, Cahit Yalçın. *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*. Eskişehir: Ali Yayınları, 1998.
- BOA, Başbakanlık Osmanlı Arşivi. “*Asakir-i Mansure-i Muhammediye*”. Erişim 5 Mayıs 2022. <https://www.devletarsivleri.gov.tr>
- Cihan, Ahmet. *Reform Çağında Osmanlı İlimiye Sınıfı*. İstanbul: Birey Yayıncılık, 2004.
- Çabuk, Vahit. “Sultan II. Mahmut’un Islahat Çalışmaları”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 53 (Mayıs, 1991), 52.
- Çataltepe, Sipahi. “III. Selim Devri Askeri Islahatı Nizam-ı Cedid Ordusu”. *Türk Tarihi Araştırmaları*. (Ankara,1989), 241.

- Çeçen, M. Kazım. *II. Beyazid Suyolu Haritaları*. İstanbul: 1997.
- Çelebi, İlyas. “Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri”. Osmanlı. C.V. (Ankara: YTY, 1993), 172.
- Dağ, M. Öymen. *İslam Eğitim Tarihi*. Ankara: ME Basımevi, 1974.
- Danışman, Zuhuri. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. C. VI*. İstanbul: Yeni Matbaa, 1966.
- Danışmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi. C. IV*. İstanbul: Türkiye Basımevi, 1955.
- Demirel, Muammer. “Türk Eğitimini Modernleşmesinde Rüştîye Mektepleri”. T.A. (Ankara, 1999), 44.
- DİP, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı, *İslam Ansiklopedisi*, “Osmanlı Padişahı II. Mahmut”. Erişim 5 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- DİP, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı. *İslam Ansiklopedisi*. “Takvîm-i Vekayi”. Erişim 5 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- DİP, Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Diyanet Vakfı. *İslam Ansiklopedisi*. “Asakir-i Mansure-i Muhammediye”. Erişim 5 Mayıs 2022. <https://islamansiklopedisi.org.tr>
- Dr. W. Wittman. *Osmanlı'ya Yolculuk, 1799-1801*. Ankara: 2011.
- Engelhardt, Edouard Philippe. *Tanzimat ve Türkiye*. Çev: Ali Reşad, İstanbul: Kaknis Yayınları, 1999.
- Er, Hamit. *Osmanlı Devleti'nde Çağdaşlaşma ve Eğitim*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 1999.
- Eren, Ahmed Cevat. “Selim III”. *İA. C. X*. (İstanbul, 1980), 312.
- Eren, Ahmed Cevat. *Mahmut II. Zamanında Bosna – Hersek*. İstanbul: 1965.
- Eren, Ahmed Cevat. *Mahmut II. Zamanında Bosna – Hersek*. İstanbul: Nurgök Matbaası, 1965.
- Ergin, Osman. *Türkiye Maarif Tarihi. C. 1- 2*. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Esad Efendi. *Üss-i Zafer (Yeniçerilerin Kaldırılmasına Dair)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005.
- Esad Efendi. *Vak'a-Nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*. İstanbul: Enes Matbaacılık, 2000.
- Eyicil, Ahmet. *Siyasi Tarih 1789-1939*. Ankara: Altınordu yayınları, 3.Baskı, 2020.
- Gelişli, Yücel. “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri”. TA, (İstanbul, 1999), 88.
- Gökbilgin, M. Tayyip. “Nizam-ı Cedid”. *İA. C. IX*. (İstanbul, 1999), 309.

- Gölen, Zafer. “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat”. TDA. (İstanbul: Etam Matbaa Tesisleri, 1999), 4.
- Gürsel, Seyfettin. “1838 Osmanlı – İngiliz Ticaret Anlaşması”. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. C. III. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 688.
- Heyet. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*. Ankara: Gnkur Basımevi, 1964.
- Işın, Ekrem- Kara, İsmail. *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*. C. II. İstanbul: Yapı kredi yayınları, 2008.
- İnalcık, Halil. “*Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayünü*”. Belleten. C. XXVIII. no: 112. (Ankara: TTKY, 1964), 606-607.
- İnce, Kasım. “Osmanlı Sanatının 1789-1839 Dönemine Bir Bakış”. TA. (Ankara: YTY, 1999), 314.
- Karagöz, Mehmet. “Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”. OTAM. S. 6, (Ankara: 1995), 192.
- Karagöz, Mehmet. “Osmanlı Devletin de Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)”. OTAM. (Ankara, 1995), 193.
- Karal, Enver Ziya. “*Tanzimat’tan Evvel Garblılaşıma Hareketleri*”. *Tanzimat* 2/2, (Temmuz, 1940), 156.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. C.V. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1999.
- Karal, Enver Ziya. *Selim III’ün Hatt-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid – 1789-1807*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1946.
- Karataş, Özgür Sadık. “Sultan II. Mahmûd’un Modernleşme Politikası Dâhilinde Yeniçeri Teşkilâtı ve Teşkilâtın Mûsikî Unsurları”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2019), 937-955.
- Kıray, Emine. *Osmanlı’da Ekonomik Yapı ve Dış Borçlar*. II. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Osmanlı Padişahları*. İstanbul: Ana Yayınevi, 1981.
- Koçu, Reşad Ekrem. *Yeniçeriler*. İstanbul: 2004.
- Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: TTKY, 1991.
- Kunt, Metin. – *Akşin, Sina. Türkiye Tarihi*. C. III. İstanbul: Cem Yayınevi, 2000.
- Küçükyağcı, Erdal. *Turna’nın Kalbi Yeniçeri Yoldaşlığı ve Bektaşilik*. İstanbul: 2010.
- Levy, Avigdor. *II. Mahmut Döneminde Askeri Reform ve Ulema*, II. Mahmut Yeniden Yapılanma Sürecinde İstanbul. İstanbul: 2010.

- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Çeviren: Metin Kırıatlı. Ankara: TTK Basımevi, 2000.
- Lorga, Nicolae. *Osmanlı Tarihi*. C. V. (Çev: B. Sıtkı Baykal), Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, 1948.
- Mert, Özcan. “*Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi*”. *Türkler Ansiklopedisi*. C. VI, (Ankara, 1999), 195-198.
- Mumcu, Ahmet. *Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı*. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1985.
- Mustafa Nuri Paşa. *Netayic-ül Vukuat*. III-IV. (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), Ankara: T.T.K. Yayınları, 1978.
- Mustafa Nuri Paşa. *Netayic-ül Vukuat*. III-IV. Ankara: T.T.K. Yayınları, 1978.
- Okumuş, Ejder. *Osmanlı Devleti'nde Eğitim Hukuk ve Modernleşme*. Özgü Yayınları, Temmuz, 2006.
- Öğün, Tuncay. “*Osmanlı Devletin de Müsadere Uygulamaları*”. *Osmanlı C. V*, Yeni Türkiye. (Ankara, 1999), 371.
- Örik, Nahit Sırrı. *Eski Zaman Kadınları Arasında*. İstanbul: 1995.
- Özcan, Abdülkadir. “Harbiye”, *TDVİA*, C. XVI, (İstanbul, 1997).
- Özcan, Abdülkadir. “*II. Mahmutve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler*”. *Tarih İncelemeleri*. (İzmir: E.Ü Basımevi, 1995), 13.
- Özcan, Besim. “Sultan III. Selim Dönemi Islahat Hareketleri (Nizamı Cedid)”. *TA*. C.XII. (Ankara, 1989), 672.
- Özden, Mustafa. “*Yeniçerilik İsyanları ve Vak'a-i Hayriye*”. *Türk Dünyası Araştırmaları*. (İstanbul: 1996), 34.
- Özkaya, Yüce. *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*. Ankara: 1977.
- Öztuna, Yılmaz. *Türk Musiki Ansiklopedisi*. C. II, İstanbul: MEB Basımevi, 1989.
- Öztuna, Yılmaz. *Türk Tarihinde Yapraklar*. İstanbul: M.E. Basımevi, 1969.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. II. İstanbul: 1971.
- Pamuk, Şevket. *Osmanlı İmparatorluğunda Paranın Tarihi*. İstanbul: Yurt Yayınları, 1999.
- S. Kötükoğlu, Mübahat. *Tanzimat Devrinde Yabancıların İktisadi Faaliyetleri*. Ankara: TTK Basımevi, 1992.

- Sakaoğlu, Necdet. “Eski Odalar” Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi. c.3 (İstanbul: 1994) 203-204.
- Sakin, Orhan. *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*. İstanbul: Ofis Yayıncılık, 2019.
- Sakoğlu, Necdet. *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul:2003.
- Sarıyıldız, Gülden. “Karantina”. *DİA*. C. XXIV. (İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası,2001), 463-464.
- Sayın, Abdurrahman Vefik. *Tekalif Kavaidi* (Osmanlı Vergi Sistemi). Ankara: Maliye Bakanlığı Yayınları, 1999.
- Sertoğlu, Mithat. *Osmanlı Tarih Lügati*. İstanbul: 1986.
- Sevinç, Necdet. *Osmanlı’nın Yükselişi ve Çöküşü*. İstanbul: Bilge Karınca,2007.
- Shaw, Stanford J. “Osmanlı İmparatorluğunda Geleneksel Reformdan Modern Reforma Geçiş”. C. XII. (Ankara, 1959), 610.
- Şeref, Abdurrahman. *Tarih-i Devlet-i Osmaniyye*. İstanbul: Kurtiş Matbaacılık, 2005.
- Turan, Osman. *Türk – Cihan Hakimiyeti Mefkurasi*. İstanbul: Nakışlar Yayınevi,1978.
- Ubicini, F.H.A. *1855’de Türkiye*. Cilt 1. (Çeviren: Ayla Dü), İstanbul: Tercüman Yayınları,1977.
- Ulusoy, Çağatay. *Atçalı Kel Mehmet*. İstanbul:1968.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Kapıkulu Ocakları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları,1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*. Ankara: TTK Basımevi, 1988.
- Ünal, N. Hayta. *Osmanlı Devletin de Yenileşme Hareketleri*. Ankara: Başak Matbaacılık, 2003.
- Ünal, Tahsin. *Türk Siyasi Tarihi*. Ankara: Emal Yayınları, 1977.
- Ünlü, Nuri. *İslam Tarihi*. C. III. İstanbul: Vakfı Yayınları, 1994.
- Ünlü, Nuri. *İslam Tarihi*. C. III. İstanbul: Vakfı Yayınları,1994.
- Üzülmez, Abdurrahman. *Osmanlı İmparatorluğu’nda Islahat Düşüncesinin Gelişimi (1718-1739)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi), Ankara: 1994.
- Yaktı, Özlem. *1908 – 1913 Arası Dönemde Osmanlı Devleti’nde Kurulan Yatılı Okullar ve Özellikleri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana, 2008.

- Yalçınkaya, Alaaddin. “III. Selim ve II. MahmutDönemleri Osmanlı Dış Politikası”. TA. (Ankara, 1999), 642.
- Yaramış, Ahmed. *II. Mahmut Döneminde Asakir –i Mansure –i Muhammediye (1826–1839)*. (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.), (Ankara, 2002).
- Yaramış, Ahmet. “*II. MahmutDöneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*”. (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.), (Ankara: 2002), 19-20.
- Yıldırım, R. Nida. *II. MahmutDönemi Islahat Hareketleri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ: 2006.
- Yıldız, Gültekin. *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*. İstanbul: 2009.
- Yolalıcı, Emin. “*XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devletin de Eğitim ve Öğretim Kurumları*”. Osmanlı.C. II. (Ankara: YTY,1999), 283.
- Zakıa. “*Sultan II. Mahmut’un (1808-1839) Reformları*”. *Osmanlı C. VII*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

EKLER

EK 1: Kıyafet Kanunundan Sonra II. Mahmut'un Yeni ve Modern Kıyafetleri, (Ekrem Işın- İsmail Kara, 2008).

EK 2: Asâkir-i Mansûre'nin kuruluş kanunu sebebiyle yabancı dil ve harp ilimlerini öğrenmek için kabiliyetli öğrencilerin alınacağı bir Harbiye Mektebi açılmasına karar verildiğinden açılacak bu okulun mevkii, öğrenci ve hocaların yiyecek, içecek, yakacak gibi ihtiyaçlarının giderilmesi ile mektebin ihtiyaçları için gereken malzemelerin nereden karşılanacağına dair hususların yer aldığı rapor, (CDAB, (HAT,293/17474-A). No.1827. <https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>.)

Veli-nimet-i bî-minnet-i cihan şevketli, kerâmetli efendimiz hazretlerinin kuvvet-i tâli'-i ferhunde-i metâli'-i hümâyûnları muktezâsı Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devamlarına mahzâ atıyye-i ilâhiyye olan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye'nin nizâmı teferruâtından olup tahsili derece-i nihayede elzem olan ulûm-ı mütenevvi'a-i harbiye istihsâline miftah olan hatt ve lisan-ı ecnebiyeyi ve ba'dehû ulûm ve fûnûn-ı mütenevvi'a-i harbiyyeyi öğrenmek için kabiliyetli ve müsta'id şâkirdân ikame ve talim ve ta'allümlerine ekol militer tabir olunan Mekteb-i Askeriye inşa ve ihdâsı lâzımeden olduğundan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye için bu defa Dersâadet'de Halıcılar Köşkü civarında Yenibahçe'nin etrafı hâlî ve vâsi' ve irtifa'ı cihetiyle havadar idüğünden müceddeden tertib ve inşası sene-i âtiyeye kalmış olarak karar-gîr olan Mekteb-i Harbiye ve Muzika Mekteblerinden başka evvel emirde Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye-i hassa-i hazret-i şahane için Üskûdar'ın mevki ve hava cihetiyle mefkûdü'n-nazîr bir mahalline dahi ekol militer ve yine ol sur içinde olarak müzisyen tabir olunan harbiye ve muzika mekteblerinin inşasına ve bi-tevfikillâhi Teâlâ yümn-i teveccühât-ı seniyye-i hazret-i cihan-dârî muktezâsınca hitâma resîde olmasına şifâhen irâde-i seniyye-i kâtı'a-i mülûkâne zuhur eylediğine mebnî Üskûdar'da Doğancılar Meydanı ve civarları evsâf-ı mezkûre-i lâzıme cîmî' ve her mahallinden münasib olduğundan fazla Selimiye ve Kuleli kışlağ-ı hümâyûnları iki taraf civar olmak cihetleriyle teşrifât-ı hümâyûn yamağı olup memuren el-yevm maiyyet-i bendegîde olan hâcegândan İsmail İsmet Efendi'nin mahall-i Mezkûr da olan hânesinin bir kapısı Ahmediye kurbunda Ağahamamı civarında ve bir kapısı Doğancılar Meydanı'nda olup üç aded konak ve bir aded kebîr köşk ve on aded mikdarı hâneler yerleri birbirinin içinde olarak vâsi' ve başka başka matbah ve hamamları mevcut ise de mûmâileyhin bahçesine muttasıl kapısı Tunusbağı yolunda ve yüzde olan Mehmed nâm kimesnenin bir bâb karanfil bahçesi ve sağ tarafı ittisâlinde kâin ve meydan-ı mezkûra nâzır müteveffâ Selanikli Numan Bey kerîmesi arsası ve ikisi beyinde yüzde ve cadde üzerine altı aded hâne ile merkûm Mehmed'in bahçesinin yesar tarafı ittisâli olan diğer karanfil bahçesi ile sair lüzumu derkâr olan menâzil dahi alınıp ilâve buyurulduğu hâlde mekteb-imezbûrun bir kapısı da Tunusbağı caddesinde olacağından ve mahall-i mezkûrun bir tarafı müteveffâ Feyzi Bey'in meşrûta evlâd bahçesinin üzeri ve Sedbaşı'nda olduğu bi'l-muayene etraf-ı erba'asının inkişâfı ve poyraz tarafından Boğaziçi ve denize nezâretle ciyâdet-i hava ve letâfeti derkâr ve bu suretin ise yani letâfet-i havanın talim ve ta'allüme memur olan müsta'iddân kullarının teşhîz-i ezhânlarına medâr-ı kaviyye olduğu âşikâr olmakla ve inşâallâhu'r-Rahmân sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i şahanede memurîn kulları ber-vech-i matlûb gelişerek hatt velisan-ı ecnebiyeyi ve ba'dehû isti'dâdlarına göre ekol matematik ve ekol politeknik tabir olunan ulûm-ı riyâziye ve sanâyi'-i mütenevvi'a mekteb odalarına nakl ve ba'dehû tahsil ile ekol de aplikasyon tabir olunan bi'l-fi'1 icra mektebine girip her kulları li-ecli'l-imtihan öğrendikleri fenlerini kendilerine icra etdirilmek lâzım geleceğine binâen ol vakit mezkûr Doğancılar Meydanı Mekteb-i Harbiye'nin önünde ve haylice vüs'atlı bulunarak gerek imtihan vaktinde ve gerek li-ecli't-ta'allüm evkât-ı sairede me'zûn olduklarıncâ şu hususların onda icrası evfak görüldüğünden mûmâileyh kullarının hânesinde mevcudundan ve sairinden başka mekteb-i mezkûrun ilâve olunacak ebniye ve fırın ve değirmen dahi içinde olarak mimar ağa kullarına havalesiyle ba'de'l-keşf bir kıt'a haritasıyla bir kıt'a resminin tersîm etdirilmesi.Mekteb-i mezkûrun hamamı ve matbah ve

değirmen ve fırını derûnunda mevcut olduğu hâlde hatab ve kömür ve hinta ve lahm-ı ganem ve şa'ir ve saman ve muallimânın yataklarına yapağı ve sairin lüzumu derkâr ise de cennet-mekân Vâlide-i Atîk'in Üsküdar'da vâki camii şerif ve imaret-i âmiresinde senevî sarf olunan bin dokuz yüz bu kadar çeki hatabı Alemdağı korusunun baltalık tahsis olunmuş mahallinden ve sairden olur ise kurumuş ve rüzgârdan devrilmiş ağaçları kat' ve vakt ü zamanıyla İmâret-i Âmire'ye nakl ve sağ ağaçları kat'dan ve fûrûhtundan muhafaza eylemek şartıyla koru-yı mezkûrun etrafında olan Sultançiftliği karyesiyle bir çeyrek civar olan kefare karyesi ber vech-i serbestiyet ilhâk ve mahsus korucu dahi nasb ve mütevellî-yi vakf bulunan bendelerini nâzır tayin buyurmuşlar ise de bir müddetden beri koruculuk edenler kurâ-yı mezkûr ahalilerinden olduğundan yek-dil ve yek-cihet olarak rencberliği terk ve her birerleri ikişer üçer araba tedarik ve ittifak ile koru-yı mezkûrdan İmaret-i Âmire için bir araba hatab yüklenir ise iki araba da fûrûht etmek için yüklenip Kadı karyesi ve Yenimahalle reâyâlarıyla hamamlara senevî birkaç bin çeki hatab fûrûht etmekde kusurları olmayarak kâr ittihâz etmiş oldukları hasebiyle yalnız koru ve karye-i mezkûrlar ve Yehimahalle'nin subaşılığı nezâretleri işbu mekteb-i mezbûra nezâret edecek kullarına havale birle tarafından mahsus mu'temed bir adam korucu nasb ve tayin olunarak beher sene karye-i mezkûr ahalileri ma'rifetiyle mu'tâd olan hatabı evvel be-evvel İmâret-i Âmire'ye ve sâniyen serika ile fûrûht edecekleri hatabı men' ve mekteb-i mezbûrda kifayet mikdarı hatab ve kömürün naklinden başka mevcut muallimlerin içmeleriçün haftada bir araba da Taşdelen Suyu getirmelerine müsaade buyurulur ise kemâ fi's-sâbık koru-yı mezkûra hâlel gelmeyerek mekteb-i mezbûrun kömürü ve hamam ve matbah ve fırın hatabları onunla idare olacağı ve vâkıf-ı müşârunileyhânın çiftlik-i mezkûre yaylağında dört bin re's demirbaş ağnamı dahi olmakla ağnam-ı mezkûreden süt ve kuzuları geçen seneye gelinceye kadar bir mahalle tahsis olmayıp fakat mütevellî-yi vakf bulunanlar Haremeynü's-Şerifeyn hazinesine bedel-i iltizâm misillü senevî altı bin ve bundan başka mârru'l-beyân iki aded karye ile bir aded çayırın bedeli bin yedi yüz ve subaşılık-ı mezkûr için altı yüz kuruş ki cem'an sekiz bin bu kadar kuruş mikdarı meblağ-ı senevî cami-i şerif ve İmaret-i Âmire masârifâtiçün ol mikdar kuruşluk masârifına hazine-i mezkûreye mahsûb etdirip ağnam-ı mezkûrdan hâsıl olan süt ve kuzu ve yapağı ve kurâdan hinta ve şa'ir ve sair ve çayırdan giyâh ve koru-yı mezkûrdan kestane ve kocayemişi ve Alemdağı panayırından ve Yenimahalle subaşılığından her ne ki hâsıl olur ise mahsûb olan meblağ-ı mezbûrdan fazlası kendilere maaş olmuş ise de mütevellî-yi mûmâileyh kulları idaresinden aciz olduğu dahi nümâyân olmak hasebiyle kemâ fi's-sâbık tevliyyet-i mezkûrun musakkafâtı ve cami-i şerif ve imaret-i âmiresi yine Haremeynü's-Şerifeyn'den idare olunarak mütevellî-yi vakf kullarına sâye-i şahanede tahsis ve inâyet ve ihsân buyurulmuş olan maaş ile zaruretden berî ve refah-hâli üzere ilâ âhiri'l-ömr farîza-i zimmetimiz olan dua-yı şahanede olduğu takdirce koyun-ı mezkûrlar yine demirbaş ve karye-i mezbûreler ve çayır ve subaşılık dahi vakf-ı müşârunileyhânın olmak ve şûrûtuna haleüzere beher sene mu'tâd olup mütevellî-yi vakf tarafından mahsûb olan sâlifü'z-zikr sekiz bin bu kadar kuruşu mukâta'ât-ı hümâyûn hazinesinden Haremeynü's-Şerifeyn hazinesine vakt ü zamanıyla teslim ve irâd [ve] masraf olunduktan sonra koyun-ı mezbûr ile karye-i mezkûrânın ve subaşılığın idaresi mekteb-i mezbûr nâzırı bulunan kullarına ihale buyurulur ise cenâb-ı Hakk'ın inâyet ve ihsân ve berekâtıyla ganem-i mezkûrdan hâsıl olan kuzu mekteb-i merkûmun lahm-ı ganemini ve otuz kırk bin kıyye süt hâsıl olur ise yoğurtcu esnafına beher kıyyesi yirmişer para ve dahi ziyade eder ise verilerek ve çayır ve karye-i mezkûreler ve subaşılık ve sairenin hâsıl olan bedelinden masârifât-ı sairesine irâd hâsıl olacağı ve çiftlik-i mezbûrun cesîm olan mer'asına itibar olunarak mevcut olan koyundan mâadâ ziyadece koyunun dahi tedarik ve ilâvesine müsaade buyurulur ise bir nev' irâd dahi zuhur edeceği ve ağnam-ı mevcudeden zuhur edecek yapağısı iktizâ eyledikçe muallimân yataklarına ve iktizâ eylemedikçe fûrûhtuyla esmânı masârif-ı saireye

sarf olunarak senesi hitâmında veyahud beher mâh mukâta'ât-ı hümâyûn hazinesiyile irâd ve masraf olunması. Gebze ve Taşköprü ve Şile ve Kartal ve Yoros kazaları Kocaali sancağına dahil olmayıp öteden beri Üsküdar koru-yı hümâyûnu kazalarından olarak bostancıbaşı ağalar tarafından memur olunagelen koru-yı hümâyûn ağaları ber vech-i serbestiyet idare ve nezâret etmekde iken bu defa koru-yı mezkûr mukâta'ât-ı hümâyûn hazinesine zabt olunduğundan kazahâ-yı mezkûra ayrıca ve bir taraftan nezâret olunmayarak hâli üzere kalmış olmakla bu suretde Çirmen sancağından bi'l-ifrâz bir top kalem add ve farz olunan kazahâ-i erba'a-i malume ve emsâl-i sairesi misillü işbu beş aded kaza dahi müteferri'âtıyla kemâ fi's-sâbık koru-yı hümâyûn ile birleştirilerek hazine-i mezkûreden zabt ve idaresiyile kazahâ-yı mezkûre dahillerinde dahil ve haric-i defter olan mukâta'ât ve tımarât ve iltizâmât dahi yed-i vâhidden idaresi ve a'yân ve voyvodalıkları dahi tarafından gördürülmesi suretinde usul ve şürût üzere kavî sarraf taahhüdüyle mekteb-i mezbûr nâzırı bulunan bendelerine ihale buyurulsa ve bunlar bi-mennihî Teâlâ ilerilerde sâye-i hazret-i şahanede geliştirildikce menâfi' i dahi ona göre uydurulacağı anlaşılır ise de şimdilik menâfi'-i mahsusasından olarak ve koru-yı hümâyûnun bedel-i iltizâm-ı kadîmesine hâlel gelmeyerek başkaca senevî yetmiş beş bin kuruş dahi hazine-i mezkûreye ve bedel-i iltizâmât dahi vakt ü zamanıyla ashâbına teslim olunmak suretine konsa ve mezkûr yetmiş beş bin kuruşdan ziyadece menâfi' zuhur eder ise ol dahi gösterilerek mekteb-i mezbûr masârîfâtına mahsûb kılınsa fevâid-i külliyyeyi müstelzim olacağından ve kazahâ-yı mezkûre iltizâmâtı ve saire şimdiki hâlde başka başka adamlar yedlerinde bulunup ve nezâreti dahi bir tarafta bulunmadığı cihetle bu suretde cümlesi yed-i vâhid ve nezâret-i vâhid tahtına girerek ve himayet ve intizam-ı hâllerine evvelkinden ziyade dikkat ve ihtimâm kılındıkca ahalileri sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i şahanede bir kat dahi hoş-hâl olarak da'vât-ı hayriye-i Saltanat-ı Seniyye'ye mübâderet eyleyeceklerinden fazla-i mekteb-i mezbûra lüzumu derkâr olan revgân-ı zeyt ve soğan ve nohud ve tuz ve saire gibi şeyler dahi kazahâ-yı mezkûre mahsulâtından olmakla onların dahi mübâyâ'ası cihetinden ehveniyet melhûz olduğu bedîdâr olduğundan ol vechile senesi hitâmında hesap ve mahsûb kılınmak vechile nezâretleri. Dersâadet'de Bedestan-ı atık ve cedîdin ve hâne ve dekâkîn ve metrûkât fûrûhtîçün derûn-ı Âsitâne ve Üsküdar ve Galata ve Eyüb'ün başka başka dellalbaşlıları olduğu misillü Memâlik-i Mahrûse kazalarının bazısının dahi dellalbaşlıları olup ancak tevârih-i atıkada dellalbaşılık-ı mezkûre taşrada beş on mahalde olduğuna binâen cânib-i mîrîden rağbet olunmayarak mahlûlleri vuku'unda mahallî kadılarının ilâmıyla çavuşbaşı bulunan ağalar bendelerine gelerek ve el hâletü hâzihî mûmâileyhimin arz ve ilâmıyla tevcîh buyurularak berâtları Tahvîl Kalemi'nden yazılmakda ise de vakit mürûruyla her kazaya ber minvâl-i muharrer birer dellalba şılık ihdâs ve tanzim olunarak bi'l-cümle eyâlât ve elviye kazalarında muhızırbaşılık misillü birer dellalbaşılık dahi mevcut ve her biri birer kimesnenin uhdesinde olup mukâta'ât misillü yüz kuruşdan iki bin kuruşa ve dahi ziyade bedel-i iltizâm ile iltizâmât defterlerinde mukayyed ve maslahat-ı cesîmeden olmuş olup bunun mahlûlâtı ve müceddeden tanzim ve tevcîhi bazı ağa-yı mûmâileyhin zamanında bir veyahud iki zuhur eder ise de harc misillü alınan bir mikdar şeyin tamamı ağayân-ı mûmâileyhime muhassas iken Canib Efendi merhumun çavuşbaşılığı hengâmında alınan harcın sülûsânı ricalarına mebnî emin ve kâtib-i çavuşân bulunan kullarına ve sülûsü ağa-yı mûmâileyhime şart olmak üzere merhum-ı mûmâileyhe ilam etmiş ve mazmûnu Divan-ı Hümâyûn Kalemi'ne kayd ile nizâm verilmiş ise de alınan şey cüz'iyat makûlesi olarak telef olmakda olduğundan ve zikr olunan tevcîhât her ne kadar kalîlül-vuku' ise de vuku'unda mûmâileyhimâyâ aid olan sülûsân harcın bu suretle inkıtâ'ı lâzım geleceğine binâen onlar dahi sâye-i merâhim-vâye-i hazret-i mülûkânede mütemetti' olarak mesrûriyetleriyle da'vât-ı hayriyelerine nâil olmak ümniyyesiyle hademe-i Saltanat-ı Seniyye'ye mahsus mevkûf ve atıyye-i seniyye akçesi mahlûlünden bi't-tahsis sâlifü'z-zikr emin ve kâtib-i çavuşân bulunanlara beşer yüz kuruş ihsân ve senevî

i'tâ buyurularak bu âna kadar ne mikdar kazaya mûmâileyhimin arz ve ilamıyla dellaşbaşılık tevcih buyurulmuştur ve ne mikdarı bilâ-tevcih kalmıştır ve ne mikdarı mukâta'alık suretiyle cânib-i mîrîden fûrûht ve berâtı ihsân buyurulmuş ve ne kadarı askerî ruznamçesinden berât ile verilmiş idüğü malum olmak için evvel emirde Tahvîl ve Mâlikâne ve Başmuhasebe ve Askerî Ruznamçesi'nden başka başka kayıdları ihrac ve mukâta'alık usulne girmemiş olanların bundan böyle mahlûlleri vuku'unda Mukâta'ât-ı Hümâyûn Hazinesi'ne zabt ve nâzır bulunan efendiler tarafından sene-i sâbıkları defter-i iltizâmât ve saireden tahkik ve tanzim olunmayan kazalara bundan böyle müceddeden tanzim ve emsâllerine kıyasen hâl ve tahammülüne göre birer sene-i sâbika rabt ile hâsıl-ı yekûnu Mekteb-i Harbiye masârifına tahsisiçün müsaade-i seniyyeleri erzân buyurulur ise iktizâ eden mahallere ilmuhaberinin i'tâsı ve mekteb-i mezkûrun müteferri'âtından olarak bundan böyle zuhur edecek hususlar iktizâsına göre ilâve ve tanzim kılınacağı.

